

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ENTEGRASYON TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK DEVLETLERİ
TEŞKİLATININ SİYASİ VE EKONOMİK AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS

İKRAM BEKAR

Haziran 2026
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**ENTEGRASYON TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK DEVLETLERİ
TEŞKİLATININ SİYASİ VE EKONOMİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

**INVESTIGATION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES
FROM POLITICAL AND ECONOMIC PERSPECTIVES WITHIN THE
FRAMEWORK OF INTEGRATION THEORIES**

YÜKSEK LİSANS

İKRAM BEKAR

**Haziran 2026
GÜMÜŞHANE**

**GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ**

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**ENTEGRASYON TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK DEVLETLERİ
TEŞKİLATININ SİYASİ VE EKONOMİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

**INVESTIGATION OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES
FROM POLITICAL AND ECONOMIC PERSPECTIVES WITHIN THE
FRAMEWORK OF INTEGRATION THEORIES**

YÜKSEK LİSANS

İKRAM BEKAR

DANIŞMAN: PROF. DR. KADİR SANCAK

Haziran 2026

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Kadir SANCAK danışmanlığında, **İkram BEKAR** tarafından hazırlanan “Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Açıdan İncelenmesi” isimli bu çalışma, 09/07/2026 tarihinde yapılan lisansüstü tez savunma sınavı sonucunda **Oy Birliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

.....
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Bozkurt ÇELİK (Başkan)

.....
Prof. Dr. Kadir SANCAK (Danışman)

.....
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU (Üye)

Lisansüstü tez savunma sınavında başarılı bulunarak kabul edilen bu tezin ciltlenmiş hali, /..... /..... tarihli ve / sayılı Enstitü Yönetim Kurulu toplantısında görüşülmüş ve tez yazım kılavuzuna uygun bulunarak onaylanmıştır.

Prof. Dr. Duygu ÖZDEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Açidan İncelenmesi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, danışmanımın sorumluluğunda hazırladığımı, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

09/07/2026

.....
İkram BEKAR

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması sürecinde bilgi, deneyim ve değerli görüşleriyle bana yol gösteren, akademik gelişimime önemli katkılar sunan danışmanım Prof. Dr. Kadir SANCAK'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın her aşamasında göstermiş olduğu sabır, destek ve rehberlik, bu tezin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

Hayatımın her döneminde yanımda olan, sevgileri, fedakârlıkları ve sonsuz destekleriyle bana güç veren aileme en derin şükranlarımı sunarım. Bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan eşim Fevziye BEKAR'a ayrıca teşekkür ederim. Yaşamış olduğum süreçte bana göstermiş oldukları sabır ve metaneti için kendisine şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, eğitim ve araştırma sürecimde destek olan, katkı sağlayan jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Hasan Bozkurt ÇELİK ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU herkese teşekkür ederim.

İkram BEKAR
GÜMÜŞHANE – 2026

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) bölgesel entegrasyon sürecini siyasal, ekonomik ve kurumsal boyutlarıyla incelemek ve gelecekteki entegrasyon potansiyelini değerlendirmektir. Çalışmada, TDT'nin tarihsel gelişimi, kurumsal yapısı ve temel politika alanları bölgesel entegrasyon teorileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, TDT'nin resmî dokümanları, ulusal ve uluslararası raporlar ile akademik çalışmalar incelenmiştir.

Araştırma kapsamında üye devletlerin ekonomik yapıları, Orta Koridor ve Zengezur Koridoru gibi ulaştırma projeleri ile Türk Yatırım Fonu'nun bölgesel entegrasyona katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve İran gibi küresel ve bölgesel aktörlerin TDT entegrasyonuna yönelik yaklaşımları analiz edilmiştir. Bulgular, TDT'nin kültürel iş birliği temelli bir yapıdan ekonomik ve stratejik iş birliğini önceleyen daha kurumsallaşmış bir bölgesel organizasyona dönüşme sürecinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ekonomik farklılıklar, jeopolitik rekabet ve kurumsal sınırlılıkların entegrasyon sürecini zorlaştırdığı belirlenmiştir. Sonuç olarak TDT'nin Avrasya'da önemli bir entegrasyon potansiyeline sahip olduğu, ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için ekonomik ve kurumsal iş birliğinin daha da güçlendirilmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel entegrasyon, Orta koridor ve zengezur koridoru, Türk devletleri teşkilatı, Türk dünyası 2040 vizyonu, Türk yatırım fonu

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the regional integration process of the Organisation of Turkic States (OTS) in terms of its political, economic and institutional dimensions, and to assess its future integration potential. The study examines the historical development, institutional structure and key policy areas of the OTS within the framework of regional integration theories. In this context, the Turkish World 2040 Vision Document, the OTS's official documents, national and international reports, and academic studies have been analysed.

As part of the research, the economic structures of member states, transport projects such as the Middle Corridor and the Zangezur Corridor, and the contributions of the Turkish Investment Fund to regional integration were assessed. Furthermore, the approaches of global and regional actors such as Russia, China, the United States, the European Union and Iran towards OTS integration were analysed. The findings indicate that the OTS is in the process of transforming from a structure based on cultural cooperation into a more institutionalised regional organisation that prioritises economic and strategic cooperation. However, it has been determined that economic disparities, geopolitical competition and institutional limitations are hindering the integration process. Consequently, it has been assessed that the OTS possesses significant integration potential in Eurasia; however, for this potential to be realised, economic and institutional cooperation must be further strengthened.

Keywords: Regional integration, Middle corridor and zangezur corridor, Organisation of Turkic states, Vision 2040 for the Turkic world, Turkic investment fund

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XII
1. GİRİŞ.....	1
2. ENTEGRASYON TEORİLERİ.....	4
2.1. Entegrasyon Kavramı	4
2.2. Entegrasyon Teorisinin Gelişimi.....	4
2.3. Entegrasyon Türleri.....	5
2.4. Kuramlar.....	9
3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI: GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ, YAPISI.....	16
3.1. Türk Birliği Düşüncesinin Tarihsel Temelleri	17
3.2. 19. Yüzyılda Türk Birliği Düşüncesinin Doğuşu	18
3.2.3.1. Türkçülük.....	20
3.2.3.2. Turancılık.....	22
3.2.4.1. Galiyev’in Temel Görüşleri	24
3.2.5.1. Hüseyin Nihal ATSIZ	25
3.2.5.2. İlber Ortaylı’nın Yaklaşımı.....	29
3.2.5.3. Halil İnalcık’ın Yorumu.....	30
4. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI’NIN ENTEGRASYON SÜRECİ VE POLİTİKA ALANLARI	33
4.1. TDT’nin Amaçları ve Temel Politikaları-Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi (Entegrasyonun Stratejik Yol Haritası)	33
4.2. TDT’nin Siyasal Yapısının Entegrasyon Teorileri Bağlamında Tartışılması	39
4.3. TDT’nin Ekonomi Politikaları	43
4.3.1.1. TDT Ülkeleri Hakkında Genel Bilgiler ve Ekonomik Görünümü.....	45
4.3.1.2. Azerbaycan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı.....	45

4.3.1.3. Kazakistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	47
4.3.1.4. Kırgızistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	49
4.3.1.5. Türkiye Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	50
4.3.1.6. Özbekistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	51
4.3.1.7. Macaristan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	52
4.3.1.8. Türkmenistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	54
4.3.1.9. KKTC Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı	55
4.3.1.10. Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağı ile Üye ve Gözlemci Devletlerin Bayrakları Arasındaki Sembolik Bağlar	56
4.4. Küresel ve Bölgesel Güçlerin (Rusya, Çin, ABD, İran, AB) TDT Entegrasyonuna Bakışı	60
4.5. TDT'nin Entegrasyon Düzeyi ve Karşılaşılan Zorluklar ve Fırsatlar	61
5. SONUÇ	64
5.1. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneri	69
KAYNAKÇA	70
ÖZGEÇMİŞ	85

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Türk devletleri teşkilatı'nın entegrasyon teorileri bağlamında değerlendirilmesi	43
Tablo 2. Ülke bayraklarındaki unsurların tdt bayrağındaki karşılıkları	57

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türk devletleri teşkilatının tarihçesi	34
Şekil 2. Türk halklarının yaşadığı yerler.....	40
Şekil 3. Azerbeycana ait önemli bir unsur olan bayrağı gösterilmektedir	47
Şekil 4. Kazakistan Bayrağı	48
Şekil 5. Kırgızistan'ın bayrağı	49
Şekil 6. Türkiye Cumhuriyeti devleti bayrağı.....	51
Şekil 7. Özbekistan bayrağı.....	52
Şekil 8. Macaristan bayrağı.....	53
Şekil 9. Türkmenistan bayrağı	55
Şekil 10. KKTC bayrağı.....	56
Şekil 11. Türk devletleri teşkilatı.....	56

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.y.	: Basım yeri yok
Bk. / bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
Drl. / drl.	: Derleyen
Ed. / ed.	: Editor
Edlr.	: Editörler
Erişim	: Erişim tarihi
M.Ö	: Milâttan önce
M.S	: Milâttan sonra
md.	: Madde
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri, ve devamı
y.y.	: Yayıncı yok

1. GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyıl, devletlerin giderek daha fazla birbirine bağlı hale gelen bir dünyada ekonomik rekabet güçlerini, siyasi etkilerini ve kolektif güvenliklerini artırmaya çalışmasıyla birlikte, bölgeselcilik ve bölgesel entegrasyona yönelik artan bir eğilime tanık olmuştur. Avrupa Birliği (AB), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) gibi bölgesel örgütler, kurumsallaşmış işbirliğinin ekonomik kalkınmaya, siyasi istikrara ve bölgesel kimlik oluşumuna nasıl katkıda bulunabileceğini göstermiştir. Bu daha geniş bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı'nın [TDT] ortaya çıkışı ve gelişimi, son on yılda Avrasya bölgeselcilğinde yaşanan en önemli gelişmelerden birini temsil etmektedir.

Türk dillerini konuşan ülkeler arasındaki işbirliğinin temelleri, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından atılmıştır. Ortak dil, kültür, tarih ve medeniyet bağları, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında daha yakın bir işbirliği için elverişli koşullar yaratmıştır. Kurumsallaşma süreci, 2009 yılında Türk Konseyi'nin kurulmasıyla hız kazanmış ve 2021 yılında örgütün Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüştürülmesiyle yeni bir aşamaya ulaşmıştır. O tarihten bu yana işbirliği, kültürel ve diplomatik konuların ötesine geçerek ticaret, ulaşım, enerji, yatırım, dijital dönüşüm, eğitim ve güvenlikle ilgili konuları da kapsar hale gelmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı [TDT], t.y.).

TDT'nin artan önemi, Avrasya genelinde yaşanan büyük jeopolitik ve jeoekonomik dönüşümlerle yakından bağlantılıdır. Asya'nın yükselişi, küresel tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar, Orta Koridor'un artan stratejik önemi ve alternatif ulaşım ve enerji güzergâhlarına yönelik artan talep, Türk dünyasının jeopolitik önemini artırmıştır. Orta Koridor, Zengezur Koridoru ve Türk Yatırım Fonu gibi projeler, TDT'nin kültürel bir işbirliği platformundan, önemli ekonomik ve siyasi etkileri olan çok boyutlu bir bölgesel entegrasyon projesine dönüştüğünü göstermektedir (Kazancı ve Barun, 2023; TDT, t.y.).

Teorik bir bakış açısıyla, TDT, geleneksel Avrupa deneyiminin ötesinde bölgesel entegrasyonu incelemek için benzersiz bir örnek sunmaktadır. Neofonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık, federalizm ve yeni bölgeselcilik gibi klasik entegrasyon teorileri Avrupa Birliği gibi örgütlere kapsamlı bir şekilde uygulanmış olsa da, bu teorik yaklaşımların Türk dünyasına uygulanabilirliğine nispeten sınırlı bir ilgi gösterilmiştir. TDT, ortak kimlik, kültürel yakınlık, ekonomik çıkarlar ve jeopolitik hususların

eşzamanlı olarak etkileşime girdiği alternatif bir entegrasyon modeli sunmaktadır (Hettne, 2005; Rosamond, 2000).

Türk Devletleri Teşkilatı'na yönelik akademik ilginin artmasına rağmen, mevcut literatür hâlâ çok parçalı bir yapıya sahiptir. Çalışmaların çoğu, ulaşım koridorları, enerji güvenliği, kültürel diplomasi, Türk kimliği veya üye devletler arasındaki ikili ilişkiler gibi belirli konulara odaklanmaktadır (Kazancı ve Barun, 2023; Gündoğdu, 2023; Asker ve Çiçek, 2025; Oran, 2025). Buna karşılık, TDT kurumsal, ekonomik, siyasi ve jeopolitik boyutları tek bir analitik çerçeve içinde birleştirerek kapsamlı bir bölgesel entegrasyon projesi olarak inceleyen çalışmalar nispeten daha azdır. Ayrıca literatürde, teşkilatın genel entegrasyon düzeyini, karşılaştığı zorlukları ve sunduğu fırsatları bütüncül biçimde ele alan; Rusya, Çin, ABD, İran ve Avrupa Birliği gibi başlıca dış aktörlerin teşkilata yönelik yaklaşımlarını değerlendiren çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Literatürdeki bu boşluk özellikle önemlidir; zira Türk Devletleri Teşkilatı'nın geleceği, yalnızca üye devletlerin işbirliğini derinleştirme istekliliğine değil, aynı zamanda örgütün faaliyet gösterdiği daha geniş jeopolitik ortama da bağlı olacaktır. İç entegrasyon dinamikleri ile dış jeopolitik baskılar arasındaki etkileşim, örgütün "Türk Dünyası Vizyonu 2040"da belirtilen hedefleri gerçekleştirme kapasitesini şekillendirmektedir.

Buna göre, bu çalışmanın temel amacı, Türk Devletleri Teşkilatı entegrasyon sürecini bölgesel entegrasyon teorileri, ekonomik işbirliği mekanizmaları, ulaşım ve ticaret girişimleri, jeopolitik dinamikler ve kurumsal gelişim perspektiflerinden incelemektir. Çalışma, TDT'nin hem başarılarını hem de sınırlılıklarını değerlendirirken, Avrasya'da bir bölgesel örgüt olarak gelecekteki potansiyelini de ölçmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, aşağıdaki ana araştırma sorusunu ele almaktadır:

Türk Devletleri Teşkilatı ne ölçüde bir bölgesel entegrasyon projesine dönüşmüştür ve ekonomik, siyasi, kurumsal ve jeopolitik faktörler entegrasyon sürecinin fırsat ve zorluklarını nasıl etkilemektedir?

Bu soruyu yanıtlamak için çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın hedeflerini ve politika önceliklerini incelemekte, bölgesel entegrasyon teorileri çerçevesinde örgütün entegrasyon sürecini analiz etmekte, Orta Koridor, Zengezur Koridoru ve Türk Yatırım Fonu gibi ekonomik işbirliği girişimlerini değerlendirmekte, küresel ve bölgesel güçlerin Türk entegrasyonuna yönelik bakış açılarını araştırmakta ve örgütün ulaştığı genel entegrasyon düzeyini değerlendirmektedir. Bu çok boyutlu yaklaşımla çalışma, Avrasya bölgeselciliği üzerine giderek artan literatüre katkıda bulunmayı ve yeni ortaya

ıkan bir bölgesel entegrasyon modeli olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nı kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. ENTEGRASYON TEORİLERİ

2.1. Entegrasyon Kavramı

Entegrasyon kavramı Türk Dil Kurumu (2026)'na göre “bütünleşme, uyum” kavramları ile açıklanmaktadır (TDK, t.y.). Batı literatüründe ise entegrasyon kavramı “integration” kelimesine karşılık gelmektedir. Bu kavram Latince dilinde mevcut olan “integratio” kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime de “integer” şeklinde ifade edilen bütünlük anlamına gelen kelimeye dayanmaktadır (Balkır ve Soyaltın, 2018).

2.2. Entegrasyon Teorisinin Gelişimi

Entegrasyon teorileri uluslararası iktisat ve uluslararası ilişkiler alanında devletlerin kurumsal, siyasi, ekonomik alanlarda bir araya gelmesi; egemenliklerinin belirli kısımlarını benzer yapılara devretmesi süreçlerini açıklayan kuramsal bir çerçeve olarak sunulmaktadır (Mammadlı, 2022). Fakat bu teori kapsamında ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bütünleşme kavramı literatürde “durum” ve “süreç” olarak değerlendirilebilmektedir. Amitai Etzioni bütünleşmeyi, birbirinden farklı devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu yapının karar verme mekanizmasına hakim olunulması devletlerin yurttaşları için ortak siyasal kimlik oluşturması şeklinde ifade etmektedir. Ernst Haas ise birbirinden farklı sosyolojik açıdan yapıya sahip olan toplulukların beklenti, aidiyet, siyasi faaliyetleri, üye ülkelerin daha üstünde bir seviyede oluşum meydana getirip bu süreci kabullenme durumu şeklinde ifade edilmektedir. Burada ise bütünleşmeye ait süreçten bahsedilebilmektedir (Binbaş, 2025).

Teorinin kökeni ise II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da kalıcı bir barış ve ekonomik kalkınma imkânlarının artırılması için yürütülen arayışlara dayanmaktadır (Gazi, 2019). Bu kapsamda entegrasyonun neden var olması gerekliliği ve entegre olacak alanın (sektörel entegrasyon, dikey entegrasyon, yatay entegrasyon) belirtilmesi önemli hususları oluşturmaktadır. Burada sektörel entegrasyon belirli bir alanda başlatılan iş birliğinin stratejik bir şekilde belirli bir zamanda diğer alanlara yayılmasını belirtmektedir (Haas, 1958); yatay entegrasyon, aktörler aynı üretim veya hizmet faaliyet alanlarına sahipse birleşmeyi ya da bütünleşmeyi tercih ettiği süreçler için kullanılmaktadır (Porter, 1980). Dikey entegrasyon ise farklı aşamalardaki üretim süreçlerinin tek bir çatı altında birleştirilmesi anlamına gelmektedir (Williamson, 1985). Bu açıklamalar ışığında entegrasyon teorisinin temel varsayımına değinmek gerekir. Bu

teori üç temel varsayım çerçevesine sahiptir. Birincisi, çatışma ihtimallerinin karşılıklı bağımlılığın artması ile azalacağı ve iş birliği konusunun daha fazla kurumsal bir yapıya dönüşeceğini varsaymaktadır (Gazi, 2019). İkinci durumda, refah artışının ekonomik bütünleşme sayesinde olabileceği ve bu refah artışının siyasi olarak bütünleşmeyi teşvik edeceğini varsaymaktadır (Tahsin, 2007). Üçüncü varsayım ise bütünleşmenin aşamalı çok katmanlı bir süreç olduğu serbest ticaret alanında gümrük birliği, ortak parasal ve ekonomik birlik, pazar alanı gibi evrimlerin mevcut olduğunu ifade eden yaklaşımdır (Şensoy, 2018). Üstelik entegrasyon süreçleri her zaman için doğrusal ilerlememektedir. Güç asimetrisi, kimlik farklılığı, siyasi krizlerin de bu süreci yavaşlattığı vurgulanmaktadır (Mammadov, 2019).

2.3. Entegrasyon Türleri

2.3.1. Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik entegrasyon, farklı ülkelerin sadece ekonomi alanında değil; siyaset, bürokrasi ve yönetim gibi alanlarda da giderek daha fazla iş birliği yaparak birbirlerine kurumsal olarak yaklaşmasını ifade eden çok disiplinli bir kavramdır (Rosamond, 2000). Ekonomik entegrasyon teorileri iki aşamada gelişmektedir: statik ve dinamik analiz. Jakob Viner tarafından ortaya atılan statik teoriler, ticaret alanı oluşturma ve ticaret sapması kavramları aracılığıyla kısa vadeli refah etkilerine odaklanmaktadır. Daha sonra, Bela Balassa gibi iktisatçılar ise bu yaklaşımın yetersiz olduğunu savunarak, ölçek ekonomileri, teknolojik ilerleme, artan rekabet, yatırım büyümesi ve verimlilik artışları gibi uzun vadeli etkileri inceleyen dinamik analizi ortaya koymuşlardır. Genel olarak, modern entegrasyon teorisi, yalnızca anlık ticaret etkilerinden ziyade yapısal ekonomik değişiklikleri ve uzun vadeli büyümeyi vurgulamaktadır (Marinov, 2014).

Bela Balassa'a göre ekonomik entegrasyon, hem bir süreci hem de bir durumu ifade etmektedir. Bir süreç olarak, ülkeler arasındaki ayrımcı ekonomik engellerin kaldırılmasını, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanmasını içermektedir. Bir durum olarak ise, ulusal ekonomiler arasında ekonomik ayrımcılığın olmadığı bir durumu temsil etmektedir. Balassa'ya göre, ekonomik entegrasyon farklı seviyelerde gerçekleşebilir; bunlar arasında serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazarlar, ekonomik birlikler ve tam ekonomik entegrasyon yer almakta ve her biri üye devletler arasında daha derin bir politika koordinasyonu ve ekonomik işbirliği seviyesini temsil etmektedir (Sapir, 2011).

Ekonomik entegrasyon örneği olarak Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve önerilen Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) gibi bölgesel girişimler, bu bölgesel süreçlere ek olarak, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) örnek olarak sunulabilir. WTO küresel entegrasyonu teşvik ederken ulaşım ve iletişimdeki teknolojik ilerlemeler de gayri resmi ekonomik entegrasyonu hızlandırmıştır (Bretschger ve Steger, 2004).

Ekonomik entegrasyon, II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemlerde, Avrupa devletlerinin kalıcı barışı sağlamak ve artan iş birliği yoluyla ekonomik kalkınmayı hızlandırmak istenilen bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artmakta, artan bu bağımlılık sonucunda ise çatışma olasılığının düşük olduğu varsayılmaktadır (Gazi, 2019). Üstelik ekonomik bütünleşme genellikle serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazarlar olmak üzere birbiri ile ilişkili ekonomik ve parasal birlikler gibi aşamalardan geçen evrimsel bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır (Şensoy, 2018).

Entegrasyon süreçleri içerisinde çok fazla unsur barındırmaktadır. Bu nedenle doğrusal bir yörünge izlememektedir. Üye devletler arasında güç asimetrisi, kimlik farklılıkları, siyasi krizler entegrasyon hızını etkileyebilmektedir (Mammadlı, 2022). Bu kapsamda, ekonomik entegrasyon, hem ekonomik teşvikler ve siyasi irade hem de toplumsal kabul tarafından şekillendirilen karmaşık ve çok katmanlı bir olgu olarak anlaşılmalıdır. Küreselleşmenin derinleştiği bir çağda, ekonomik entegrasyon, rekabet gücünü artırmak, refahı yükseltmek ve uluslararası sistem içinde istikrarı teşvik etmek için stratejik bir araç olarak işlev görmeye devam etmektedir.

2.3.2. Siyasi Entegrasyon

Siyasi bütünleşme, egemen devletlerin ortak siyasi hedeflerine ulaşmak için karar alma yetkilerinin bir kısmını uluslararası ortak kurumlara devrettiği veya koordine ettiği süreçleri ifade etmektedir (Ake 1967'den aktaran Kontacı, 2019). Siyasi entegrasyon, ortak bir yasal çerçeve oluşturulması, ortak kurumların kurulması, merkezi bir karar alma mekanizmasının geliştirilmesi ve ortak bir kimliğin yansıtılması gibi çeşitli temel koşullara dayalı bir merkezileşme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ilievski, 2015). Bu koşullar uygulandığında, entegrasyon, iki veya daha fazla siyasi birimin ortak kuralları ve kurumları tarafından yönetilen daha geniş bir siyasi toplulukta birleşmesinin önünü açmaktadır. Bu sürecin merkezi bir özelliği, bireysel siyasi birimlerden ziyade yeni oluşan bütünleşik siyasi yapıya özerkliğin kademeli olarak devredilme sürecini

belirtmektedir. Bu da kolektif yönetimi güçlendirmekte ve ortak bir siyasi kimliği teşvik etmektedir (Ilievski, 2015).

Siyasi bütünleşmenin teorik kökenleri, Avrupa devletlerinin kurumsallaşmış işbirliği yoluyla gelecekteki çatışmaları önlemeye çalıştığı İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme bağlıdır. Federalizm, işlevselcilik ve daha sonra neo-işlevselcilik gibi erken dönem teorik yaklaşımlar, bütünleşmenin nasıl gerçekleşebileceğine dair önemli açıklamalar sunmuştur. Federalist düşünürler, kalıcı barış ve istikrarın, üye devletlerarasında politikaları koordine edebilecek uluslarüstü bir siyasi otoritenin kurulmasını gerektirdiğini savunmuşlardır. Öte yandan, işlevselci ve neo-işlevselci bakış açıları, belirli sektörlerde kademeli işbirliğinin rolünü vurgulayarak, teknik veya ekonomik alanlardaki bütünleşmenin sonunda siyasi alanlara "yayılacağını" öne sürmüşlerdir (Haas, 1958).

Siyasi bütünleşme teorisinin temel varsayımlarından biri, devletler arasındaki artan karşılıklı bağımlılığın ortak kurumların ve kolektif politika çerçevelerinin oluşturulmasını teşvik etmesidir. Devletler daha yoğun bir şekilde işbirliği yaptıkça, düzenleyici yetki, yasama koordinasyonu veya yargı denetimi gibi bazı egemen işlevleri bölgesel örgütlere devretmenin avantajlı olduğunu görebilirler. Bu yetki devri, politika verimliliğini artırabilir, işlem maliyetlerini azaltabilir ve siyasi istikrarı destekleyebilir. Dahası, siyasi bütünleşme genellikle demokratik yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı da dahil olmak üzere ortak değerlerin ve normların geliştirilmesiyle ilişkilendirilir. Bu ortak ilkeler, meşruiyeti güçlendirebilir ve üye devletler ve vatandaşları arasında siyasi bir topluluk duygusu geliştirebilir (Ake 1967'den aktaran Kontacı, 2019). Bu süreçte ekonomik ve siyasal entegrasyonun birbirini tamamlayıcı nitelik taşıdığı ve entegrasyonun başarısında ortak kimlik ile kolektif bilinç oluşumunun önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır (Brou ve Ruta, 2013).

2.3.3. Sosyo Kültürel Entegrasyon

Sosyo-kültürel bütünleşme, farklı sosyal, etnik, dilsel veya kültürel geçmişlerden gelen bireylerin ve grupların, daha geniş bir sosyal çerçeve içinde etkileşim kalıpları, ortak normlar ve aidiyet duygusu geliştirdikleri süreci ifade etmektedir (Ward ve Rana-Deuba 1999'den aktaran Çevik ve Buz, 2022). Sosyoloji ve siyaset bilimi literatüründe bu kavram, çoğulcu toplumlarda sosyal uyum, karşılıklı tanınma ve kültürel uzlaşmanın oluşumuyla sıklıkla ilişkilendirilir. Sadece ekonomik veya siyasi bütünleşme biçimlerinden farklı olarak, sosyo-kültürel bütünleşme kimlik oluşumunu, değer yakınlaşmasını ve kolektif yaşamı şekillendiren günlük uygulamaları vurgulamaktadır.

Teorik açıdan bakıldığında, sosyo-kültürel bütünleşme, asimilasyon teorisi, çokkültürlülük ve kültürlerarasıcılık gibi çeşitli paradigmlar aracılığıyla incelenmiştir (Erat, 2018). Sosyal integrasyon çok farklı tanımlarla ve farklı analiz boyutları ile de ele alınmıştır. Örneğin Ware vd. (2008) tarafından sosyal entegrasyon, psikiyatrik engeli olan bireylerin kişilerarası ilişkiler ve aktif vatandaşlık kapasitelerini geliştirdikleri ve giderek daha fazla kullandıkları dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Berry (1997) gibi bilim insanları, hem azınlık hem de çoğunluk gruplarının kültürel değişim, karşılıklı hoşgörü ve kurumsal kapsama süreçleri yoluyla uyum sağladığında bütünleşmenin en sürdürülebilir olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, sosyo-kültürel bütünleşme, sabit bir sonuçtan ziyade dinamik bir etkileşim olarak kavramsallaştırılmıştır. Aynı zamanda sosyal bütünleşme, bireyler arasında karşılıklı farkındalık, ortak anlam ve dayanışmaya dayanan ilişkisel ve duygusal bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu, insanların ortak bir sosyal bağlam içinde birlikte bulunma, sosyal bağlantı ve fikir birliği deneyimleme derecesini ifade etmektedir. Böylece yabancılaşma azaltılmaktadır ve sosyal bağları güçlenmektedir (Scheff, 2007).

Hoyt (1961)'e göre ise kültürel bütünleşme, bir kültürün çeşitli bileşenlerinin uyum ve sistemik tutarlılık kazanmasını sağlayan süreci ifade etmektedir. Kültürel değerlerin, kurumsal düzenlemelerin ve sembolik anlamların birbirine bağımlılığını vurgulayarak, kültürlerin izole unsurlar yerine birbirine bağlı bütünler olarak işlev gördüğünü öne çıkarmaktadır. Kültürün bileşenleri içsel tutarlılık ve uyum derecesini belirtmektedir. Bu durum kültür kalıbın varlığında, topluluk içindeki sosyal homejenlikten, bu homejenliğe katkı sağlayan nedensel uzlaşmanın ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır (Archer, 1985)

Göç ve kültürel çoğulculukla karakterize edilen, giderek daha fazla birbirine bağlı bir dünyada, sosyo-kültürel bütünleşme kamu politikası ve akademik araştırmalarda merkezi bir konu olmaya devam etmektedir. Etkili bütünleşme stratejileri, demokratik yönetimi sürdürmek, sosyal dayanışmayı teşvik etmek ve bireylerin sosyal, ekonomik ve siyasi hayata tam olarak katılmalarını sağlamak için elzem kabul edilmektedir. Bu nedenle, sosyo-kültürel bütünleşme, hem yapısal koşullar hem de insan eylemi tarafından şekillendirilen sürekli ve müzakereye dayalı bir süreç olarak anlaşılmalıdır.

2.4. Kuramlar

2.4.1. Fonksiyonalizm ve Neofonksiyonalizm

Fonksiyonalizm ve neofonksiyonalizm kuramları bölgesel bütünleşmeyi ele alan önemli yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Fonksiyonalizm, barışı sağlayacak önemli unsurların devletlerarasındaki teknik ve ekonomik alanlardan başlayarak siyasi alanlara yayılacağını savunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasındaki sürece dayalı geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın öncüsü David Mitrany'dir. Devletlerin egemenliğini tamamen devretmeden, işlevsel alanlarda işbirliği yaparak çatışmanın azaltılacağı savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre ulaşım, ekonomi, iletişim gibi teknik alanlardan ve ihtiyaç temelli işbirliklerinden süreç başlayabilmektedir (Haas, 1958).

Neofonksiyonalizm ise 1950'li yıllarda Avrupa Devletlerinin bütünleşmesini açıklamak ve temellendirilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Fonksiyonalizm kuramını temel almaktadır. Bu yaklaşımın öncüleri Ernst B. Haas ve Leon Lindberg teorisyenleri olup bütünleşme sürecinin sadece teknik süreçlerle değil zamanla siyasi bütünleşmeye de evrildiğini savunmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan neofonksiyonalizm, liberalizm ve realizm arasındaki tartışmalar Soğuk Savaş'ın dinamikleriyle şekillenmiş olup, güvenlik odaklı, kutuplaşmış bir uluslararası sistemde aktörler arasındaki iletişime ve aralarındaki farklılıklara odaklanmıştır (Şehitoğlu ve Karakuş, 2023). Burleyve Mattli (1993)'e göre ise neofonksiyonalizm, David Mitrany'nin işlevsel işbirliği teorisinden yola çıkarak, Avrupa entegrasyonunu, sektörel karşılıklı bağımlılık, aktörlerin adaptasyonu ve kurumsal arabuluculuğun uluslararası entegrasyonu teşvik ettiği, işlevsel yayılma, siyasi yayılma ve ortak tercihlerin oluşumu yoluyla genişleyen bir süreç olarak açıklamaktadır (Toprak, 2007).

Neofonksiyonalizmin en önemli kavramı olan “spillover (taşma etkisi)”, bir alandaki entegrasyonun diğer alanlara da yayılmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik entegrasyonun siyasi entegrasyonu tetiklemesi temel bir mekanizma olarak görülmektedir. Nitekim bu durum Avrupa Birliği örneğinde açıkça gözlemlenmektedir (Haas, 1958; Lindberg, 1963; Schmitter, 1969).

Köksöy'e (2020) göre, neofonksiyonalizm temel varsayımları üzerinden kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Bir süreç olarak entegrasyon: Entegrasyon sabit bir durum değil, kendi iç dinamikleriyle şekillenen dinamik ve gelişen bir süreçtir.
- Çoklu aktörler: Süreç, özellikle ulusal hükümetlerin yanı sıra uluslararası kurumları da içeren çeşitli aktörleri kapsamaktadır.

- Rasyonel karar alma: Aktörler rasyoneldir ve işbirliği yoluyla tercihlerini öğrenme, uyarlama ve yeniden şekillendirme yeteneğine sahiptir (Haas, 1958; 1970).
- Uluslarüstü etkileşim: Ortak çıkarlar ve etkileşime dayalı uluslarüstü düzeyde karar alma, entegrasyonun merkezindedir (Haas, 1964).
- Aktarılabirlik: Teori, Avrupa entegrasyon deneyimini diğer bölgelere genişletmeyi amaçlamaktadır.
- Yayılma dinamiği: Ekonomik entegrasyon, devlet dışı aktörler ve kurumsallaşma tarafından desteklenen siyasi entegrasyona yol açan baskılar yaratmaktadır.

Bu iki kuramsal yaklaşıma dayalı yürütülen çalışmalar incelendiğinde hem Avrupa hem de küresel entegrasyon süreçlerini açıklamada işlevselci ve neo-işlevselci yaklaşımların merkezi rolünü vurgulanmaktadır. Çalışmalar, işlevselcilik ve neo-işlevselciliğin Avrupa entegrasyonunun başarısını açıklamada etkili olduğunu gösterirken, güvenlik sorunları ve yönetim eksiklikleri nedeniyle Afrika gibi diğer bölgelere uygulanabilirliğinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır (Oriakhi ve Aniche, 2022). Benzer şekilde, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile uzun süredir devam eden ilişkisi, tarihsel, kültürel ve siyasi faktörlerin entegrasyon ve katılım süreçlerinin dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir (Olisah vd., 2022). Daha geniş bir jeopolitik perspektiften bakıldığında, neo-işlevselci varsayımlar, kurumsal işbirliğinin ve ASEAN gibi bölgesel örgütlerin rekabeti azaltmada ve entegrasyonu teşvik etmede kilit rol oynadığı Hint-Pasifik bölgesinde görüldüğü gibi, çağdaş güç dinamiklerine de uygulanmaktadır (Yılmazata, 2024). Avrupa Birliği üzerine yapılan kuramsal derlemeler, neofonksiyonalizmin, hükümetlerarasıcılık ve konstruktivizmle birlikte, entegrasyon süreçlerini anlamada temel çerçevelerden biri olmaya devam ettiğini daha da vurgulamaktadır (Faure ve Lequesne, 2023).

Buna ek olarak, Avrupa Birliği'ne ilişkin ampirik analizler, ekonomik işbirliğini daha derin bir siyasi entegrasyona dönüştürmede yayılma etkilerinin ve uluslarüstü kurumların öneminin altını çizmektedir (Mohan ve George, 2025). Diğer çalışmalar, konstruktivist içgörülerini dahil ederek bu perspektifi genişletmekte ve entegrasyon sürecinde sosyal etkileşimin, ortak değerlerin ve toplumsal adaptasyonun rolünü vurgulamaktadır (Toprak, 2007). Dahası, Avrupa Birliği'ne odaklanan araştırmalar, başlangıçta kömür ve çelik gibi teknik alanlardaki sektörel işbirliğinin, yayılma dinamikleri yoluyla kademeli olarak daha geniş ekonomik ve siyasi alanlara nasıl yayıldığını göstermektedir (Şehitoğlu ve Karakuş, 2023). Son olarak, karşılaştırmalı analizler, neofonksiyonalizmin Avrupa ile sınırlı olmadığını, Avrupa bağlamının

ötesinde açıklayıcı gücünü değerlendirmek için Karayip Topluluğu gibi diğer bölgelerde de test edilebileceğini ortaya koymaktadır (Köksöy, 2020).

Sonuç olarak, fonksiyonalizm daha çok teknik iş birliği ve barışın sağlanmasına odaklanırken, neofonksiyonalizm bu sürecin dinamik ve genişleyici doğasını açıklayarak entegrasyonun siyasi boyutuna vurgu yapmaktadır. Her iki teori de uluslararası ilişkilerde bölgeselleşme ve entegrasyon süreçlerini anlamada temel analitik araçlar sunmaktadır.

2.4.2. Hükümetlerarasıcılık

Hükümetlerarasıcılık, bölgesel entegrasyona yönelik teorik bir yaklaşımdır ve işbirliği sürecinin şekillenmesinde egemen devletlerin merkezi rolünü vurgulamaktadır. Ulusüstü veya federalist perspektiflerin aksine, hükümetlerarasıcılık, devletlerin ulusal egemenliklerini koruduklarını ve ulusal çıkarlarına dayalı olarak gönüllü olarak işbirliğine girdiklerini savunmaktadır (Garrett ve Tsebelis, 1996). Ulusüstü bir “süper devlet” yaratmak yerine, bu yaklaşım, bağımsız devletlerin özerkliklerini korurken politikaları koordine ettikleri bir çerçeveyi desteklemektedir (Hoffmann, 1966; Leuffen vd. 2022).

Hükümetlerarasıcılığın entelektüel temelleri, uluslararası ilişkilerdeki realist teoriyle yakından bağlantılıdır. Realist yaklaşıma göre, uluslararası sistem doğası gereği anarşiktir ve merkezi bir otoriteden yoksundur. Bu nedenle, devletler öncelikle ulusal çıkarlarını korumak ve en üst düzeye çıkarmak için hareket etmektedir. Bu bağlamda, entegrasyon, genel bir otorite tarafından değil, hükümetlerin stratejik seçimleri ve tercihleri tarafından yönlendirilmektedir (Avcu, 2025). Sonuç olarak, entegrasyonun hızı, kapsamı ve derinliği, üye devletlerarasındaki ulusal çıkarların yakınlaşmasıyla belirlenmektedir.

Hükümetlerarasıcılığın gelişimi genellikle 1960'lardaki Charles de Gaulle'ün siyasi duruşuyla ilişkilendirilmektedir. De Gaulle, uluslarüstü entegrasyona karşı çıkmış ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Topluluklarına katılımına direnmiştir. Ayrıca entegrasyon sürecini önemli ölçüde yavaşlatan "Boş Sandalye Krizi"ni de hayata geçirmiştir (Jourdain, 2015). Bu olaylar, uluslarüstücülüğün sınırlarını vurgulamakta ve Avrupa entegrasyon dinamiklerini açıklayan teorik bir çerçeve olarak hükümetlerarasıcılığın ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır (Moravcsik, 1991).

Hükümetlerarasıcılığın önde gelen teorisyenlerinden Stanley Hoffmann, entegrasyonun bağımsız uluslarüstü kurumlar yerine hükümetlerarası müzakereler yoluyla ilerlediğini savunmaktadır. Devletlerin egemenliklerini devretmekte isteksiz

oldukları "yüksek siyaset" (dış politika ve güvenlik gibi) alanları ile entegrasyonun daha mümkün olduğu "düşük siyaset" (ekonomik işbirliği gibi) alanları arasında ayırım yapmıştır (Hoffmann, 1966). Bu modelde, Avrupa düzeyinde kararlaştırılan politikalar nihayetinde ulusal hükümetler tarafından uygulanmakta ve ulusal hukuk sistemleri yetkili kalmaktadır.

Ayrıca, hükümetlerarasıcılık iki ana akım tarafından ilerlemiştir. Realist ve liberal hükümetlerarasıcılık (Özdemir 2012'den aktaran Aygün, 2014). Realist hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, güç politikalarını, stratejik pazarlığı ve devletler arasındaki göreceli kazanımlara ilişkin kaygıları incelemektedir. Buna karşılık, Andrew Moravcsik tarafından geliştirilen liberal hükümetlerarasıcılık, iç tercihlerin ve ekonomik çıkarların önemini vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre, ulusal hükümetler iç toplumsal aktörleri temsil eder ve entegrasyon sonuçları, bu tercihlere dayalı devletlerarası pazarlığın sonucu olduğu belirtilir (Moravcsik, 1998; Branch ve Ohrgaard, 1999).

Bu konu ile ilgili Avrupa Birliği, hükümetlerarası karar alma süreçlerine dair çok sayıda örnek sunmaktadır. Tek Avrupa Yasası, Maastricht Antlaşması ve Nice Antlaşması gibi önemli kilometre taşları, hükümetlerarası konferanslar aracılığıyla elde edilmiş olup, üye devletlerin Birliğin kurumsal ve siyasi yapısını şekillendirmede belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Aygün, 2014). Bu gelişmeler, entegrasyonun temelde devlet aktörleri tarafından yönlendirildiği, uluslararası kurumlar tarafından değil, hükümetlerarasıcılık argümanını doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, hükümetlerarasıcılık, egemenliği, ulusal çıkarı ve devletlerarası müzakereyi vurgulayan, devlet merkezli bir bölgesel entegrasyon açıklaması sunmaktadır. Bu çerçeve, özellikle üye devletlerin yetkiyi uluslararası organlara devretmeye isteksiz olduğu alanlarda, Avrupa Birliği'nin dinamiklerini anlamak için hayati önem taşımaya devam etmektedir.

2.4.3. Federalizm

Devletler, egemenliğin nasıl dağıtıldığına bağlı olarak üniter, federal veya konfederal sistemler olarak yönetilebilmektedir. Üniter bir sistemde, tüm yetki ulusal hükümette merkezileştirilir ve yerel yönetimler ona bağlıdır. Konfederal bir sistemde, egemenlik öncelikle üye devletlere aittir. Federal bir sistemde ise egemenlik ulusal hükümet ve eyaletler arasında paylaşılır ve her birinin farklı alanlarda yetkisi vardır (Öztürk, 1992).

Bu kısımda federal yönetim sistemine değinilecektir. "Federalizm", ideolojik "-izm" ekinden türetilmiş olup, siyasi sistemlere federal modellerin uygulanmasını

savunan normatif bir yaklaşımı ifade etmektedir. Federalizm, egemenliğin merkezi otorite ile alt birimler arasında anayasal olarak paylaşıldığı bir siyasi örgütlenme biçimini ifade etmektedir. Bu modelde, siyasi yetkiler tek bir merkezde toplanmamakta; aksine farklı yönetim düzeyleri arasında bölüştürülerek çok katmanlı bir yönetim yapısı oluşturulmaktadır (Burgess, 2000; Rosamond, 2000). Federalizm, hem birlik hem de çeşitlilik ilkesini aynı anda koruyan bir yönetim şeklini ele almaktadır (Fenna ve Schnabel, 2024).

Federalizmin konusu ele alındığında ilk akla gelen ABD federalizmidir (Öztürk, 1992). Fakat federalizm üzerine son dönemdeki literatür, çeşitli bağlamlarda yönetim, kapsayıcılık ve devletin yeniden yapılanması konularındaki gelişen rolünü vurgulamaktadır. Örneğin Said ve Kicha (2024) Somali'nin sağlık sistemi reformlarında görüldüğü gibi, federalizmin merkeziyetçilikten uzaklaşma ve hizmet sunumunda iyileşme fırsatları sunarken, kurumsal kapasite ve siyasi parçalanma gibi önemli uygulama zorluklarıyla da karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadır (Said ve Kicha, 2024). Yimenu (2024) Afrika'daki beş ülkenin fedarasyon yapısını (Etiyopya, Nijerya, Somali, Güney Afrika ve Güney Sudan) karşılaştırmalı analiz biçimde değerlendirmiştir. Bu analizler neticesinde Afrika'daki federalizmin genellikle tarihsel ve siyasi koşullar tarafından şekillendirildiğini, çatışma yönetimi ve etnik uzlaşma gibi çeşitli gerekçelerle ortaya çıktığını, ancak istikrar ve etkili yönetişimin sağlanmasında zorlukların devam ettiği belirtilmiştir. Ko vd., (2024) tarafından yürütülen araştırmada ise çağdaş tartışmalar geleneksel bölgesel federalizmin ötesine geçerek, Myanmar'ın devam eden siyasi dönüşümünde gösterildiği gibi, tanımlanmış bölgesel temelleri olmayan azınlıklar için kapsayıcılık ve vatandaşlık konularına odaklanmıştır.

2.4.4. Karşılıklı Bağımlılık

Karşılıklı bağımlılık teorisi, uluslararası sistemde aktörlerin (devletler, şirketler ve bireyler) birbirlerinin eylemlerinden karşılıklı olarak etkilendiği ve bu etkileşimin belirli maliyetler doğurduğu bir ilişki biçimini ifade etmektedir. Bu bağlamda, bir devletin tutum ve davranışlarının başka bir devletin tutum ve davranışlarıyla açıklanabilmesi, bağımlılık ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. Ancak bu bağımlılık çoğu zaman simetrik olmayabilmektedir. Taraflardan biri diğerine göre daha az bağımlı olabilmekte ve bu durum söz konusu aktöre daha fazla güç sağlamaktadır (Arıboğan vd., 1996, ss. 70-71; Nye ve Welch, 2015, ss. 351-358'den aktaran Eren ve Yantur, 2022).

Karşılıklı bağımlılık teorisi üzerine yapılan literatür incelendiğinde: Asimetrik ekonomik ve enerji ilişkilerinin, devletler arasındaki güç dengelerinin ve stratejik

davranışların temel belirleyicisi olarak incelendiği görülmektedir. Bu durum, TANAP ve Türk Akımı üzerinden Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin analizi (Söylemez ve Erdal, 2024), karşılıklı çıkarlar ve farklılıklarla şekillenen Türkiye-İsrail ilişkileri (Türkeş ve Şahin, 2023), siyasi ekonomi çerçevesinde Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ticaret ilişkileri (Eren ve Yantur, 2022), Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında Avrupa Birliği-Rusya enerji karşılıklı bağımlılığı (Dinçer, 2023) ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin etkilediği İran ve Suudi Arabistan arasındaki jeopolitik rekabet (Bilgiç, 2025) gibi örneklerle sunulmakta olup farklı ülkeler ve konulara göre incelenen bütünleşme teorisi arasında yer almaktadır.

2.4.5. Çokkültürlülük

Çokkültürlülük konusu hem tanımlayıcı hem de normatif bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanımlayıcı olarak, bir toplum içinde çeşitli kültürel, etnik, dilsel veya dini grupların bir arada bulunmasını ifade etmektedir. Normatif olarak ise, bu farklılıkların tanınmasını, saygı görmesini ve eşit değerle değerlendirilmesini vurgulamaktadır. Kültürel olarak farklı grupların tanınması ve ortak bir sosyal çerçeve içinde kimliklerini koruma hakkına sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda, çokkültürlülük, farklı inançlara, değerlere ve yaşam biçimlerine sahip gruplar arasında eşitliği ve karşılıklı saygıyı teşvik ederek salt çeşitliliğin ötesine geçmektedir (Heywood, 2010).

Alan yazın incelendiğinde çokkültürlülük, çeşitlilik, göç gibi konular ekseninde bütünleştirme teorileri kapsamında değerlendirmekte ve bu alanlarda çerçeve sunmaktadır. Örneğin, Aksu'ya göre (2025), çokkültürlülük kültürel olarak farklı gruplar arasında tanınma ve eşitliği vurgularken, kavramsal esnekliği de yansıtmaktadır. Bu çalışmada çokkültürlülük kavramına dayalı genel bir değerlendirme yürütülmüştür. Safdar vd.'ne göre (2023), çokkültürlülük ve kültürlerarasıcılık, özellikle Kanada bağlamında, sosyal uyum için farklı sonuçlar doğurduğu, rekabet temsil eden entegrasyon modellerini kapsamaktadır. Jupp'a göre (2025), Avrupa entegrasyon politikaları, çokkültürlülük ilkelerini uygulamaya dayalı bütünleşme ihtiyaçlarıyla dengeleme konusunda devam eden ikilemlerle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde, Bond'a göre (2022), çokkültürlülük, kültürel korumayı topluma katılımın yanı sıra mümkün kılarak asimilasyon konusuna bir alternatif sunmaktadır. Bununla birlikte, Taras'a göre (2022), ise kültürel parçalanma ve sınırlı entegrasyon sonuçlarına ilişkin endişeler nedeniyle giderek daha fazla sorgulanması gereken bir konu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Shelton ve Dwiwardani'ye göre (2024),

Çokkültürlülük akademik entegrasyon araştırmalarında baskın bir tema olmaya devam etmektedir. Son olarak ise Ridwanulloh vd. (2025) ve Zulkarnain vd.'ne göre (2024) ise okkltrllk dini ılımlılığa ve kapsayıcılığa katkıda bulunurken, özellikle Avrupa'daki azınlık grupları için sosyal entegrasyon konusunda önemli zorlukların devam ettiği belirtilmektedir.

3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI: GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ, YAPISI

Türk Birliği düşüncesi, modern Türk düşünce tarihinde yalnızca ortak soya veya ortak dile dayandırılan bir ideolojik önerme değildir. Bu düşünce, imparatorlukların çözülmesi, sınırların değişmesi, modern eğitim kurumlarının yayılması, basın ve yayın ağlarının gelişmesi, sömürgecilik karşıtı tartışmaların güçlenmesi ve ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla şekillenen tarihsel bir arayış alanıdır. Bu nedenle Türk Birliği fikri, hem kimlik kurucu bir kültürel söylem hem de farklı dönemlerde değişik siyasal anlamlar kazanan bir proje olarak ele alınmalıdır (Georgeon, 1996).

Türk Birliği düşüncesi çoğu zaman romantik bir çizgi içinde okunmaktadır. Bu tür okumalar, farklı dönemlerde ortaya çıkan Türkçülük, Turancılık, Cedidcilik, Galiyevizm ve çağdaş devletler arası iş birliği modelleri arasındaki ayrımları zayıflatır (Yücel ve Bölükbaşı, 2019; Tekne, 2026). Oysa Gaspıralı'nın dil ve eğitim merkezli kültürel reformculuğu ile Akçura'nın siyasal seçenekler tartışması aynı düzlemde değerlendirilemez; Gökalp'in Turan'ı kültürel bir "mefkûre" olarak yorumlaması ile Galiyev'in sömürge halkları merkezli devrimci tasarımı da farklı tarihsel bağlamlara karşılık gelir (Pendik, 2025).

Bu çalışma üç temel soruya yanıt aramaktadır. Birincisi, Türk Birliği düşüncesinin tarihsel temelleri modern milliyetçilik öncesi Türk devlet geleneğiyle nasıl ilişkilendirilebilir? İkincisi, 19. ve 20. yüzyıl düşünürleri bu fikri hangi kültürel, siyasal ve ideolojik çerçeveler içinde formüle etmiştir? Üçüncüsü, günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapılar, klasik Türkçü ve Turancı söylemlerden hangi noktalarda ayrılmakta ve hangi noktalarda süreklilik göstermektedir? (Çalen, 2019)

Yöntem bakımından çalışma, kavramsal-tarihsel analiz ve kaynak eleştirisine dayanmaktadır. Birincil veya birincile yakın metinler arasında Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'i, Gökalp'in Türkçülüğün Esasları, Gaspıralı literatürü ve Türk Devletleri Teşkilatı belgeleri öne çıkmaktadır. İkincil literatürde ise Landau'nun Pan-Türkizm incelemesi, Tellal'in Sultan Galiyev çalışması, Khalid'in Cedidcilik değerlendirmesi ve İnalçık ile Ortaylı'nın tarih yazımı çerçeveleri kullanılmıştır. Böylece metin, ideolojik beyanları tarihsel bağlamlarından koparmadan; ancak güncel kurumsal gelişmeleri de göz ardı etmeden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

3.1. Türk Birliği Düşüncesinin Tarihsel Temelleri

3.1.1. Eski Türk Devlet Geleneği

Türk Birliği düşüncesinin tarihsel temelleri tartışılırken en önemli yöntemsel sorun, modern milliyetçilik kavramlarını erken dönem Türk siyasal yapılarının üzerine doğrudan yerleştirme tehlikesidir. Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı örnekleri, ortak bir siyasal kültür ve devlet geleneği bakımından önemlidir; ancak bu yapılar modern anlamda ulus-devlet veya çağdaş anlamda milliyetçilik kategorileriyle aynı düzlemde değerlendirilemez. Bu nedenle eski Türk devlet geleneği, Türk Birliği düşüncesinin doğrudan siyasi programı değil, daha çok tarihsel hafızasını ve meşruiyet kaynaklarından birini oluşturur (Jane, 2025).

Orhun yazıtları, Türk siyasal düşüncesinde kağan, halk, töre, ülke ve düzen kavramlarının erken bir örneğini sunar. Yazıtların Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk bağlamında tarihlendirilen Göktürk dönemi metinleri olması, Türkçe yazılı siyasal hafızanın erken bir aşamasına işaret eder (Ergin, 2003, ss. 4-5). Bu metinlerde birlik, yalnızca askerî güç veya hanedan otoritesi değil, dağılmış topluluğun yeniden düzene sokulması, halkın refahının korunması ve törenin sürdürölmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla eski Türk devlet geleneği, modern Türk Birliği fikrine doğrudan eşitlenemese de, bir “düzen kurma” ve “ortak siyasi aidiyet” hafızası sağlamaktadır (Bay vd., 2017).

Türk topluluklarının tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı dinî, siyasi ve kültürel etkileşimlere açık olması, tek ve kesintisiz bir birlik çizgisinden ziyade çoğul ve değişken bir tarihsel tecrübe üretmiştir. Bu nedenle eski devlet geleneği, Türk Birliği düşüncesinin “kanıtı” olmaktan çok, modern dönemde başvuru olan sembolik ve tarihsel bir meşruiyet alanı olarak değerlendirilmelidir (Aydın, 2004).

3.1.2. Kültürel Süreklilik

Türk Birliği fikrinin en güçlü dayanaklarından biri, farklı Türk toplulukları arasında görölen dilsel, edebî ve kültürel akrabalıktır. Bu akrabalık, farklı lehçelerin varlığına, yerel tarihlerin çeşitliliğine ve dinî-siyasi deneyimlerin farklılaşmasına rağmen ortak hafıza unsurları üretmiştir. Ortak destan geleneği, göç ve yurt anlatıları, İslamlaşma sonrasında gelişen tasavvufi ağlar, medrese ve tekke çevreleri, yazılı edebiyat gelenekleri ve ticaret yolları kültürel sürekliliğin başlıca taşıyıcılarıdır (Horata, 2017; Akyener, 2024).

Bununla birlikte kültürel süreklilik, kendiliğinden siyasi birlik doğuran mekanik bir süreç olarak görölmemelidir. Bir dil ailesine mensup olmak ya da benzer kültürel

kodları paylaşmak, modern anlamda ortak siyasal irade üretmek için yeterli değildir. Modern Türk Birliği düşüncesi, bu kültürel yakınlığı 19. yüzyılın basın, eğitim, matbaa, ulaşım ve imparatorluk krizi koşullarında yeniden yorumladığı için ideolojik bir karakter kazanmıştır. Başka bir ifadeyle kültürel süreklilik, Türk Birliği fikrinin ham maddesi; modern aydın hareketleri ise bu ham maddeyi siyasal ve fikrî programa dönüştüren aktörlerdir (Anderson, 2020).

Bu bağlamda kültürel birlik ile siyasal birlik arasında ayrım yapmak önemlidir. Gaspıralı'nın ortak dil ve eğitim vurgusu, Gökalp'in kültürel milliyetçilik anlayışı ve çağdaş Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal iş birliği modeli, kültürel yakınlığı farklı düzeylerde değerlendirmiştir. Bu çeşitlilik, Türk Birliği düşüncesinin tek bir ideolojiye indirgenemeyecek kadar geniş bir kavramsal alan olduğunu göstermektedir (Kılınç, 2026).

3.2. 19. Yüzyılda Türk Birliği Düşüncesinin Doğuşu

3.2.1. Osmanlı Krizi ve Kimlik Arayışı

Modern Türk Birliği düşüncesinin ortaya çıkışı, büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaşadığı siyasal, askerî ve toplumsal çözülme süreciyle ilişkilidir (Berkes, 2025). Bu dönemde Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi farklı ideolojik yönelimler gelişmiş; söz konusu fikir akımları yeni bir kolektif kimlik inşa etme arayışının ürünü olmuştur (Mardin, 1991). Balkan milliyetçiliklerinin yükselişi ve Rusya İmparatorluğu'nun Türk ve Müslüman topluluklar üzerindeki baskıları, Osmanlı aydınlarını kimlik meselesini daha belirgin etnik ve kültürel çerçeveler içinde değerlendirmeye yöneltmiştir (Landau, 1995). Bu süreçte Türkçülük, başlangıçta kültürel dayanışma ve ortak tarih bilinci etrafında şekillenen bir düşünsel akım olarak ortaya çıkmıştır (Anderson, 2020).

Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'i bu tartışmanın en sistematik erken örneklerinden biridir. Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük seçeneklerini karşılaştırmalı biçimde ele alarak her birinin imkânlarını ve sınırlarını tartışır. TTK baskısında görüldüğü üzere Akçura, "hangi topluluğun menfaati için çalışılacağı" sorusunu siyasal tercih meselesi olarak gündeme getirir ve Osmanlı milleti oluşturma politikasının karşılaştığı yapısal sorunları tartışır (Akçura, 1976). Bu yaklaşım, Türkçülüğü yalnızca duygusal bir aidiyet değil, imparatorluk krizi karşısında değerlendirilen siyasal bir program olarak konumlandırır.

Bu dönemde Türk Birliği düşüncesinin gelişimi yalnızca Osmanlı merkezli değildir. Rusya Müslümanları arasında gelişen modernleşmeci ve eğitimci hareketler, özellikle Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Orta Asya çevrelerinde ortak dil, ortak eğitim ve ortak yayın fikrini güçlendirmiştir. Adeeb Khalid’in Cedidcilik üzerine çalışması, Orta Asya’daki Müslüman kültürel reformunun Rus yönetimi, modern eğitim ve yerli İslamî kültürü koruma çabaları arasında şekillendiğini göstermektedir (Khalid, 1998). Bu nedenle Türk Birliği fikri, Osmanlı krizinin yanı sıra Rusya Türkleri arasındaki kültürel reform hareketleriyle birlikte düşünülmelidir.

3.2.2. Gaspıralı ve “Dilde, Fikirde, İşte Birlik”

İsmail Gaspıralı, Türk Birliği düşüncesinin kültürel temelini oluşturan en önemli düşünürlerden biri olarak kabul edilmektedir. Gaspıralı’nın yaklaşımının ayırt edici yönü, siyasal birlik fikrinden önce kültürel iletişim, ortak dil ve eğitim reformunu merkeze almasıdır. Onun “Dilde, fikirde, işte birlik” ilkesi, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının birbirleriyle iletişim kurabilen, ortak sorunlar etrafında düşünsel bağ geliştirebilen ve modernleşme sürecinde birlikte hareket edebilen bir kültürel topluluk hâline gelmesini hedefleyen bütüncül bir program niteliği taşımaktadır (Selçuk ve Özçelik, 2020). Bu yaklaşım, Türk Birliği düşüncesinin başlangıç aşamasında siyasal birleşmeden çok kültürel yakınlaşma ve ortak bilinç oluşturma hedefi taşıdığını göstermektedir (Toker, 2004; Özçelik, 2020).

Gaspıralı’nın Tercüman gazetesi etrafında geliştirdiği ortak edebî dil arayışı, Türk Birliği düşüncesinde dilin kurucu rolünü açık biçimde göstermektedir. Toker’in değerlendirmesine göre Gaspıralı, Tercüman aracılığıyla bütün Türk dünyasının anlayabileceği ortak bir edebî dil oluşturmayı amaçlamış; bunun için Osmanlı Türkçesini esas almakla birlikte Arapça-Farsça yapıların ve anlaşılmayı güçleştiren unsurların azaltılmasını savunmuştur (Toker, 2004). Bu yaklaşım, Türk Birliği fikrini önce iletişim ve eğitim sorunu olarak formüle eder.

Gaspıralı’nın programında “dil birliği”, yalnızca bütün Türk topluluklarının aynı dili konuşmasını değil, farklı lehçeleri konuşan toplulukların ortak bir yazı ve basın dilini anlayabilmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda Tercüman gazetesi, ortak bir okur çevresinin oluşmasına, düşüncelerin geniş bir coğrafyada dolaşıma girmesine ve Türk kimliği ile millî bilincin gelişmesine aracılık etmiştir (Erkem, 2024). “Fikir birliği” ilkesi; çağdaş eğitim, kültürel yenilenme ve toplumsal modernleşme konularında ortak bir düşünsel yönelimin geliştirilmesini amaçlamıştır. Usûl-i Cedid okulları ile Tercüman gazetesi, bu düşünsel yönelimin eğitim ve basın alanlarındaki başlıca araçlarını

oluşturmuştur (Büyükboyacı, 2025). Gaspıralı'nın modernleşme programı kadınların eğitimi ve toplumsal hayata katılımını da kapsamış; kız okulları ve Âlem-i Nisvan gibi yayınlar kadınların toplumsal dönüşümün etkin aktörleri hâline gelmesine katkı sağlamıştır (Morkoç, 2026). “İşte birlik” anlayışı ise dil ve düşünce düzeyinde geliştirilen yakınlaşmanın eğitim, basın-yayın ve örgütlü toplumsal faaliyetler aracılığıyla uygulamaya aktarılmasını ifade etmektedir. Bu yönüyle Gaspıralı'nın yaklaşımı, doğrudan siyasal birleşme arayışından ziyade ortak dil, eğitim, basın ve kültürel dayanışma yoluyla millî kimlik oluşturmayı amaçlayan modernleşmeci bir birlik programı olarak değerlendirilebilir (Erkem, 2024; Büyükboyacı, 2025).

Bununla birlikte Gaspıralı'nın siyasal bağımsızlığa ilişkin düşünceleri açık ve kesin biçimde ortaya konulamadığından, onun yaklaşımını doğrudan siyasal Turancılıkla özdeşleştirmek ihtiyatla karşılanmalıdır. Daha güvenli olan değerlendirme, Gaspıralı'nın eğitim, ortak dil ve basın yoluyla geliştirdiği sosyokültürel yenilenme programının sonraki Pan-Türkçü yönelimler için düşünsel bir çıkış noktası oluşturduğudur (Erkem, 2024). Nitekim sonraki dönemlerde, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarındaki bazı Turancı yorumlarda bu kültürel miras, Türk topluluklarının bağımsızlığı, federasyonlar hâlinde birleşmesi ve nihayet tek bir siyasal yapı altında toplanması düşüncesine doğru genişletilmiştir (Atabay, 2025). Dolayısıyla Gaspıralı'nın modernleşme ve kültürel bütünleşme merkezli yaklaşımı ile sonraki dönemlerin doğrudan siyasal birlik hedefleyen Turancı yorumları arasındaki ayrım, Türk Birliği düşüncesinin tarihsel gelişim aşamalarını doğru değerlendirebilmek açısından önem taşımaktadır.

3.2.3. Türkçülük ve Turancılık

3.2.3.1. Türkçülük

Türkçülük, modern dönemde Türk kimliğini kültürel, siyasal ve toplumsal bir aidiyet ekseninde yeniden tanımlayan düşünsel bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gelişen bu akım, bir yandan imparatorluğun çözülme krizine çözüm arayışlarının ürünü olurken diğer yandan Rusya Türkleri, Kafkasya ve Orta Asya'dan gelen aydınların etkisiyle daha geniş bir Türk dünyası perspektifi kazanmıştır (Landau, 1995). Yusuf Akçura'nın yaklaşımında Türkçülük, imparatorluğun geleceği açısından değerlendirilen alternatif bir siyasal strateji olarak ele alınırken (Akçura, 1976), Ziya Gökalp'in düşüncesinde daha sistematik bir sosyolojik ve kültürel kurama dönüşmüştür (Gökalp, 2014). Gökalp,

milleti yalnızca siyasal bir birlik olarak değil; ortak dil, kültür, eğitim ve tarih bilinci etrafında şekillenen toplumsal bir dayanışma biçimi olarak tanımlamış ve Türkçülüğü modern ulus inşasının kültürel temeli hâline getirmeye çalışmıştır (Parla, 1985). Bu yönüyle Türkçülük, Osmanlı son dönemindeki kimlik krizine verilen en kapsamlı ideolojik cevaplardan biri olarak değerlendirilmektedir (Mardin, 1991).

Gökalp'in Türkçülük tanımı, kültür temelli milliyetçilik anlayışını yansıtır. Türkçülüğü Türk milletini yükseltme düşüncesi olarak tanımlar (Gökalp, 2014). Bu tanım, biyolojik ırkçılıktan ziyade kültür, dil, ahlak, eğitim ve toplumsal dayanışma üzerinden kurulan bir milliyetçilik modeline işaret eder. Gökalp'in yaklaşımında millet, kültür birliği temelinde tanımlanır; dolayısıyla Türkçülük, önce kültürel modernleşme ve toplumsal örgütlenme projesidir.

Akçura ve Gökalp arasındaki yaklaşım farkı, Türkçülüğün siyasal ve kültürel olmak üzere iki temel boyutunu görünür kılmaktadır. Yusuf Akçura, Türkçülüğü daha çok devletin geleceği ve siyasal örgütlenme açısından değerlendirirken, Ziya Gökalp bu düşüncüyü sosyolojik, kültürel ve eğitsel bir çerçeve içinde sistemleştirmiştir (Pendik, 2025). Akçura'nın yaklaşımında Türkçülük, imparatorluğun çözülme sürecine karşı geliştirilen stratejik bir siyasal seçenek niteliği taşıırken; Gökalp'te millet, ortak kültür, eğitim, dil ve toplumsal dayanışma temelinde inşa edilen modern bir toplumsal birlik olarak tanımlanmaktadır (Karaömerlioğlu ve Yolun, 2020).). Bu iki yaklaşım birlikte değerlendirildiğinde Türkçülük, yalnızca etnik aidiyete dayalı bir ideoloji değil, aynı zamanda modernleşme, eğitim reformu ve toplumsal bütünleşme hedefleri taşıyan kapsamlı bir dönüşüm programı olarak anlaşılmalıdır (Özkırımlı, 2017). Dolayısıyla Türkçülüğü yalnızca etnik milliyetçilik ekseninde yorumlamak, Osmanlı modernleşmesi bağlamındaki düşünsel ve toplumsal boyutlarını göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşım olacaktır (Hanioğlu, 2001).

Türkçülük, tarihsel süreç içinde tekil ve değişmez bir ideoloji olarak değil, farklı siyasal bağlamlarda farklı anlamlar kazanan dinamik bir düşünce alanı olarak değerlendirilmelidir. Cumhuriyet döneminde Türkçülüğün yurttaşlık, kültür ve ulus-devlet inşası ekseninde yorumlanan biçimleri öne çıkarken, bazı çevrelerde daha romantik, etnik ya da “dış Türkler” merkezli söylemler de gelişmiştir (Bora, 2017). Bu nedenle Türkçülüğü homojen bir ideolojik kategori olarak ele almak yerine, onu dönemsel koşullar, aktörler, devlet politikaları ve uluslararası gelişmeler bağlamında farklılaşan bir kavram olarak incelemek gerekir (Özkırımlı, 2017; Yıldız, 2001). Türkçülüğün Osmanlı son dönemindeki kimlik arayışı, Cumhuriyet dönemindeki ulus inşası ve Soğuk Savaş sonrası Türk dünyası söylemleri içinde farklı işlevler üstlendiğini

göstermektedir (Landau, 1995). Böyle bir yaklaşım, Türkçülüğün yalnızca etnik aidiyet temelli bir ideolojiye indirgenmesini engeller ve onun kültürel, siyasal, pedagojik ve jeopolitik boyutlarını birlikte değerlendirmeye imkân tanır.

3.2.3.2. Turancılık

Turancılık, Türkçülüğün daha geniş coğrafi, tarihsel ve idealist ufkunu temsil eden düşünsel bir yönelim olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte “Turan” kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar kazanmış ve her dönemde aynı içerikle kullanılmaktadır. Kavram, 19. yüzyıl Avrupa’sındaki dil bilimi ve etnografya çalışmalarında Ural-Altay topluluklarını kapsayan geniş bir kategori olarak kullanılırken, Osmanlı-Türk düşüncesinde Türk toplulukları arasındaki tarihsel, kültürel ve dilsel yakınlığı ifade eden bir ideale dönüşmüştür (Topal ve Ongur, 2024). Ziya Gökalp’in eserlerinde Turan, ortak dil, kültür ve tarih bilinci üzerinden tahayyül edilen geniş bir aidiyet alanı olarak ele alınmaktadır (Grigoriadis ve Opçin-Kıdal, 2020). Dolayısıyla Turancılığı yalnızca siyasal yayılmacılık veya bütün Türk topluluklarını tek devlet altında birleştirme hedefiyle açıklamak yeterli değildir; kavram kültürel dayanışma, ortak aidiyet ve gelecek tasavvuru gibi farklı düşünsel boyutlar da taşımaktadır (Topal ve Ongur, 2024).

Gökalp, Turan’ı Türkçülüğün uzak ideali olarak ele almaktadır. Türkçülüğün Esasları’nda Turan kavramı, Türk topluluklarını kapsayan kültürel bir mefkûre alanı olarak açıklanmaktadır. Gökalp, bu ideali mevcut siyasal gerçeklikten çok, ortak kültür ve ideal düzeyinde konumlandırmaktadır (Gökalp, 2014). Bu nokta önemlidir; çünkü Gökalp’in Turan anlayışı, gündelik siyasal programdan ziyade kültürel ufuk ve ideal kavramıyla ilişkilidir.

Landau’nun Pan-Türkizm üzerine çalışması, Turancı düşüncenin 20. yüzyıl boyunca yalnızca irredantist veya yayılmacı bir çizgi olarak kalmadığını; zaman içinde kültürel, ekonomik ve siyasal dayanışma biçimlerine doğru dönüşebildiğini göstermektedir (Landau, 1995). Bu çerçevede Turancılık, bir yandan romantik ve ideolojik bir birlik tahayyülü üretmiş; diğer yandan diasporalar, dil çalışmaları, kültür kurumları, öğrenci hareketleri ve uluslararası ilişkiler alanında daha pratik dayanışma biçimlerini de etkilemiştir.

Turancılığın akademik olarak incelenmesinde iki indirgemeci yaklaşımdan kaçınmak gerekir. İlk yaklaşım, Turancılığı bütünüyle romantik, ütöpik ve irrasyonel bir ideolojik söylem olarak değerlendirmektedir. İkinci yaklaşım ise Turancılığı tarihsel ve siyasal koşullardan bağımsız, doğal ve kaçınılmaz bir siyasal birlik hedefi şeklinde

yorumlamaktadır. Oysa daha dengeli bir değerlendirme, Turancılığın bir yandan modern milliyetçilik çağının ortaya çıkardığı ideolojik akımlardan biri olduğunu, diğer yandan ise ortak dil, kültür ve tarihsel hafıza üzerinden güçlü sembolik anlamlar taşıdığını kabul etmelidir (Özkırımlı, 2017). Bu bağlamda Turancılık, yalnızca somut siyasal birlik projeleri üzerinden değil, Türk toplulukları arasında kültürel yakınlık ve ortak aidiyet oluşturma kapasitesi açısından da analiz edilmelidir. Gökalp'in ulusötesi topluluklara ilişkin kavramları, içinde bulunulan tarihsel ve siyasal koşullara bağlı olarak farklı anlamlar kazanmıştır (Baş ve Akyurt, 2022). Dolayısıyla Turan düşüncesi, değişmez ve tek biçimli bir ideolojiden ziyade, farklı dönemlerde kültürel veya siyasal içeriklerle yeniden yorumlanabilen bir düşünsel çerçeve olarak değerlendirilmelidir (Dayıoğlu, 2024). Bu nedenle Turancılığı anlamak, onu yalnızca romantik bir ideal veya zorunlu bir siyasal proje olarak görmekten ziyade, modern Türk düşüncesinin kültürel hafıza, kimlik ve dayanışma arayışları içinde incelemeyi gerektirmektedir.

3.2.4. Sovyet Döneminde Alternatif Birlik Tasavvuru: Mirsultan Galiyev

Sovyet dönemi, Türk Birliği düşüncesi açısından yalnızca baskı, parçalanma ve merkezî kimlik politikalarıyla açıklanabilecek bir dönem değildir; aynı zamanda alternatif birlik tasavvurlarının geliştirildiği özgün bir ideolojik zemini de ifade etmektedir. Bu bağlamda Mirsaid Galiyev, Sovyet dönemi Türk ve Müslüman düşüncesinin en dikkat çekici isimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Galiyev'in yaklaşımı, klasik Turancı düşünceden farklı olarak yalnızca etnik ve romantik bir birlik idealine değil, sömürgeleştirilmiş Türk, Müslüman ve diğer Doğu halklarının anti-empyralist dayanışmasına dayanmaktadır (Bennigsen ve Wimbush, 1980; Hamzić, 2016; Özkan, 2026). Galiyev, dünya devriminin yalnızca Avrupa proletaryası merkezinde ele alınmasına karşı çıkmış; devrimci dönüşümün sömürgeleştirilmiş Doğu halklarının özgürleşmesini de kapsamı gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda Türk ve Müslüman toplumların ortak tarihsel deneyimlerinden hareket eden, Avrupa merkezli Marksizmden farklı bir devrimci yaklaşım geliştirmiştir (Çay, 2020; Özkan, 2026). Dolayısıyla Galiyev'in düşüncesi, Türk Birliği fikrini yalnızca etnik merkezli bir milliyetçilik biçiminde değil, sömürgecilik karşıtı siyasal dayanışma, millî özgürleşme ve Doğu halklarının ortak mücadelesi ekseninde yeniden yorumlayan özgün bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Hamzić, 2016; Özkan, 2026).

Galiyev'in tarihsel bağlamı, Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya'daki Müslüman ve Türk toplumların yeni Sovyet düzeni içinde nasıl konumlanacağı sorusudur. Tellal'in çalışması, Galiyev'in faaliyetlerini Bolşevik-Müslüman iş birliği, Müslüman

komünist kadroların tasfiyesi ve Sovyet merkezileşmesinin sonuçları bağlamında değerlendirir (Tellal, 2001). Bu bağlam, Galiyev'i yalnızca Türkçü veya yalnızca sosyalist bir düşünür olarak sınıflandırmanın yetersiz olduğunu gösterir.

3.2.4.1. Galiyev'in Temel Görüşleri

Mirsaid Galiyev'in düşünceleri temelde üç ana eksen etrafında şekillenmektedir. İlk olarak Galiyev, Sovyet sistemi içerisinde Türk ve Müslüman halkların siyasal ve kültürel özerkliğinin korunması gerektiğini savunmuştur. Ona göre devrim, merkezî Rus hâkimiyetini yeniden üreten bir yapıya dönüşmemeli; aksine farklı halkların kendi tarihsel ve toplumsal özelliklerini koruyabilecekleri bir siyasal düzen oluşturmalıdır (Günel ve Çelen, 2022). İkinci olarak Galiyev, sömürgeleştirilmiş Doğu halklarının dünya devrimi içerisinde özgün ve belirleyici bir tarihsel role sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşım, klasik Marksist teorinin Avrupa merkezli devrim anlayışına yönelik önemli bir eleştiri niteliği taşımaktadır (Günel ve Çelen, 2022). Üçüncü olarak Galiyev, Doğu toplumlarının Batı merkezli kapitalist ve emperyalist tahakküme karşı ortak bir mücadele zemini oluşturması gerektiğini savunmuştur. Onun düşüncesi yalnızca Türk halkları arasında değil, daha geniş ölçekte sömürgeleştirilmiş Müslüman toplumlar arasında anti-emperyalist bir dayanışmaya dayanmaktadır (Bar Sadeh, 2026). Dolayısıyla Galiyev'in yaklaşımı, Türk Birliği düşüncesini etnik-romantik bir çerçevenin ötesine taşıyarak devrimci, anti-sömürgeci ve uluslararası bir perspektifle yeniden yorumlamaktadır.

Tellal, Galiyev'in düşüncesini sömürge dünyasındaki devrimci süreçle ilişkilendirir ve onun üç idealini Türk-İslam dünyasının birliği, ezilen Üçüncü Dünya halklarının birliği ve kapitalist-emperyalist egemenlikten kurtulmuş insanlık ufku olarak özetler (Tellal, 2001). Bu çerçeve, Galiyevizm'i klasik Turancılıktan ayırır. Çünkü Galiyev'in birlik anlayışı yalnızca etnik bağa değil, sömürgecilik karşıtı ve sınıfsal bir dayanışma fikrine yaslanır.

Bennigsen ve Wimbush'un çalışması da Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman millî komünizmini Sultan Galiyev çevresindeki "proleter milletler" düşüncesiyle ilişkilendirir (Bennigsen ve Wimbush, 1979). Bu yaklaşım, Türk Birliği düşüncesinin yalnızca sağ milliyetçi veya romantik Turancı çizgide gelişmediğini; Sovyet bağlamında sol, anti-emperyalist ve sömürgecilik karşıtı yorumlar da üretebildiğini göstermektedir.

Galiyev'in düşüncesinin önemi, Türk ve Müslüman halkların birlik arayışını yalnızca etnik veya kültürel aidiyet ekseninde değil, uluslararası devrim, anti-emperyalizm ve sömürgeleştirilmiş halkların siyasal özneleşmesi bağlamında ele

almasından kaynaklanmaktadır (Bennigsen ve Wimbush, 1980). Galiyev, Doğu halklarının ortak tarihsel deneyimlerinden hareketle Batı merkezli emperyalizme karşı kolektif bir mücadele hattı oluşturulması gerektiğini savunmuş ve bu yönüyle klasik Avrupa merkezli Marksist yaklaşımdan ayrılmıştır (Hamzić, 2016). Bu nedenle Galiyevizm, Türk Birliği düşüncesinin alternatif ve devrimci bir yorumu olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yaklaşımın, Türkçülüğün klasik kültürel-milliyetçi çizgisiyle doğrudan özdeşleştirilmesi doğru değildir. Zira Galiyev'in düşüncesinde belirleyici unsur etnik birlikten ziyade sömürgecilik karşıtı siyasal dayanışma ve devrimci dönüşüm fikridir (Günel ve Çelen, 2022). Dolayısıyla Galiyevizm, Türk Birliği düşüncesini kültürel milliyetçilikten farklı olarak anti-emperyalist ve uluslararası bir perspektif içerisinde yeniden yorumlayan özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

3.2.5. Hüseyin Nihal Atsız, Prof. Dr. İlber Ortaylı ve Prof. Dr. Halil İnalcık'ın Bakış Açılıyla Türk Birliği Düşüncesinin Tarihsel Yorumu

3.2.5.1. Hüseyin Nihal ATSIZ

Alan yazın incelendiğinde Hüseyin Nihal Atsız'ın Türk birliği düşüncesinin, Turancılık ülküsü etrafında şekillendiği görülmektedir (Sanlı, 2010; Namal, 2022). Atsız, Türk milletini yalnızca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan insanlardan ibaret görmemiş; farklı siyasi yapıların yönetimi altında bulunan Türk topluluklarını ortak tarih, dil, kültür ve soy bağlarıyla birbirine bağlı büyük bir millî bütünün parçaları olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle onun düşüncesinde Türk birliği, Türk toplulukları arasında kurulacak kültürel yakınlaşmanın veya devletler arası iş birliğinin ötesine geçen siyasi bir anlam taşımaktadır. Atsız, Turancılığı “tarihî mirasları da dâhil olduğu hâlde bütün Türkleri bir tek devlet hâlinde birleştirmek ülküsü” şeklinde tanımlamıştır (Atsız 1973'den aktaran Namal, 2022). Bu tanım, Atsız'ın Türk birliği düşüncesinin kültürel bir dayanışma modeliyle sınırlı olmadığını, nihai olarak siyasi bütünleşmeyi hedeflediğini göstermektedir.

Atsız'ın düşüncesini doğru değerlendirebilmek için Türkçülük ile Turancılık arasında yaptığı ayrımın dikkate alınması gerekir. Onun yaklaşımında Türkçülük, Türk milletinin tarihî, kültürel, toplumsal ve siyasal alanlarda yükselmesini hedefleyen kapsamlı bir millî düşünce sistemi; Turancılık ise bu düşüncenin siyasal birlik hedefi olarak öne çıkmaktadır (Alpdoğan, 2022; Ravanoğlu Yılmaz, 2022). Bu bakımdan

Turancılık, Türkçülükten bağımsız bir düşünce olmaktan çok onun dışa dönük siyasal hedefi ve nihai ülküsü olarak değerlendirilebilir.

Gül ve Küçük (2025), Atsız'ın Türkçülüğü yalnızca teorik düzeyde savunulan bir düşünce olarak değil, edebî, tarihsel ve ideolojik üretiminin tamamına yansıyan bir dünya görüşü olarak ele aldığını göstermektedir. Atsız; dergileri, makaleleri, şiirleri ve tarihî romanları aracılığıyla Türkçülük düşüncesini topluma aktarmış ve özellikle genç kuşaklar üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Dolayısıyla Atsız'ın Türk birliği anlayışı, belirli yazılarında dile getirdiği siyasal bir düşünceyle sınırlı kalmamış; edebî ve düşünsel üretiminin bütününe yayılan bir ideal niteliği kazanmıştır (Alpdoğan, 2022; Gül ve Küçük, 2025).

Ercilasun (2018), Atsız'ın Türkçülüğünü yalnızca teorik düzeyde savunulan bir fikir olarak değil, onun hayatını ve mücadelelerini yönlendiren temel bir ülkü olarak değerlendirmektedir. Atsız'ın çıkardığı *Atsız Mecmua*, *Orhun*, *Orkun* ve *Ötüken* gibi dergiler; kaleme aldığı makaleler, şiirler ve tarihî romanlar, Türkçülük düşüncesini geniş kitlelere, özellikle de genç kuşaklara ulaştırmasının araçları olmuştur. Dolayısıyla Atsız'ın Türk birliği anlayışı, yalnızca belirli yazılarında dile getirdiği siyasi bir düşünce değil, edebî ve düşünsel üretiminin bütününe yayılan bir ideal niteliğindedir (Ercilasun, 2018; Sertkaya, 2014).

Atsız'ın Türk birliği düşüncesinin tarihsel temelini, Türk tarihinin kesintisiz bir bütün olduğu görüşü oluşturmaktadır. Atsız'a göre Türk tarihi; Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı gibi birbirinden bağımsız devletlerin tarihinden ibaret değildir. Bu devletler, farklı hanedanlar ve adlar altında kurulmuş olsalar bile aynı Türk milletinin tarih boyunca meydana getirdiği siyasi teşkilatlanmaların birbirini izleyen dönemlerini temsil etmektedir. Bu temsiliyet mizamı alem ülküsünün devir alan farklı boyların lideliğinden ibarettir. Bu nedenle Atsız, Türk tarihinin hanedanlara göre bölünmesine karşı çıkmış; farklı Türk devletleri arasındaki mücadelelerin ayrı milletler arasında gerçekleşen savaşlar biçiminde yorumlanmasını doğru bulmamıştır. Ona göre hükümdarların, hanedanların ve devlet adlarının değişmesi, Türk tarihinin millî bütünlüğünü ortadan kaldırmamaktadır. Atsız'ın ifadesiyle Türk tarihi, çeşitli coğrafyalarda ve farklı siyasi yapılar içerisinde devam eden tek bir millî tarihtir (Yılmaz, 2015; Gömeç, 2022).

Atsız'ın Türk devletlerini aynı tarihsel bütünün parçaları olarak değerlendirmesinde Rıza Nur'un tarih anlayışının etkisi bulunmaktadır. Rıza Nur'un Türk devletlerini birbirinden kopuk siyasi oluşumlar olarak değil, aynı millî tarihin devamı olarak ele alan yaklaşımı, Atsız'ın tarih yorumunu önemli ölçüde etkilemiştir

(Ercilasun, 2018; Gül ve Küçük, 2025). Ancak Atsız bu yaklaşımı daha ileriye taşıyarak tarihsel bütünlük düşüncesini gelecekte kurulmasını arzuladığı siyasi Türk birliğinin meşruiyet temellerinden biri hâline getirmiştir.

Bu çerçevede geçmiş, Atsız açısından yalnızca incelenmesi ve öğrenilmesi gereken olaylar bütünü değildir. Türklerin geçmişte büyük siyasi birlikler kurabilmiş olması, gelecekte yeniden birleşebileceklerinin tarihsel göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Böylece ortak tarih, Türk topluluklarının aynı millete mensup olduklarını gösteren bir kimlik kaynağı olmanın yanında, Türk birliği ülküsüne süreklilik ve meşruiyet kazandıran temel bir unsur hâline gelmektedir.

Atsız, Turancılığın yalnızca Türk toplulukları arasında *dil ve kültür birliği kurulması* şeklinde tanımlanmasına karşı çıkmıştır. Ona göre ortak dil, tarih, edebiyat ve kültür, Türk dünyasının bütünleşmesi açısından gerekli olmakla birlikte, Turancılık ülküsünün tamamını karşılamamaktadır. Atsız, kültürel birliğin kalıcı hâle gelebilmesi için siyasi birliğin gerekli olduğunu savunmuştur. Ona göre kültür birliğinin siyasi birliğin sonucunda doğması toplumsal bir kuraldır (Namal, 2022).

Atsız, kendi dönemindeki Türk toplulukları arasında gönül birliği, tek millet olma bilinci ve belirli ölçüde dil birliği bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte siyasi parçalanmanın devam etmesi durumunda mevcut dil ve kültür bağlarının zaman içerisinde zayıflayabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle kültürel ilişkilerin korunmasını gerekli, fakat tek başına yetersiz görmüştür. Atsız'ın düşüncesinde dil, tarih ve kültür birliği, Türk topluluklarını siyasi birliğe hazırlayan unsurlar; siyasi bütünleşme ise Turancılığın nihai hedefidir (Namal, 2022; Ravanoğlu Yılmaz, 2022)

Bu yaklaşım, günümüzde bağımsız Türk devletleri arasında geliştirilen diplomatik, ekonomik ve kültürel iş birliği modellerinden daha kapsamlıdır. Güncel iş birliği anlayışları, bağımsız devletlerin egemenliklerini koruyarak ortak hareket etmelerine dayanırken Atsız'ın Turancılık tasavvuru, bütün Türklerin tek bir siyasi yapı altında toplanmasını hedeflemektedir. Bu nedenle Atsız'ın Türk birliği düşüncesi, bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı benzeri hükümetler arası yapılanmalarla doğrudan özdeşleştirilmemelidir. Atsız, Turancılığın “romantik bir hayal” veya gerçekleşmesi mümkün olmayan maceracı bir düşünce olarak nitelendirilmesine karşı çıkmıştır. “Turancılık Romantik Bir Hayal Değildir” başlıklı makalesinde, millî ülkülerin romantik ve şiirsel bir yön taşıyabileceğini kabul etmekle birlikte, ülkülerin yalnızca duygusal hayallerden oluşmadığını belirtmiştir. Ona göre ülküler, tarihsel gerçeklere dayanan, belirli hedefleri bulunan ve bir milletin geleceğine yön veren duygu ve düşünce sistemleridir (Atsız 1968'den aktaran Namal, 2022).

Atsız, Turancılığın tarihsel kökenini MÖ III. yüzyıla kadar götürmekte ve Türklerin farklı boylarını tek bir siyasi otorite altında toplama düşüncesinin eski Türk tarihinden itibaren var olduğunu savunmaktadır. Bu bakımdan Turancılığı modern dönemde ortaya çıkmış geçici bir siyasi proje olarak değil, Türk tarihindeki birleşme eğiliminin çağdaş biçimi olarak yorumlamaktadır (Bütüner, 2017; Alpdoğan, 2022).

“Turancılık” başlıklı makalesinde ise Turancılığın uzun süreli mücadele ve kuşaklar boyunca fedakârlık gerektiren bir inanç olduğunu vurgulamıştır. Bir girişimin başarısızlığa uğramasının, arkasındaki düşüncenin bütünüyle yanlış olduğunu göstermeyeceğini savunmuş; büyük tarihsel dönüşümlerin belirli ölçülerde risk almayı gerektirdiğini ileri sürmüştür (Alpdoğan, 2022; Ravanoğlu Yılmaz, 2022). Bu ifadeler, Atsız’ın Türk birliğini yakın geleceğe yönelik somut bir dış politika programından çok, tarihsel şartların uygun hâle gelmesiyle gerçekleştirilebilecek uzun vadeli bir millî ülkü olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Atsız’ın farklı devletlerin yönetimi altında yaşayan Türklere yaklaşımı, onun siyasi sınırların ötesine geçen millet anlayışını açık biçimde yansıtmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında yazdığı “Yabancı Bayraklar Altında Ölenlere Ağıt” başlıklı yazısında, başka devletlerin ordularında kendi iradeleri dışında savaşmak zorunda kalan Türkleri “uzaktaki kardeşler” olarak nitelendirmiştir. Atsız’ın bu insanlarla Türkiye Türkleri arasında kurduğu kardeşlik bağı, vatandaşlığı değil, ortak millî aidiyeti esas aldığını göstermektedir (Gül ve Küçük, 2025).

Atsız, söz konusu yazısında farklı bayraklar altında hayatını kaybeden Türklerin fedakârlıklarını ortak Türk tarihinin bir parçası olarak değerlendirmiş ve gelecekte büyük Türk birliğinin ortaya çıkacağına ilişkin ümidini dile getirmiştir. Böylece Türk birliği düşüncesini yalnızca siyasi bir hedef olarak değil, ayrı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının acılarını ve kaderlerini ortaklaştıran duygusal bir aidiyet biçiminde de ele almıştır (Gül ve Küçük, 2025).

Benzer bir yaklaşım, 1966 yılında Taşkent’te meydana gelen deprem sonrasında kaleme aldığı “Kızılay Görevini Yapmadı” başlıklı yazıda görülmektedir. Atsız, Türkiye’nin farklı ülkelere yardım gönderdiği hâlde Özbekistan’ın başkenti Taşkent’e yardım ulaştırmamasını eleştirmiştir. Özbek Türklerinin acısını Türkiye Türklerinin acısıyla, onların yurdunu da ortak Türk yurduyla özdeşleştirmiştir (Atsız 1966’dan aktaran Namal, 2022). Bu örnek, Atsız’ın Türk dünyasını siyasi sınırlardan bağımsız ortak bir aidiyet ve sorumluluk alanı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

1944 Türkçülük-Turancılık Davası’nın Türk birliği düşüncesindeki yerine değinmek gerekirse: Atsız’ın Türk birliği anlayışının düşünsel ve siyasal gelişimi, 1944

Türkçülük-Turancılık Davası'ndan bağımsız değerlendirilemez. Atsız'ın dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektupların ardından başlayan süreç, Türkçü aydınların tutuklanmasına ve yargılanmasına kadar uzanmıştır. Ercilasun (2018), dava öncesindeki tartışmaları, Atsız'ın açık mektuplarını, tutuklanma sürecini ve yargılamaları ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

Dava, Atsız ve çevresindeki Türkçülerin düşüncelerinin devlet ve kamuoyu tarafından “ırkçılık” ve “Turancılık” kavramları çerçevesinde tartışılmasına yol açmıştır. Bu süreç bir taraftan Türkçü hareket üzerinde ciddi bir siyasi ve hukuki baskı oluştururken diğer taraftan Türkçülük düşüncesinin daha geniş kitleler tarafından tanınmasını sağlamıştır. Nitekim 3 Mayıs 1944 tarihinde gerçekleştirilen gösteriler, sonraki yıllarda Türkçü çevreler tarafından “Türkçülük Günü” olarak anılmaya başlanmıştır (Ercilasun, 2018; Gül ve Küçük, 2025).

Atsız'ın dava sürecindeki tutumu ve düşüncelerini sürdürmekte gösterdiği ısrar, Türk birliği fikrini geçici bir siyasal söylemden ziyade temel bir ülkü olarak benimsediği biçiminde yorumlanabilir (Gül ve Küçük, 2025). Bununla birlikte Irkçılık-Turancılık Davası, yalnızca Atsız'ın kişisel ve düşünsel mücadelesi üzerinden açıklanamaz. Dönemin tek parti yönetimi, II. Dünya Savaşı'nın değişen güç dengeleri, Türkiye'nin savaş dışında kalmaya yönelik dış politikası ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri, siyasal iktidarın Turancı çevrelere karşı yaklaşımını etkileyen başlıca unsurlar arasındadır (Öztekin, 2018). Bu nedenle dava, Atsız'ın kişisel mücadelesinin yanı sıra dönemin iç ve dış siyasi koşulları içerisinde şekillenen tarihsel ve siyasal bir süreç olarak değerlendirilmelidir (Öztekin, 2018).

3.2.5.2. İlber Ortaylı'nın Yaklaşımı

İlber Ortaylı'nın tarihçilik anlayışı, Türk tarihini geniş Avrasya, Balkanlar, Orta Doğu ve Akdeniz bağlamları içinde değerlendirme eğilimindedir. Ortaylı, Türk tarihinin yalnızca dar bir ulusal sınır içinde kavranamayacağını, farklı coğrafyaların tarihleriyle iç içe geçtiğini vurgular. Türklerin Tarihi 2'de Osmanlı devlet yapısının uzun Türkçe yazılı tarih içinde önemli bir aşama olarak ele alınması ve Türk tarihinin Avrupa, Balkanlar, Rusya ve Orta Doğu tarihleriyle birlikte okunması gerektiğine ilişkin değerlendirmeler bu geniş bağlamı yansıtır (Ortaylı, 2020).

Bu yaklaşım, Türk Birliği düşüncesinin akademik olarak romantik bir birlik idealinden çok tarihsel ilişkiler ağı içinde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Ortaylı'nın perspektifinde Türk dünyası, tek merkezli bir siyasal bütünlükten ziyade tarih boyunca farklı devlet gelenekleri, göç hareketleri, kültürel etkileşimler ve

imparatorluk deneyimleri üretmiş geniş bir tarihsel alan olarak ele alınmaktadır (Ortaylı, 2022). Bu nedenle günümüz koşullarında gerçekçi olan yaklaşım, bütün Türk topluluklarının tek bir siyasal yapı altında birleşmesinden çok; tarih, dil, eğitim, ekonomi ve diplomasi alanlarında işlevsel iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesidir. Bu çerçevede Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapılar, kültürel yakınlık ve bölgesel iş birliği temelinde değerlendirilebilir (Landau, 1995; Meral, 2022). Bu yorumu Türk Devletleri Teşkilatı bağlamına uyguladığımızda, Ortaylı'nın (2022) geniş tarihsel coğrafya vurgusunun güncel kurumsallaşmayı meşrulaştıran tarihsel arka planı güçlendirdiği söylenebilir. Ancak bu, Ortaylı'nın doğrudan belirli bir kurumsal modeli savunduğu anlamına gelmez; burada yapılan değerlendirme, onun tarih yazımı çerçevesinden çıkarılan analitik bir sonuçtur.

3.2.5.3. Halil İncalcık'ın Yorumu

Halil İncalcık'ın Osmanlı tarihçiliği, Türk Birliği düşüncesinin tarihsel arka planını anlamak açısından önemli katkılar sunmaktadır. İlk olarak İncalcık, Osmanlı tarihini yalnızca hanedan merkezli bir siyasal anlatı veya askerî başarılar dizisi olarak ele almamış; devletin kurumsal yapısını, ekonomik ilişkilerini, hukuk düzenini, taşra yönetimini ve toplumsal örgütlenme biçimlerini birlikte inceleyen bütüncül bir tarih yaklaşımı geliştirmiştir (İncalcık, 2009). Bu yaklaşım, Osmanlı dünyasının farklı toplulukları bir arada tutan idarî ve toplumsal mekanizmalarını anlamayı mümkün kılmaktadır. İkinci olarak İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok dinli ve çok uluslu yapısını merkeze alarak Türk kimliğinin imparatorluk düzeni içerisindeki dönüşümünü tarihsel bağlam içinde değerlendirmiştir (İncalcık, 2010). Ona göre Osmanlı siyasal düzeni, modern anlamda etnik temelli bir ulus-devlet yapısından farklı olarak, farklı toplulukların birlikte yaşadığı çok katmanlı bir imparatorluk sistemi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle İncalcık'ın çalışmaları, Türk kimliğinin modern dönemdeki milliyetçi yorumlarını değerlendirirken Osmanlı'nın çoğulcu tarihsel yapısını dikkate almanın önemini göstermektedir (Ortaylı, 2016). Böylece İncalcık'ın tarihçiliği, Türk Birliği düşüncesinin yalnızca romantik tarih anlatılarıyla değil, tarihsel kurumlar ve toplumsal dönüşümler üzerinden analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

İncalcık'ın Devlet-i Aliyye çalışması, Osmanlı'nın beylikten imparatorluğa dönüşümünü klasik dönem kurumları ve devlet yapısı üzerinden ele alır (İncalcık, 2009). Bu bakış açısı, Türk Birliği düşüncesini incelerken Osmanlı geçmişini basit bir etnik birlik projesi olarak okumamayı gerektirir. Osmanlı, Türk hanedanı ve Türkçe bürokratik-siyasi kültür unsurları taşısa da çok katmanlı bir imparatorluk düzenidir. Bu

nedenle modern Türkçülüğün Osmanlı son döneminde belirginleşmesi, Osmanlı tarihinin tümünü aynı ideolojik çerçevede açıklamak için yeterli değildir.

İnalcık'ın tarihsel yaklaşımından hareketle değerlendirildiğinde, Türk Birliği düşüncesinin tarihsel boyutu kültürel süreklilik ile siyasal örgütlenme arasındaki farkı görünür hâle getirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Türk kimliği varlığını korumuş olmakla birlikte, imparatorluğun siyasal mantığı modern ulus-devlet ve milliyetçilik anlayışından farklı bir temelde işlemekteydi (İnalcık, 2010). Osmanlı düzeni, etnik homojenlikten ziyade çok dinli ve çok topluluklu bir imparatorluk yapısına dayanıyordu. Bu nedenle modern anlamdaki ulusal aidiyet biçimleri, imparatorluğun klasik siyasal örgütlenmesinin merkezinde yer almamıştır (İnalcık, 2009). Bu tarihsel durum, Türk Birliği fikrinin neden özellikle modernleşme ve imparatorluk krizleri döneminde ortaya çıktığını daha anlaşılır kılmaktadır. Modern Türkçülük, eski Türk tarihine ve kültürel hafızasına referans vermekle birlikte, bu mirası modern kimlik, siyaset ve toplumsal dayanışma sorunlarına cevap verecek şekilde yeniden yorumlamıştır (Özkırımlı, 2017). Dolayısıyla Türk Birliği düşüncesi, geçmişten devralınan kültürel sürekliliğin modern siyasal koşullar içinde yeniden örgütlenmesi olarak değerlendirilebilir (Bora, 2017).

3.2.6. Günümüzde Türk Birliği ve Siyasal Miras

Günümüzde Türk Birliği düşüncesi, ideolojik Turancılık söyleminden çok devletler arası kurumsal iş birliği biçiminde görünürlük kazanmaktadır. Bu dönüşümün en somut örneği Türk Devletleri Teşkilatı'dır. Teşkilatın temel kurucu belgesi olan Nahçıvan Anlaşması, Türk dili konuşan ülkeler arasında tarihî bağlar, ortak dil, kültür ve gelenekler temelinde iş birliğini geliştirme amacını öne çıkarır (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi [TDKÜİK], 2009).

Kurumsal gelişim açısından 2009'da Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi olarak kurulan yapı, 2021 İstanbul Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Sekizinci Zirve Bildirisi'nde ad değişikliği kararı ve Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nun kabulü ilk maddelerde yer almaktadır (TDT, 2021). Bu durum, Türk Birliği fikrinin çağdaş dönemde kültürel sembolizm ile dış politika pragmatizmini birleştiren kurumsal bir çerçeveye taşındığını göstermektedir.

Bu güncel çerçeve üç düzeyde değerlendirilebilir. İlk düzey kültürel dir: ortak alfabe, ortak tarih yazımı, öğrenci değişimleri, kültür kurumları ve dil çalışmalarına yönelik faaliyetler bu alana girer. İkinci düzey ekonomik ve teknik iş birliğidir: ulaştırma koridorları, enerji, ticaret, dijitalleşme ve yatırım alanları burada önem

kazanır. Üçüncü düzey diplomatik ve güvenlik boyutudur: üye devletlerin bölgesel ve uluslararası meselelerde ortak tutum geliştirme arayışları bu başlık altında ele alınabilir.

Bununla birlikte güncel Türk Birliği anlayışı, klasik Turancılık fikriyle özdeşleştirilmemelidir. Türk Devletleri Teşkilatı, egemen devletlerin gönüllü iş birliği ilkesine dayanan hükümetlerarası bir yapıdır; tek devlet veya sınırların birleşmesi gibi bir hedefi kurumsal belgelerinde öne çıkarmaz. Bu nedenle çağdaş Türk Birliği fikri, daha çok “işlevsel birlik”, “çok taraflı iş birliği” ve “ortak kültürel-diplomatik alan” kavramlarıyla açıklanmalıdır.

Bu noktada tarihsel miras dört katmanlı biçimde özetlenebilir. Gaspıralı, kültürel ve dilsel birlik mirasını; Akçura ve Gökalt, siyasal ve sosyolojik Türkçülük mirasını; Galiyev, anti-emperyalist alternatif birlik tasavvurunu; Türk Devletleri Teşkilatı ise çağdaş kurumsal ve pragmatik iş birliği mirasını temsil eder. Bu katmanlar birbiriyle ilişkilidir; ancak birbirinin aynısı değildir.

4. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ENTEGRASYON SÜRECİ VE POLİTİKA ALANLARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Devletleri Teşkilatı'nın temelleri atılmıştır. Bu süreç Türk Dünyası iş birliği sürecine dayanmaktadır. 2009 Nahçıvan Anlaşması ile kurumsallaşmaya başlayan bu süreç 12 Kasım 2021'de gerçekleşen İstanbul Zirvesi sonrasında Türk Devletleri Teşkilatı olarak adlandırılmaya başlamıştır. Üye devletler arasında gerçekleşen siyasi, politik, ekonomik ve kültürel gelişmeleri amaçlayan önemli bir iş birliği mekanizmasına dönmüştür. Son dönemlerde yaşanan enerji temelli ve jeopolitik gelişmeler, bu teşkilatın bölgesel ve küresel olarak önemini artırmıştır (Akçapa, 2023). Bu kısımda Türk Devletleri Teşkilatı'nın vizyonu ve entegrasyon teorileri çerçevesinde incelenmesine yer verilecektir.

4.1. TDT'nin Amaçları ve Temel Politikaları-Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi (Entegrasyonun Stratejik Yol Haritası)

12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal gelişimini, sürecin hangi koşulları kapsayacağını belirten önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belge de, Türk dünyasının geleceğine ilişkin enerjiden, terörizmden, teknolojiye dayalı daha bir çok konuda ortak vizyonu belirleyen stratejik çerçeve niteliği taşımaktadır. Belgede, üye devletler arasındaki siyasi dayaişşmayı güçlendirecek, ekonomik bütünleşmeyi derinleştirecek, ulaşım ve lojistik koridorlarının geliştirilmesi, Dijital dönüşümüm hızlı bir şekilde gerçekleşmesi kültürel birlikteliğin artırılmasına dayalı hedefler ortaya konmuştur. 2022–2026 Stratejilerin hazırlanmasına rehberlik sunmuştur (Republic of Türkiye Directorate of Communications, 2021). Şekil 1'de TDT'na ait zaman çizelgesi sunulmuştur.

Şekil 1. Türk devletleri teşkilatının tarihçesi (yazar tarafında ChatGPT aracılığıyla görsel oluşturulup eklenmiştir)

17 sayfadaki bu belgenin giriş kısmı aşağıdaki şekilde sunulmuştur. Belgenin sunulmasının sebebi içerikte yer alan bütünleşme süreci hakkında farkındalık oluşturulmasıdır.

Dünya çapındaki hızlı değişimleri ve onların üzerimizdeki etkilerini tanımak ve ele almak için stratejik bir vizyon gerektiren bir çağda yaşamaktayız. Devletlerimizi, toplumlarımızı ve kurumlarımızı ortaya çıkan gerçeklere adapte etmemiz gerekmektedir. COVID-19 salgını, refahımız, kalkınmamız ve güvenliğimiz ile ilgili olarak var olan yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılığı ve bunların kesişen boyutları olduğunu, görmezden gelemeyeceğimiz bir gerçeği bir kez daha hatırlatmıştır. Aynı şekilde, ekolojik gelişmeler de dahil olmak üzere ortaya çıkan zorluklar karşısında refahımızın bağlantılılığı acilen ve akıllıca yönetilmelidir. Bu nedenle, politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki bir yelpazede hazırlık, dayanıklılık, uyum ve dönüşüm kapasitesi, daha fazla dikkat gerektiren anahtar kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

Ayrıca, geçmişten alınan derslere rağmen, uluslararası barış, güvenlik ve refah hala belirsizdir. Pek çok belirsizliği ile küreselleşmenin mevcut aşaması, dünyadaki tüm toplumların ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilmek için uluslararası sistemi daha etkili, işbirliğine dayalı ve temsili yansıtan bir hale getirme ihtiyacını ön plana çıkar mıştır. Uluslararası sistem, evrensel değerleri teşvik etmeye devam ederken tüm ülkelerin güvenliğine ve refahına katkıda bulunmalıdır. Bölgesel kuruluşlar, çok ihtiyaç duyulan bu küresel çabanın desteklenmesinde önemli rol oynayabilirler. Bu anlayışla, mevcut belge, bölgesel düzeydeki gerçek ihtiyaçlardan kaynaklanan ve aynı zamanda küresel dinamiklerin farkındalığına dayanan bir vizyon ortaya koymaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

2009 yılındaki kuruluşundan bu yana, kısaca Türk Konseyi olarak bilinen Türk Dili Konuşan lkeler işbirliği Konseyi, gücünü halklarımızın dil, kültür ve ortak geçmişindeki ortaklıklardan almıştır. Bu, bölgesel bir Teşkilata dönüşmek üzere ye Devletler arasında işbirliğinin kademeli olarak kurumsallaşması için elverişli bir temel sağlamıştır. Türk Konseyi'nin yöneldiği istikamet, artık yeni ismine, Türk Devletleri Teşkilatı, tam olarak yansıtılmaktadır. Son birkaç yılda, Türk Konseyi, çeşitli alanlarda işbirliğine dayalı çalışmalarını genişletmeye ve derinleştirmeye başlamıştı. Bağımsız ve egemen ye Devletlerin siyasi iradesine dayanan Teşkilat, artık üyelerinin ihtiyaçları doğrultusunda, daha fazla karşılıklı destek ve dayanışma yaratmayı vaat eden işbirliği için, etkisi giderek artan bir platformu temsil etmektedir. Devam eden bu sürecin ileriye dönük, gerçekçi bir vizyonla desteklenmesi gerekmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

Türk Dünyası 2040 Vizyonu yelerinin zamanımızın zorluklarını bireysel ve toplu olarak karşılama kapasitesini desteklemek için böyle bir ereve geliştirmeyi

amaçlamaktadır. Mevcut işbirliği ruhundan, her Üye Devletin kendi toplumlarının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel standartlarını yükseltme temel amacına hizmet etmek için faydalanılacaktır. İşbirliği mekanizmaları ve ortak projeler, deneyimlerin bir araya getirilmesi ve gerektiğinde maddi ve entelektüel kaynakların sunulması yoluyla Teşkilat, artan işbirliği ve dayanışma için sağlam ve şeffaf bir platform sağlayacaktır. Küresel ve bölgesel jeopolitik gerçeklerin bilincinde olan Teşkilat, bölgesel ve uluslararası barış, istikrar ve refahın elde edilmesi için yapıcı bir şekilde işbirliğinde bulunmaya istekli tüm ortakları dahil etmeye hazır, olumlu ve giderek daha yetenekli bir grup olarak işlev görmeye çalışacaktır. Bu süreçte Teşkilat, uluslararası hukuku ve uluslararası alanda öngörülebilir bir durumu desteklemeyi amaçlayan çok taraflı işbirliği kültürünü destekleyecektir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

Türk işbirliği, Üye Devletler için hem stratejik hem de politik olarak katma değer sağlamaktadır. Stratejik katma değer, özellikle farklı ortak kalkınma projeleri için fırsatlar sunmasından ve Üye Devletler ile vatandaşlarını birbirine yakınlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi açıdan ise Türk işbirliği, Üye Devletlerin karşılaştığı bölgesel ve küresel zorlukların işbirliği ruhuyla ele alınmasına katkıda bulunmasından ileri gelmektedir. Teşkilat, uygun görülen yerlerde ulusal kapasiteleri uyumlu hale getirerek, bunu daha etkin bir şekilde başarmak için önemli bir araç olarak hizmet etmeye devam edecektir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021).

Bu bağlamda, Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Üye Devletlerin, halklarının ihtiyaç ve isteklerine hizmet etmek için idari kapasitelerini daha da geliştirmeleri adına bireysel ve ortak eylemi yönlendirecektir. Dört ana ilkeye dayanan Vizyon, her Üye Devleti halihazırda mevcut uluslararası taahhütlerine hâle getirmeksizin, ulusal temelde ve bir grup olarak daha güçlü kılmayı vaat eden stratejik bir yaklaşım sağlamaktadır. Teşkilatın inşa etmeyi amaçladığı işbirliği, gelişme ve dayanışma alanı, Üye Devletler arasındaki kardeşlik bağıyla kurulan karşılıklı çıkarlar, güven ve saygıya dayanmayı hedeflemektedir. Daha geniş hedefleri göz önüne alındığında, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla olumlu etkileşim Teşkilat için kilit bir eylem planı olacaktır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021)...

Belgenin tamamı incelendiğinde Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin temel yaklaşımının, ortak siyasi, ekonomik, tarih, dil ve kültür bağlarından hareketle kurumsal entegrasyonun güçlendirilmesinin vurgulandığı fark edilmektedir. Buradaki açıklamaları daha iyi ifade etmek için Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'ne ilişkin önemli çalışmalardan biri olan, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi tarafından desteklenen bir bilimsel araştırma projesinden üretilen Düğen'in (2024) araştırmasıdır.

Söz konusu çalışmada belge içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve TDT'nin uzun vadeli entegrasyon hedefleri ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Türk dünyası 2040 vizyon belgesinde iş birliği konularının geçme sıklığı (Düğen, 2024)

İş Birliği Alanı	Geçme Sıklığı
Ekonomi	36
Bilim Eğitim	24
Bilişim Teknoloji	19
Çevre	18
Enerji	15
Lojistik	15
Kültürel	14
Sağlık	10
Diaspora	8
Turizm	8
Medya	7
Siyasi	5
Tarım	5
Güvenlik	4
Spor	4
Hukuk	3
Göç	2
Doğal Afetler	2

Tablo 1'deki içerik analizi sonuçlarına göre Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde en fazla vurgulanan iş birliği alanın ekonomi olduğu görülmektedir (f=36). Bu tablo bizlere Türk Devletleri Teşkilatı'nın entegrasyon sürecinde ekonomik iş birliğinin önemli ve öncelikli bir alan olarak görüldüğünü göstermektedir. Ekonomiyi sırasıyla bilim ve eğitim (f=24), bilişim teknolojileri (f=19) ve çevre (f=18) konuları takip etmektedir. Bu bulgu, TDT'nin yalnızca ekonomik bütünleşmeye değil, bilgi temelli kalkınma, dijital dönüşüm ve sürdürülebilirlik hedeflerine de önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında enerji (f=15) ve lojistik (f=15) alanlarının yüksek sıklıkta yer alması, üye devletler arasında enerji güvenliği ve ulaşım koridorlarının geliştirilmesinin stratejik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Orta Koridor, Hazar geçişli ulaştırma ağları ve enerji hatları düşünüldüğünde bu sonuç beklenen bir durumdur. Kültürel iş birliği (f=14), sağlık (f=10), diaspora (f=8) ve turizm (f=8) gibi alanlar da önemli olmakla birlikte ekonomik ve teknolojik alanların gerisinde kalmaktadır. Bu durum, TDT'nin ortak tarih ve kültür temelinde kurulmuş olmasına rağmen günümüzde daha çok işlevsel ve kalkınma odaklı bir entegrasyon modeli

benimsediğini göstermektedir. En düşük sıklıklar ise hukuk (f=3), göç (f=2) ve doğal afetler (f=2) alanlarında görülmektedir. Bu durum söz konusu konuların önemsiz olduğunu değil, Vizyon Belgesi'nin ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma, eğitim, teknoloji ve bölgesel bağlantısallık ekseninde şekillendiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Tablo 2, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin ekonomik entegrasyon, bilgi toplumu, dijital dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini merkeze alan çok boyutlu bir iş birliği perspektifi benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, TDT'nin kültürel yakınlığa dayalı bir örgüt olmanın ötesine geçerek ekonomik ve stratejik bölgesel entegrasyon hedefleyen bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir (Düğün, 2024). Aynı zamanda Düğün (2024) Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesinde 30 tane ana hedef belirlendiğini bulgulamıştır. Bu hedefler aşağıda sunulmuştur.

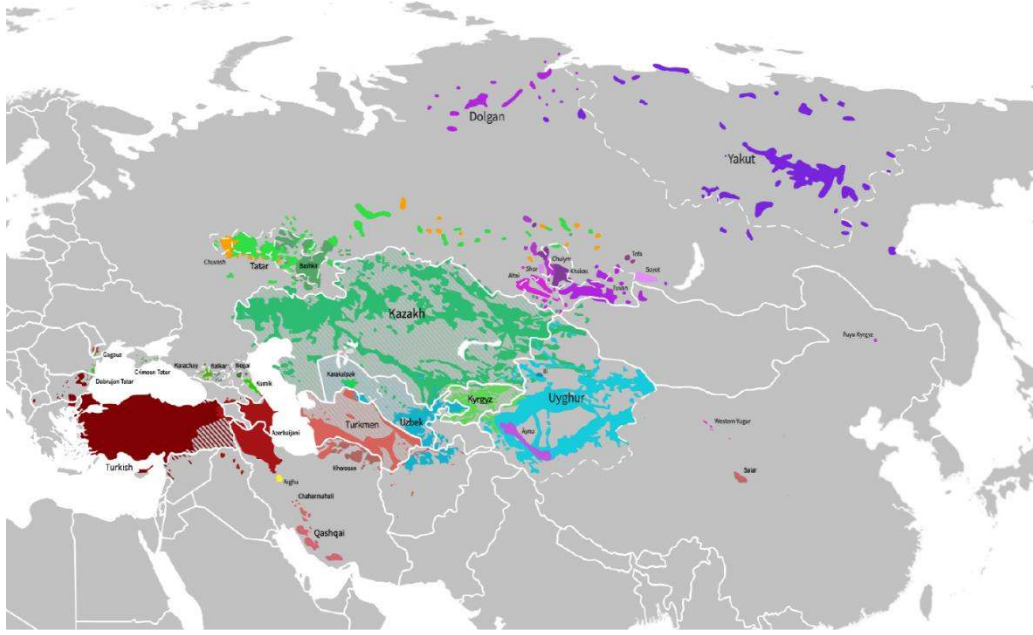
1. Uluslararası uyum
2. Uluslararası uyum ve barışın desteklenmesi
3. Uluslararası iş birliği
4. İş birliği sürecinin desteklenmesi
5. İş birliğini derinleştirmek
6. Küresel ortak malların oluşturulması
7. Ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi
8. Ticari koridorları bağlayan ekonomik bir gruba dönüşmek
9. Ticaret hacminin artırılması
10. Ticari bağları kolaylaştırmak ve güçlendirmek
11. Ulusal para birimleriyle ticaret
12. Lojistiği kolaylaştırmak
13. Refahı artırmak
14. Siyasi, ekonomik ve sosyal standartların yükseltilmesi
15. Orta Koridorun entegre edilmesi
16. Enerji alanında stratejik ortaklık
17. Enerji alanında iş birliği
18. Sınır ötesi elektrik bağlantılarının kurulması
19. Bilgi entegrasyonu
20. Dijital teknolojilerin yaygınlaştırılması
21. Uzay alanında iş birliğinin teşviki
22. Turizmde iş birliğini artırmak
23. Turizm yatırımlarının desteklenmesi

24. Sağlıkta iş birliğinin artırılması
25. İdari kapasitelerin geliştirilmesi
26. Demokratik yönetişimin teşvik edilmesi
27. Kadın-erkek eşitliği
28. Ulusal ve bölgesel çıkarlarda ortak karar
29. Halklar arası ortak gelecek oluşturmak
30. Ortak Türk Kimliği oluşturmak

Bu yönüyle TDT'nin gelecekteki politika alanlarının şekillenmesinde ve Türk dünyasının uluslararası sistemdeki konumunun güçlendirilmesinde temel referans dokümanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu açıklamalar ışığında TDT'nin siyasi yapısının ve kültürel iş birliği mekanizmalarının entegrasyon teorileri bağlamında incelemek önemli olacaktır. Bu kapsamda öncelikle siyasi ve kültürel bağlamda tartışmalara yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

4.2. TDT'nin Siyasi Yapısının Entegrasyon Teorileri Bağlamında Tartışılması

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Siyasi Yapısı ve entegrasyon teorileri bağlamından incelemeden önce Türk halklarının coğrafi olarak yerleşkelerine yer vermenin konunun anlaşılması için önemli olacağı düşünülmektedir. Şekil 2 incelendiğinde Türk dillerinin ve Türk topluluklarının çok geniş bir coğrafi alana yayıldığı görülmektedir. Türk dil ailesinin dağılımı, batıda Balkanlar ve Anadolu'dan başlayarak Kafkasya, Orta Asya ve Sibirya üzerinden doğuda Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne kadar uzanan geniş bir sahayı kapsamaktadır. Haritada Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence ve Uygurca gibi günümüzde bağımsız devletler veya özerk bölgelerde konuşulan Türk dillerinin yanı sıra Tatar, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Tuva, Yakut ve Gagavuz gibi farklı Türk topluluklarının yaşadığı bölgeler de gösterilmektedir. Bu dağılım, Türk dünyasının yalnızca Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerle sınırlı olmadığını, Avrasya'nın önemli bir bölümüne yayılan ortak dil, tarih ve kültür temelli geniş bir medeniyet alanını temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca harita, Türk topluluklarının farklı siyasi sınırlar içerisinde yaşamalarına rağmen ortak kültürel kökenlere sahip olduğunu ve bu durumun Türk Devletleri Teşkilatı'nın kültürel iş birliği, eğitim politikaları ve ortak kimlik oluşturma hedefleri açısından önemli bir sosyokültürel zemin oluşturduğunu göstermektedir. Bu nedenle şekil, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde vurgulanan ortak Türk kimliği, halklar arası etkileşim ve kültürel bütünleşme hedeflerinin coğrafi temelini görsel olarak yansıtmaktadır.

Şekil 2. Türk halklarının yaşadığı yerler (GalaxMaps, 2021, March 26).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) siyasal yapısı entegrasyon teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, teşkilatın Avrupa Birliği benzeri devletler üstü (supranasyonel) bir bütünleşme modelinden ziyade hükümetler arası iş birliği temelinde şekillendiği görülmektedir. Avcu'ya (2025) göre TDT, ortak tarih, dil, kültür ve kimlik unsurlarına dayanan bir bölgeselcilik örneği olup üye devletlerin egemenliklerini koruyarak iş birliği geliştirmelerini amaçlamaktadır. Bu yönüyle teşkilatın siyasal yapısını açıklamada özellikle Hükümetler Arası Yaklaşım (Intergovernmentalism) ve İnşacılık teorileri öne çıkmaktadır. Avcu (2025) araştırmasında Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecini inceleyen teoriler temelinde incelemiştir. Bu çalışmada Federalizm, Fonksiyonalizm, Neofonksiyonalizm, Hükümetlerarasıcılık, İnşacılık ve Liberal Hükümetlerarasıcılık teorilerine yer vermiştir.

Siyasi bütünleşme teorilerinden feodoralizme öncelikle değinmek gerekirse: Fedarizm yaklaşımı, uzun vade de bölgesel birleşme ve ortak kurulmuş olan siyasi kurumlar aracılığıyla siyasi bütünlüğün derinleşmesini önermektedir (Burgess, 2000). Ancak TDT'de üye devletlerin egemenliklerini koruma yönündeki hassasiyetleri federal bir bütünleşmenin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Sovyet Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri için egemenliklerini, ulusal kimlik ve toprak bütünlüklerini koruma hassasiyetleri artmıştır. Ayrıca Türk Devletlerinin merkezîyetçi bir yapıya sahip olmaları fedaralizm destekleyecek kurumsal bir yapının kurulmasını zorlaştırabilmektedir. Bu kapsam Türk Devletleri Teşkilatları, üye ülkeler arasında iş birliğini desteklemek ve teşvik etmesine rağmen hükümetler arası işbirliğine

dayanmaktadır. Devlet üstü bir yapı mekanizması bulunmamaktadır. Türkiye ve Azerbeycan ülkeleri arasında sıkı bir ilişkinin varlığı “Bir millet, iki devlet” söylemleri ile ortak kimliği yansıtırsa da devletlerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini koruma iradesini de bu cümle yansıtmaktadır. Bu nedenle mevcut koşullar altında Türk dünyasında federal bir siyasal bütünleşmeden söz etmek mümkün görünmemektedir (Avcu, 2025).

Haas (1958) tarafından literatüre kazandırılan ve geliştirilen Neofonksiyonalizm teorisi öncelikle belirli alanlarda bölgesel entegrasyonun sağlanması sonrasında ise diğer alanlara yayılmasıyla (spillover effect) bütünleşmenin derinleşeceğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre ülkeler arası bütünleşme süreci ekonomik ve teknik iş birliği alanlarında başlamakta olup ardından siyasi ve kurumsal alanlara doğru genişlemektedir. Ayrıca süreç içerisinde ortak kurumların güçlenmesi ve aktörlerin çıkarlarını ulusal düzeyden bölgesel düzeye taşımaları beklenmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişim süreci neofonksiyonalizm bakış açısı ile incelendiğinde, Türk dünyasında iş birliği ilk olarak ortak dil, tarih ve kültür temelinde şekillenmiş; ardından eğitim, gençlik, kültür ve akademik faaliyetler gibi alanlara yayıldığı görülmektedir. Daha sonraki süreçte ekonomi, enerji, ulaştırma, ticaret, dijital dönüşüm ve dış politika alanlarında iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesiyle entegrasyonun kapsamı genişlemiştir. Özellikle Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde yer alan ekonomik entegrasyon, enerji iş birliği, Orta Koridor'un geliştirilmesi, dijital bağlantısallığın artırılması ve ortak politika alanlarının oluşturulması gibi hedefler, iş birliğinin farklı sektörlere yayıldığını göstermektedir (Düğün, 2024).

Bununla birlikte TDT'nin neofonksiyonalist entegrasyonun ileri aşamalarına ulaştığını söylemek güçtür. Avrupa Birliği örneğinde görülen Avrupa Komisyonu veya Avrupa Parlamentosu benzeri güçlü devletler üstü kurumlar TDT bünyesinde bulunmamaktadır. Kararlar büyük ölçüde üye devletlerin siyasi iradesine dayalı olarak alınmakta ve ulusal egemenlik ilkesi korunmaktadır. Bu durum, neofonksiyonalizmin öngördüğü siyasal yayılma (political spillover) ve devletler üstü kurumsallaşma süreçlerinin henüz tam anlamıyla gerçekleşmediğini göstermektedir (Haas, 1958; Avcu, 2025). Kültürel iş birliği ile başlayan süreç, ekonomik ve teknik alanlara yayılmış; ancak henüz devletler üstü siyasal bütünleşme seviyesine ulaşmamıştır.

İnşacılık yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde devlet davranışlarının yalnızca maddi çıkarlar ve güç dengeleriyle açıklanamayacağını, kimlikler, normlar, değerler ve ortak anlamların da belirleyici olduğunu savunmaktadır (Wendt, 1999). Bu bakış açısıyla Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıkışı ve gelişimi, ortak Türk kimliği, tarih, dil ve

kültürel miras gibi sosyal olarak inşa edilmiş unsurlar üzerinden açıklanabilmektedir. TDT'nin kuruluş felsefesinde ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde sıkça vurgulanan "Türk Dünyası", "ortak tarih", "ortak kültür", "ortak gelecek" ve "ortak Türk kimliği" kavramları, üye devletler arasında ortak bir aidiyet duygusu oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda TÜRKSOY, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kurumlar yalnızca kültürel iş birliğini geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda ortak norm ve kimliklerin yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. İnşacı bakış açısına göre TDT'nin kurumsallaşma süreci, ortak kimlik temelinde şekillenen bir topluluk oluşturma çabasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla teşkilatın bütünleşme dinamiklerinin temelinde ekonomik çıkarlardan ziyade ortak tarihsel hafıza ve kültürel yakınlık önemli bir rol oynamaktadır (Avcu, 2025).

Liberal Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, entegrasyon süreçlerinin devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendiğini ve karar alma mekanizmalarında temel aktörlerin ulusal hükümetler olduğunu ileri sürmektedir (Moravcsik, 1998). Bu yaklaşım açısından değerlendirildiğinde TDT, egemen devletlerin gönüllü iş birliğine dayanan hükümetler arası bir örgüt görünümündedir. Teşkilat bünyesinde alınan kararlar büyük ölçüde Devlet Başkanları Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve diğer hükümet temsilcileri aracılığıyla şekillenmekte, devletler üstü bağlayıcı bir otorite bulunmamaktadır. Üye devletler ulusal egemenliklerinden vazgeçmeksizin enerji, ulaştırma, ticaret, güvenlik ve dış politika gibi alanlarda ortak çıkarlar temelinde iş birliği geliştirmektedir. Özellikle Orta Koridor'un geliştirilmesi, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, enerji güvenliği ve ulaştırma projeleri gibi girişimler, üye devletlerin ekonomik ve stratejik çıkarlarının entegrasyon sürecini yönlendirdiğini göstermektedir. Bu nedenle TDT'nin mevcut kurumsal yapısı, federal ya da devletler üstü bir modelden ziyade Liberal Hükümetlerarasıcılık yaklaşımının öngördüğü hükümetler arası iş birliği modeline daha yakın görünmektedir (Avcu, 2025).

Buraya kadar anlatılan kısımlar Tablo 2 de özetlenerek yazar tarafından sunulmuştur.

Tablo 1. Türk devletleri teşkilatı'nın entegrasyon teorileri bağlamında değerlendirilmesi

Teori	Temel Varsayım	TDT'ye Yansıması
Neofonksiyonalizm	İş birliği bir alandan diğer alanlara yayılır (spillover).	Kültürel iş birliği zamanla ekonomi, enerji, ulaştırma ve dijital dönüşüm alanlarına yayılmıştır.
İnşacılık (Constructivism)	Kimlikler, normlar ve ortak değerler entegrasyonu şekillendirir.	Ortak Türk kimliği, tarih, dil ve kültürel miras TDT'nin temel bütünleşme unsurlarıdır.
Liberal Hükümetlerarasıcılık	Entegrasyon devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda ilerler.	Kararlar üye devletler tarafından alınmakta, egemenlik devri bulunmamaktadır.
Federalizm	Devletler gemenliklerinin bir kısmını ortak kurumlara devreder.	TDT'de devletler üstü yapı bulunmadığından federal entegrasyon düzeyine ulaşılmamıştır.

4.3. TDT'nin Ekonomi Politikaları

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), kuruluşundan itibaren kültürel ve siyasi iş birliğini merkeze alan bir yapı olarak ortaya çıkmış olsa da, son yıllarda ekonomik entegrasyonu stratejik öncelikleri arasına dahil edilmektedir. Özellikle 2021 yılında kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi, ticaret hacminin artırılması, ulaştırma ağlarının geliştirilmesi ve enerji alanında ortak politikaların oluşturulması yönünde önemli hedefler ortaya koymuştur. Bu bağlamda TDT, Avrasya coğrafyasında ekonomik bütünleşmeyi teşvik eden ve üye devletlerin küresel ekonomideki rekabet gücünü artırmayı amaçlayan bölgesel bir aktör olarak öne çıkmaktadır (Düğen, 2024).

TDT'nin ekonomi politikalarının temelini ticaret entegrasyonu oluşturmaktadır. Üye ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi, gümrük süreçlerinin kolaylaştırılması ve ticaret koridorlarının etkin kullanılması teşkilatın öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Tekgün ve Aslan'ın (2025) gerçekleştirdiği ekonometrik analiz, TDT ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin yıllar içerisinde istikrarlı bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, teşkilat bünyesinde geliştirilen ekonomik iş birliği mekanizmalarının ticaret hacmini olumlu yönde etkilediğini ve bölgesel ekonomik entegrasyonu güçlendirdiğini göstermektedir. Bu durum, TDT'nin ekonomik bütünleşme sürecinde yalnızca siyasi söylemlerle değil, somut ekonomik ilişkilerle de desteklenen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonomi politikalarının bir diğer önemli boyutunu ulaştırma ve lojistik entegrasyonu oluşturmaktadır. TDT ülkeleri, Avrupa ile Asya arasında stratejik bir

konumda bulunmaları nedeniyle uluslararası ticaret yollarında önemli avantajlara sahiptir. Bu kapsamda Orta Koridor, Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası ve Zengezur Koridoru gibi projeler, üye ülkeler arasındaki ekonomik bağlantısalılığı artırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu ulaştırma projeleri yalnızca ticaret maliyetlerini düşürmekle kalmamakta, aynı zamanda Türk dünyasının küresel tedarik zincirleri içerisindeki konumunu güçlendirmektedir. Aslan'a (2025) göre TDT'nin ulaştırma ve lojistik alanındaki girişimleri, Avrasya'da yeni bir ekonomik merkez oluşumuna katkı sağlayabilecek potansiyele sahiptir.

Enerji politikaları da TDT'nin ekonomi politikalarının temel unsurlarından biridir. Türk dünyası, petrol, doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji altyapılarının birbirine bağlanması ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması teşkilatın öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Şahin'e (2025) göre Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi sonrasında enerji alanındaki iş birliği daha sistematik bir yapıya kavuşmuş; enerji güvenliği, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji yatırımları ön plana çıkmıştır. Özellikle Hazar Havzası enerji kaynaklarının Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılmasında TDT ülkelerinin sahip olduğu transit avantaj, ekonomik iş birliğinin stratejik önemini artırmaktadır.

TDT'nin ekonomi politikaları kapsamında öne çıkan bir diğer unsur ise yatırım ve finansal iş birliğidir. Bu doğrultuda Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, üye ülkeler arasındaki yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi ve ortak kalkınma projelerinin desteklenmesi hedeflenmektedir. Fonun temel amacı, bölgesel ekonomik kalkınmayı desteklemek, özel sektör yatırımlarını teşvik etmek ve üye ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılığı artırmaktır. Bu girişimler, ekonomik entegrasyonun kurumsal altyapısını güçlendirmesi bakımından önemli görülmektedir.

Sonuç olarak TDT'nin ekonomi politikaları; ticaretin artırılması, ulaştırma koridorlarının geliştirilmesi, enerji iş birliğinin güçlendirilmesi, yatırım mekanizmalarının oluşturulması ve bölgesel ekonomik bütünleşmenin derinleştirilmesi hedefleri etrafında şekillenmektedir. Bu politikalar, Türk dünyasının ekonomik potansiyelini daha etkin kullanmasını sağlamanın yanı sıra Avrasya bölgesinde etkili bir ekonomik iş birliği alanı oluşturmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla ekonomik entegrasyon, TDT'nin gelecekteki kurumsal gelişiminin ve bölgesel etkinliğinin en önemli belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Aslan, 2025; Şahin, 2025; Tekgün ve Aslan, 2025, Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.d).

4.3.1.1. TDT Ülkeleri Hakkında Genel Bilgiler ve Ekonomik Görünümü

Teşkilatın günümüzde beş tam üyesi bulunmaktadır: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan. Bunun yanında Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üye statüsünde yer almaktadır. TDT'nin temelleri, 2009 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile atılmıştır. Özbekistan 2019 yılında teşkilata tam üye olarak katılmış ve böylece üye sayısı beşe yükselmiştir. Türkmenistan 2021 yılında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise 2022 yılında gözlemci üye statüsü kazanmıştır. Macaristan da 2018 yılından itibaren gözlemci üye olarak teşkilat faaliyetlerine katılmaktadır. Bu yapı, TDT'nin yalnızca bağımsız Türk devletleri arasındaki iş birliğini değil, aynı zamanda Türk dünyasıyla tarihî ve kültürel bağları bulunan diğer aktörlerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığını göstermektedir. Günümüzde TDT, üye ve gözlemci ülkeler aracılığıyla Avrasya'nın geniş bir coğrafyasını kapsayan ve yaklaşık 170 milyondan fazla nüfusu temsil eden önemli bir bölgesel iş birliği platformu niteliğindedir.

Üye yapısı hakkında daha iyi bilgilendirme sağlamak amacıyla ülkeler hakkında açıklama yapmanın faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle hem kurucu hem de gözlemci ülkeler hakkında öncelikle kısaca tarihi bilgi, ekonomik durumları ve ülke bayrakları hakkında bilgilendirme sunulmuştur. Ülkerin bayrakları Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan ülkelerin tarihi kökende de birleştirici unsurlara sahip olması sebebiyle eklenmiştir. Ülke sembollerinde dahi bu ülkelerin kökenlerinde ve birliklerine dahil bilgiler sunmaktadır.

4.3.1.2. Azerbaycan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT kurucu üyelerinden Azerbaycan, tarih boyunca Kafkasya ile Orta Asya arasında stratejik bir geçiş bölgesinde yer almış ve farklı medeniyetlerin etkisi altında gelişmiştir. Modern Azerbaycan devletinin temelleri, 28 Mayıs 1918 tarihinde kurulan ve Müslüman Doğu'nun ilk demokratik cumhuriyeti olarak kabul edilen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ile atılmıştır. Ancak bu bağımsızlık dönemi uzun sürmemiş ve ülke 1920 yılında Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan, 18 Ekim 1991 tarihinde yeniden bağımsızlığını ilan etmiş ve uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak yerini almıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar ve Ermenistan ile yaşanan Karabağ sorunu nedeniyle ciddi zorluklarla karşılaşan ülke, 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle devlet inşası, ekonomik reformlar ve uluslararası entegrasyon

süreçlerine ağırlık vermiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası gelişiminde enerji kaynaklarının etkin kullanımı, dış politikada çok yönlü iş birlikleri ve ekonomik modernleşme politikaları belirleyici olmuştur. Günümüzde Azerbaycan, enerji güvenliği, ulaştırma koridorları ve bölgesel iş birlikleri açısından Güney Kafkasya'nın önemli aktörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (President of the Republic of Azerbaijan, t.y.).

Azerbaycan, Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler arasında ekonomik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Dünya Bankası verilerine göre ülke yaklaşık 10,2 milyon nüfusa sahip olup 2024 yılı itibarıyla 74,3 milyar ABD doları büyüklüğünde bir ekonomiye ulaşmıştır. Kişi başına düşen gelirin 7.283 ABD doları seviyesinde olması, Azerbaycan'ın üst-orta gelir grubunda yer aldığını göstermektedir. Aynı dönemde ekonominin %4,1 oranında büyümesi ve enflasyonun %2,2 seviyesinde gerçekleşmesi, makroekonomik istikrarın sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Ayrıca işsizlik oranının %5,5 düzeyinde seyretmesi, iş gücü piyasasının görece dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (World Bank, 2025a).

Azerbaycan ekonomisinin temel dayanağını petrol ve doğal gaz sektörü oluşturmaktadır. Ülke, sahip olduğu enerji kaynakları sayesinde önemli ihracat gelirleri elde etmekte ve bölgesel enerji güvenliğinde stratejik bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte son yıllarda ulaştırma, lojistik, dijital ekonomi ve yenilenebilir enerji alanlarında gerçekleştirilen yatırımlar, ekonomik çeşitlendirme politikalarının ön plana çıktığını göstermektedir. Özellikle Hazar Denizi üzerindeki konumu ve Orta Koridor'daki transit ülke rolü, Azerbaycan'ı Türk Devletleri Teşkilatı'nın ekonomik entegrasyon sürecinde kilit aktörlerden biri hâline getirmektedir. Bu özellikleri sayesinde ülke, hem enerji ticaretinde hem de Avrasya ulaştırma ağlarında stratejik bir merkez olarak öne çıkmaktadır (World Bank, 2025a).

Şekil 3. Azerbaycana ait önemli bir unsur olan bayrağı gösterilmektedir

Azerbaycan bayrağı, üstten alta doğru mavi, kırmızı ve yeşil renklerden oluşan üç yatay şerit ile kırmızı zemin üzerinde bulunan beyaz hilal ve sekiz köşeli yıldızdan meydana gelmektedir. Bayraktaki mavi renk Türk kökenini, kırmızı renk modernleşme ve demokratikleşme idealini, yeşil renk ise İslam medeniyetine aidiyeti simgelemektedir. Hilal ve sekiz köşeli yıldız ise Azerbaycan'ın tarihî, kültürel ve millî kimliğinin önemli sembolleri arasında yer almaktadır (President of the Republic of Azerbaijan, t.y.).

4.3.1.3. Kazakistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT'nin üye ülkesi olan Kazakistan, tarih boyunca Avrasya bozkırlarının merkezinde yer alan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan stratejik bir coğrafya olmuştur. Bölge, eski çağlardan itibaren Saka, Hun ve Göktürk topluluklarının yerleşim alanı olmuş, daha sonra Karahanlılar, Altın Orda Devleti ve Kazak Hanlığı gibi Türk devletlerinin hâkimiyetine girmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Rus Çarlığı'nın etkisi altına giren Kazak toprakları, Sovyetler Birliği döneminde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yönetilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, böylece uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak yerini almıştır. Bağımsızlık sonrasında siyasi istikrarın sağlanması, piyasa ekonomisine geçiş, doğal kaynakların etkin kullanımı ve uluslararası entegrasyon politikaları ülkenin gelişiminde belirleyici olmuştur. Günümüzde Kazakistan, Orta Asya'nın en büyük ekonomilerinden biri ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurucu üyelerinden biri olarak bölgesel iş birliği süreçlerinde önemli bir rol üstlenmektedir (İnsamer, t.y.).

Kazakistan, Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler arasında ekonomik büyüklük bakımından öne çıkan ülkelerden biridir. Dünya Bankası verilerine göre ülkenin nüfusu

2024 yılında yaklaşık 20,6 milyona ulaşmış, nüfus artış hızı ise %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Kazakistan'ın gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) 291,5 milyar ABD doları, kişi başına düşen geliri ise 14.154 ABD doları seviyesine yükselmiştir. Ekonominin 2024 yılında %5 oranında büyümesi, ülkenin bölgesindeki en dinamik ekonomilerden biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca işsizlik oranının %4,8 seviyesinde bulunması iş gücü piyasasının görece istikrarlı bir görünüm sergilediğine işaret etmektedir (World Bank, 2025b).

Kazakistan ekonomisinin temelini petrol, doğal gaz, uranyum ve çeşitli maden kaynakları oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülke son yıllarda sanayi, ulaştırma, lojistik ve dijital ekonomi alanlarında da önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Dünya Bankası verilerine göre internet kullanım oranının %93'e ulaşması ve elektriğe erişimin %100 düzeyinde olması, ülkenin teknolojik ve altyapısal gelişmişliğini göstermektedir. Avrasya'nın merkezinde yer alan Kazakistan, Çin ile Avrupa arasındaki ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Bu nedenle Orta Koridor ve Trans-Hazar ulaştırma projelerinde önemli bir transit ülke olarak öne çıkmakta ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın ekonomik entegrasyon sürecinde kilit bir rol üstlenmektedir (World Bank, 2025b).

Kazakistan bayrağı, gök mavisi zemin üzerine yerleştirilmiş altın renkli güneş, bozkır kartalı ve geleneksel Kazak süsleme motifinden oluşmaktadır. Bayraktaki gök mavisi renk birlik, barış ve Türk kültürünü; güneş yaşam ve refahı; bozkır kartalı ise bağımsızlık, egemenlik ve gücü simgelemektedir. Göndere yakın bölümde yer alan geleneksel motif ise Kazak halkının kültürel mirasını temsil etmektedir (President of the Republic of Kazakhstan, t.y.).

Şekil 4.Kazakistan Bayrağı (President of the Republic of Kazakhstan, t.y.).

4.3.1.4. Kırgızistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT kurucu üyelerinden Kırgızistan, Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı resmî internet sitesinde yer alan tarihçe bilgilerine göre, Kırgız halkının tarihi binlerce yıl öncesine, Paleolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Tarih boyunca Orta Asya'da çeşitli Türk devletleri ve göçebe topluluklar içerisinde varlığını sürdüren Kırgızlar, özellikle Yenisey Kırgız Devleti döneminde önemli bir siyasi güç hâline gelmiştir. Bölge, farklı dönemlerde Göktürkler, Uyğurlar, Karahanlılar, Moğollar ve Timurluların etkisi altında kalmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusyası'nın hâkimiyetine giren Kırgızistan, daha sonra Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan, günümüzde egemen ve bağımsız bir Orta Asya devleti olarak varlığını sürdürmektedir (Administration of the President of the Kyrgyz Republic, t.y.).

Kyrgyzistan Turizm Portalı'nda yer alan açıklamalara göre Kırgızistan bayrağı, ülkenin tarihini, kültürünü ve göçebe yaşam geleneğini yansıtan önemli bir ulusal semboldür. Bayrağın kırmızı zemini cesaret, kahramanlık ve ulusal birliği temsil ederken, bu rengin Kırgız halk kahramanı Manas'ın sancağından ilham aldığı kabul edilmektedir. Bayrağın merkezindeki altın sarısı güneş, yaşamı, refahı ve aydınlık geleceği simgeler. Güneşin etrafındaki 40 ışın, Manas tarafından bir araya getirildiğine inanılan kırk Kırgız boyunu temsil etmektedir. Güneşin merkezinde yer alan tündük (tunduk) motifi ise geleneksel Kırgız çadırı olan yurdun tepe kısmını göstermekte olup aileyi, birlikteliği, ortak evi ve ulusal kimliği sembolize etmektedir. Bu nedenle Kırgızistan bayrağı yalnızca bir devlet sembolü değil, aynı zamanda Kırgız halkının kökenlerini, kültürel mirasını ve toplumsal dayanışmasını yansıtan güçlü bir ulusal kimlik göstergesi olarak kabul edilmektedir ((Kyrgyzstan Tourism, t.y.).

Şekil 5. Kırgızistan'ın bayrağı (Kyrgyzstan Tourism, t.y.).

Kırgızistan Dünya Bankası verilerine göre Orta Asya'nın gelişmekte olan ekonomilerinden biri olup 2024 yılında yaklaşık 7,2 milyon nüfusa, 17,5 milyar ABD doları GSYH'ye ve kişi başına yaklaşık 2.420 ABD doları gelire sahiptir. Aynı yıl ekonomisi %9 civarında büyüyerek bölgedeki en yüksek büyüme performanslarından birini göstermiştir. Ülke; altın madenciliği, tarım, hizmetler sektörü ve yurt dışında çalışan vatandaşların gönderdiği döviz gelirleri sayesinde ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca zengin su kaynakları ve hidroelektrik potansiyeli, Kırgızistan'ın en önemli doğal avantajları arasında yer almaktadır. Dünya Bankası, ülkenin genç nüfusu, yüksek okuryazarlık oranı ve insan sermayesi kapasitesine dikkat çekerken; altyapının geliştirilmesi, özel sektör yatırımlarının artırılması ve ekonomik çeşitlendirmenin sürdürülebilir kalkınma açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır (World Bank, 2026a).

4.3.1.5. Türkiye Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

Oldukça geçmiş ve kökenli bir tarihe sahip olan Türkiye, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı (2023)'na göre, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından Anadolu'nun işgale uğraması üzerine Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Millî Mücadele başlatılmıştır. 1919-1922 yılları arasında yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasıyla Türkiye'nin bağımsızlığı güvence altına alınmış, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ardından 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Mustafa Kemal Atatürk ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen siyasi, hukuki, eğitim, ekonomik ve toplumsal reformlarla çağdaş, demokratik ve laik bir devlet yapısı oluşturulmuş, Türkiye modernleşme sürecine girmiştir (Özden vd., 2023).

Dünya Bankası verilerine göre Türkiye, yaklaşık 85,5 milyon nüfusu, 1,36 trilyon ABD dolarlık gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) ve 15.893 ABD doları kişi başına düşen gelir ile dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. 2024 yılında ekonomi %3,3 oranında büyümüş, Türkiye OECD ve G20 üyesi olarak küresel ekonomide önemli bir konumunu sürdürmüştür. Ülke; sanayi, hizmetler, tarım, turizm ve ihracata dayalı çeşitlendirilmiş bir ekonomik yapıya sahiptir. Dünya Bankası, Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu, genç ve dinamik nüfusu, gelişmiş üretim kapasitesi ve bölgesel ticaret ağları sayesinde önemli bir ekonomik potansiyele sahip olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte enflasyonla mücadele, verimlilik artışı,

sürdürülebilir büyüme ve istihdamın güçlendirilmesi Türkiye ekonomisinin öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır (World Bank, 2026b).

Türk bayrağı, kırmızı zemin üzerine yerleştirilmiş beyaz ay ve beş köşeli yıldızdan oluşmaktadır. Kırmızı renk, Türk milletinin bağımsızlık uğruna verdiği mücadeleyi ve vatan sevgisini simgelerken; hilal ve yıldız, Türk tarihinin ve kültürünün önemli sembolleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Devleti döneminde kullanılan bayraklardan gelişerek günümüzdeki şeklini alan Türk bayrağının ölçüleri ve kullanım esasları, 1983 yılında yürürlüğe giren 2893 sayılı Türk Bayrağı Kanunu ile belirlenmiştir. Bayrak, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, egemenliğini ve milli birliğini temsil eden en önemli devlet sembollerinden biridir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, t.y.).

Şekil 6. Türkiye Cumhuriyeti devleti bayrağı (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, t.y.).

4.3.1.6. Özbekistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT kurucu ülkelerinden Özbekistan hakkında bilgi vermek gerekirse, Dışişleri Bakanlığının resmî internet sitesinde yer alan bilgilere göre, günümüz Özbekistan toprakları insan uygarlığının en eski merkezlerinden biri olup yaklaşık 3.000 yıllık devlet geleneğine sahiptir. Bölge, tarih boyunca İpek Yolu'nun en önemli kavşaklarından biri olmuş; Semerkant, Buhara ve Hive gibi şehirler bilim, kültür ve ticaret merkezleri olarak gelişmiştir. Arkeolojik bulgular, bölgede insan yerleşimlerinin yüz binlerce yıl öncesine kadar uzandığını göstermektedir. Farklı dönemlerde birçok devlet ve medeniyete ev sahipliği yapan Özbekistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve günümüzde Orta Asya'nın en kalabalık ülkesi olarak bölgesel siyasette ve ekonomide önemli bir konuma ulaşmıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2024).

Dünya Bankası (t.y.) verilerine göre Özbekistan, yaklaşık 36 milyon nüfusa sahip olup Orta Asya'nın en kalabalık ülkesidir. Ülkenin 2024 yılı gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) 115 milyar ABD doları, kişi başına düşen geliri ise 3.162 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ekonomi %6,5 oranında büyüyerek bölgenin en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olmuştur. Özbekistan ekonomisi; doğal gaz, altın, madencilik, tarım, tekstil ve sanayi sektörlerine dayanmaktadır. Son yıllarda uygulanan ekonomik reformlar, yabancı yatırımların artırılması ve özel sektörün güçlendirilmesi sayesinde ülke önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Ayrıca internet kullanım oranının %90'a ulaşması ve işsizlik oranının %4,6 seviyesinde olması, dijitalleşme ve istihdam alanlarında kaydedilen gelişmeleri göstermektedir (World Bank Group, t.y.).

Özbekistan bayrağı, mavi, beyaz ve yeşil yatay şeritlerden oluşmakta olup bu renkler ince kırmızı çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır. Bayraktaki mavi renk gökyüzünü, suyu ve Türk kültürel mirasını; beyaz renk barışı, saflığı ve iyi niyeti; yeşil renk ise doğayı, yenilenmeyi ve yaşamı temsil etmektedir. Kırmızı çizgiler, yaşam gücünü ve halkın canlılığını simgeler. Sol üst köşede yer alan hilal, bağımsızlığı ve ülkenin yeniden doğuşunu ifade ederken, 12 yıldız tarihsel ve kültürel mirası, aynı zamanda yılın aylarını ve geleneksel değerleri temsil etmektedir. Özbekistan bayrağı, ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından 18 Kasım 1991 tarihinde kabul edilmiştir ve ulusal kimliğin en önemli sembollerinden biridir (Government Portal of the Republic of Uzbekistan, t.y.).

Şekil 7. Özbekistan bayrağı (Government Portal of the Republic of Uzbekistan, t.y.).

4.3.1.7. Macaristan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT gözlemci ülkelerinden (Macaristan), Orta Avrupa'da yer alan ve başkenti Budapest olan bir ülkedir. Yaklaşık 9,6 milyon nüfusa sahip olan ülke, Avrupa Birliği ve NATO üyesidir. Tarih boyunca Orta Avrupa'nın önemli siyasi ve kültürel

merkezlerinden biri olan Macaristan, özellikle Osmanlı, Habsburg ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemlerinden izler taşımaktadır. Günümüzde sanayi, hizmetler, turizm ve otomotiv sektörleri ekonominin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Office of the Historian, t.y.).

Dünya Bankası verilerine göre Hungary, yaklaşık 9,6 milyon nüfusa sahip yüksek gelirli bir Avrupa Birliği ülkesidir. Ülkenin gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) yaklaşık 230 milyar ABD doları, kişi başına düşen milli geliri ise 24 bin ABD dolarının üzerindedir. Macaristan ekonomisi büyük ölçüde sanayi, hizmetler ve ihracata dayanmaktadır. Özellikle otomotiv, elektronik, ilaç ve makine üretimi ülkenin önde gelen sektörleri arasında yer almaktadır. Avrupa'nın merkezinde bulunan stratejik konumu sayesinde önemli bir ticaret ve yatırım merkezi olan Macaristan, Almanya başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkeleriyle güçlü ekonomik ilişkilere sahiptir. Son yıllarda dijitalleşme, yüksek teknoloji yatırımları ve ihracat odaklı üretim ekonomik büyümenin temel itici güçleri arasında yer almaktadır (World Bank, 2026c).

Macaristan bayrağı, kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan üç yatay şeride sahiptir. Üstte yer alan kırmızı renk güç, cesaret ve bağımsızlık uğruna verilen mücadeleyi; ortadaki beyaz renk sadakati, dürüstlüğü ve saflığı; alttaki yeşil renk ise umudu, ülkenin verimli topraklarını ve doğal zenginliklerini temsil etmektedir. Bu üç renk, Macar ulusal kimliğinin ve tarihinin önemli sembolleri olup kökenleri Orta Çağ'daki Macar Krallığı armalarına kadar uzanmaktadır. Günümüzde kullanılan bayrak, Macaristan'ın egemenliğini, bağımsızlığını ve ulusal birliğini temsil eden en önemli devlet sembollerinden biridir (Encyclopaedia Britannica, t.y.a).

Şekil 8. Macaristan bayrağı (Encyclopaedia Britannica, t.y.a)

4.3.1.8. Türkmenistan Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

TDT gözlemci ülkelerinden Türkmenistan'ın tarihi, Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden biri olmasına dayanmaktadır. Tarih boyunca Persler, Büyük İskender, Göktürkler, Selçuklular ve Moğollar gibi birçok devlet ve medeniyetin egemenliği altında kalan bölge, özellikle Büyük Selçuklu Devleti döneminde siyasi ve kültürel açıdan önemli bir merkez hâline gelmiştir. 19. yüzyılın sonlarında Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren Türkmenistan, daha sonra Sovyetler Birliği bünyesinde Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak varlığını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, günümüzde tarafsızlık politikası ve zengin doğal gaz rezervleriyle tanınan bağımsız bir Orta Asya devleti olarak faaliyet göstermektedir (Encyclopaedia Britannica, t.y.b).

Dünya Bankası verilerine göre Turkmenistan yaklaşık 7,5 milyon nüfusa sahip olup, 2024 yılında 51,4 milyar ABD doları GSYH ve 6.857 ABD doları kişi başına düşen gelir seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıl ekonomisi %6,3 oranında büyüyerek Orta Asya'nın hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almıştır. Ülke ekonomisinin temelini dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden bazılarına sahip olması nedeniyle enerji sektörü oluşturmaktadır. Doğal gaz ihracatı, petrokimya, tarım ve pamuk üretimi Türkmenistan'ın başlıca gelir kaynaklarıdır. Ayrıca elektrik erişiminin nüfusun tamamına ulaşmış olması ve düşük işsizlik oranı ekonomik ve sosyal göstergeler açısından dikkat çekmektedir. Türkmenistan, enerji kaynakları ve stratejik coğrafi konumu sayesinde bölgesel ekonomide önemli bir yere sahiptir (World Bank, 2026d).

Türkmenistan bayrağı, dünyanın en ayrıntılı ulusal bayraklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bayrağın yeşil zemini, İslam kültürünü, barışı ve refahı temsil eder. Sol tarafta yer alan kırmızı dikey şerit üzerindeki beş geleneksel Türkmen halı motifi (göl), ülkenin başlıca Türkmen boylarını ve zengin halıcılık kültürünü simgeler. Halı motiflerinin altında bulunan zeytin dalları, Türkmenistan'ın Birleşmiş Milletler tarafından tanınan daimi tarafsızlık statüsünü ve barış politikasını ifade eder. Bayrağın üst kısmındaki beyaz hilal, bağımsızlığı, umut ve aydınlık geleceği temsil ederken; hilalin yanında yer alan beş yıldız, Türkmenistan'ın beş vilayetini (Ahal, Balkan, Daşoğuz, Lebap ve Merv) simgelemektedir. Bayrak, Türkmen halkının tarihî mirasını, kültürel kimliğini ve bağımsız devlet yapısını yansıtan en önemli ulusal sembollerden biridir (Encyclopaedia Britannica, t.y.-b).

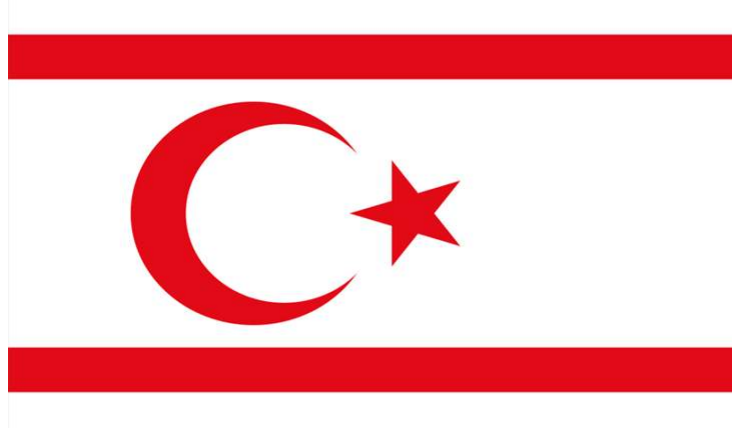

Şekil 9. Türkmenistan bayrağı (Encyclopaedia Britannica, t.y.-b)

4.3.1.9. KKTC Genel Tarihi, Ekonomik Durumu ve Bayrağı

İNSAMER'in (t.y.) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ülke profiline göre, KKTC Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Adası'nın kuzeyinde yer alan ve 15 Kasım 1983 tarihinde ilan edilen bir Türk devletidir. Başkenti Lefkoşa olan ülkenin nüfusu yaklaşık 400 bin civarındadır. Tarih boyunca Osmanlı Devleti ve İngiliz yönetimi altında kalan ada, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türk ve Rum toplumlarının ortaklığıyla yönetilmiş; ancak iki toplum arasında yaşanan siyasi ve etnik gerilimler sonucunda bu yapı sürdürülememiştir. 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında adanın kuzeyinde Türk yönetimi oluşmuş ve 1983 yılında KKTC ilan edilmiştir. Günümüzde ekonomi büyük ölçüde turizm, yükseköğretim, hizmet sektörü ve Türkiye ile olan ticari ilişkiler üzerine kuruludur. KKTC, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu ve Türk dünyasıyla olan kültürel bağları nedeniyle önemli bir jeopolitik konuma sahiptir.

KKTC bayrağı, beyaz zemin üzerine yerleştirilmiş kırmızı hilal ve yıldız ile üst ve alt kısımlardaki iki kırmızı şeritten oluşmaktadır. Bayraktaki hilal ve yıldız, Türk milletinin tarihî, kültürel ve manevi değerlerini temsil etmektedir. Beyaz zemin, barışı, huzuru ve adada kalıcı bir barış arzusunu simgelerken; üst ve alt kısımdaki kırmızı şeritler, Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki tarihî, kültürel ve gönül bağlarını ifade etmektedir. Kırmızı renk ayrıca bağımsızlık uğruna verilen mücadeleyi ve Türk halkının fedakârlıklarını sembolize etmektedir. Bayrak, Kıbrıs Türk halkının egemenliğini, özgürlüğünü ve ulusal kimliğini temsil eden en önemli devlet sembollerinden biridir.

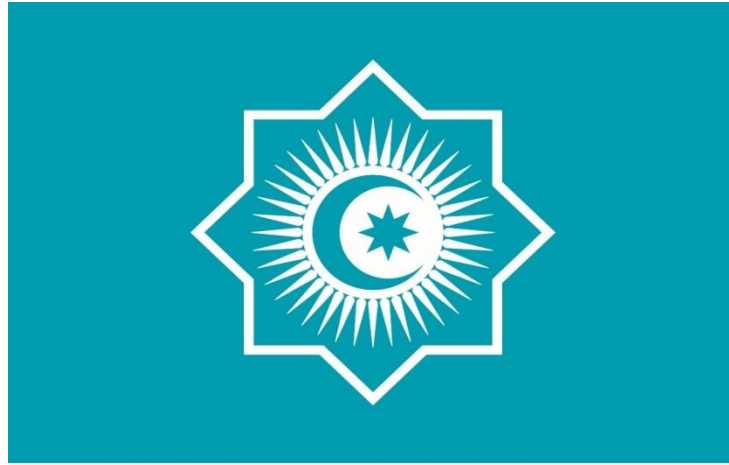

Şekil 10. KKTC bayrağı (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, t.y.).

4.3.1.10. Türk Devletleri Teşkilatı Bayrağı ile Üye ve Gözlemci Devletlerin Bayrakları Arasındaki Sembolik Bağlar

Bütün bu kısma kadar üye ve gözlemci ülkeler hakkında bilgi verilmiştir. TDT'nin bayrağı hakkında bilgi vermenin önemli olacağı düşünülmektedir.

Şekil 11'de Türk Devletleri Teşkilatı'nın bayrağı sunulmaktadır.

Şekil 11. Türk devletleri teşkilatı (TDT) Bayrağı (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.c).

“6 Kasım 2024” tarihinde Bişkek'te toplanan Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi, Teşkilatı bir araya getiren ve temellerin atılmasını sağlayan kültürel ve tarihi bağları Türk Devletleri Teşkilatı bayrağında da vurgulayarak ortak hedeflerinin bir simgesi olarak kabul etmiştir.

Anthony D. Smith'in etno sembolizm kuramı incelendiğinde günümüz milletlerinin çağın siyasal süreçlerin ürünü olmadığı ve içinde yaşadıkları etnik toplulukların geçmişten günümüze gelen bir süreç sonucu ortaya çıkardıkları ortak tarih, ortak kolektif hafıza, ortak kullanılan semboller ve yaşayan gelenek göreneklerin bir araya gelmesiyle oluştuğu vurgulanmaktadır (Smith, 2002).

Erdem ise Miilietçilik üzerine yaptığı çalışmalarında; Miiletlerin ortak geçmişlerini yalnızca tarih kitaplarıyla değil, okunan marşlar, yapılan anıtlar, bayraklar ve ortak semboller ile gelecek kuşaklara akarıldığını ve milli kimliğin oluşturulduğunu vurgulamaktadır (Erdem, 2020).

Bu bağlamda kuruluşundan günümüze yapılan bütün faaliyetlerde ortak kültür ve geçmişe değinen bir yapının bayrağında bu değerleri taşımalıdır.

Tablo 2. Ülke bayraklarındaki unsurların tdt bayrağındaki karşılıkları (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

ÜLKE	ÜLKE BAYRAĞINDA YER ALAN UNSUR	TDT BAYRAĞINDAKİ KARŞILIĞI
Türkiye	Hilal ve yıldız	Hilal doğrudan korunmuştur.
Azerbaycan	Hilal ve sekiz köşeli yıldız	Her iki unsur da korunmuştur.
Kazakistan	Güneş ve turkuaz zemin	Güneş ve turkuaz renk korunmuştur.
Kırgızistan	Güneş	Güneş sembolü ortaklaştırılmıştır.
Özbekistan	Hilal ve beyaz renk	Hilal ve beyaz renk korunmuştur.
Türkmenistan (Gözlemci)	Yeşil zemin, halı motifleri, hilal	Hilal temsil edilmekte, halı motifleri yer almamaktadır.
Macaristan (Gözlemci)	Kırmızı-beyaz-yeşil	Doğrudan hiçbir unsur temsil edilmemektedir.
KKTC (Gözlemci)	Hilal ve yıldız	Hilal dolaylı olarak temsil edilmektedir.

Tablo 3’de yazın içerisinde detaylı incelenen TDT üyesi ülke bayraklarının içerikleri ve TDT bayrağında ki karşılıkları incelenmeye çalışılmış ve neticesinde TDT bayrağının oluşturulmasında kültürel ve sembolik değerlere önem verildiği anlaşılmıştır. Ayrıca TDT internet sitesinde bayrakla ilgili yapılan açıklamalarda ortak kültürel değerlere ve gelecekte yapılacak faaliyetlerin kararlılığının simgesi olarak gösterilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.)

Bu bağlamda TDT Bayrağı modern bir örgütün ya da kuruluşun bayrağı değil, kendisini tarihi temellerle, ortak kültür ve değerlerle yeniden dizayn eden bir teşkilatın sembolik olarak bütünlüğünü temsil ettiğini göstermektedir.

4.3.2. Ticaret ve Ulaşım Entegrasyonu - Zengezur ve Orta Koridorun Ekonomi-Politigi

Zangezur Koridoru ve Orta Koridor, Avrasya’daki bağlantılılık ve bölgesel entegrasyonun temel yapı taşları haline gelmiştir. Bu projeler sadece ulaşım yolları değildir; Avrasya kıtası genelinde ticaret kalıplarını, enerji güvenliğini, jeopolitik etkiyi ve ekonomik işbirliğini yeniden şekillendiren stratejik araçlardır. Trans-Hazar

Uluslararası Ulaşım Güzergâhı olarak da bilinen Orta Koridor, Çin'i Orta Asya, Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayarak, Rusya'dan geçen Kuzey Koridoru'na ve geleneksel deniz yollarına bir alternatif sunmaktadır (Kazancı ve Barun, 2023).

Politik ekonomi bakış açısıyla Orta Koridor, Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki lojistik merkez olarak rolünü güçlendirmektedir. Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu, ülkenin önemli üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlayan bir köprü işlevi görmesini sağlamaktadır. Koridor, bölgesel ticaretin verimliliğini artırmakta, nakliye sürelerini kısaltmakta ve küresel tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, jeopolitik gerilimler, küresel ticaret ağlarındaki aksaklıklar ve alternatif ulaşım rotalarının aranması nedeniyle koridorun öneminin giderek arttığını göstermektedir (Güngör ve Ergün, 2025). Ayrıca, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve ilgili altyapı projeleri, Türkiye'nin Avrasya lojistik ağları içindeki konumunu güçlendirmiş ve Doğu-Batı ticaret akışlarındaki önemini artırmıştır (Güngör ve Ergün, 2025).

Zengezur Koridoru, bu daha geniş kapsamlı bağlantı stratejisinin tamamlayıcı bir boyutunu oluşturmaktadır. İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından, Zengezur bölgesi üzerinden ulaşım bağlantıları kurma olasılığı, siyasi ve ekonomik açıdan büyük ilgi görmüştür. Koridor, Azerbaycan anakarası ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında doğrudan bir kara bağlantısı sağlarken, Türkiye ile Orta Asya'daki Türk devletleri arasında kesintisiz ulaşım bağlantıları oluşturacaktır. Bu bağlamda, akademisyenler Zengezur'un Orta Koridor'a entegrasyonunun, Çin'den Avrupa'ya uzanan ve ağırlıklı olarak Türk ülkelerinden geçen bir "Türk Koridoru"nun ortaya çıkmasını kolaylaştırabileceğini savunmaktadır (Kazancı ve Barun, 2023).

Enerji güvenliği, koridorların politik ekonomisinin bir diğer hayati unsurunu oluşturmaktadır. Hazar Havzası, önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir ve bu kaynakların Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına taşınması giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında güçlendirilen işbirliği, bölgesel enerji entegrasyonuna katkıda bulunabilir ve uzun vadeli enerji güvenliği hedeflerini destekleyebilir. Özellikle Trans-Hazar enerji girişimleri ve Türk devletleri arasında enerji işbirliğinin güçlendirilmesi olasılığı, ekonomik karşılıklı bağımlılığı ve bölgesel entegrasyonu güçlendirebilir (Özdemir, 2024).

Bununla birlikte, bu projeler aynı zamanda jeopolitik rekabete de yol açmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan bu koridorları bölgesel ekonomik entegrasyon ve bağlantılılık

mekanizmaları olarak görürken, Rusya ve İran dahil diğer bölgesel aktörler, değişen ticaret rotaları, bölgesel etki ve nakliye bağımlılıkları konusundaki endişeler nedeniyle bu koridorlara temkinli yaklaşmaktadır. Sonuç olarak, Zengezur Koridoru ve Orta Koridor sadece ekonomik projeler olarak değil, aynı zamanda jeopolitik rekabet ve stratejik devlet yönetiminin araçları olarak da anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak, Zangezur Koridoru ve Orta Koridor'un politik ekonomisi, ticaret, enerji, ulaşım ve jeopolitikanın kesişim noktasını yansıtmaktadır. Bu koridorlar, Türk devletleri arasında bölgesel entegrasyonu artırma, Türkiye'nin Avrasya lojistik merkezi olarak konumunu güçlendirme, küresel tedarik zincirlerini çeşitlendirme ve enerji güvenliğine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, bu koridorların gelecekteki başarısı, bölgesel istikrara, altyapı yatırımlarına ve katılımcı devletler arasında sürdürülebilir siyasi işbirliğine bağlı olacaktır.

4.3.3. Ekonomi-Politik ve TDT(Türk Yatırım Fonu)

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında kurulan Türk Yatırım Fonu (TIF), Türk ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini ve bölgesel entegrasyonu güçlendirmek amacıyla oluşturulmuş önemli bir kurumsal girişimdir. 500 milyon ABD doları tutarında başlangıç sermayesine sahip olan Fon, üye ülkeler arasında karşılıklı yatırım fırsatlarını artırmayı, girişimciliği teşvik etmeyi, inovasyonu desteklemeyi ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) gelişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.).

Ortak bir yatırım mekanizması oluşturma fikri, Türk dünyasının ekonomik potansiyelini harekete geçirme ve bölge içi ekonomik işbirliğini güçlendirme ihtiyacının artmasından doğmuştur. 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta düzenlenen 9. TDT Zirvesi sırasında, Devlet Başkanları Fonun kurulmasına ilişkin özel bir karar imzalamış ve Fonun Başkanını atamıştır. Ardından, Türk Yatırım Fonu'nu Kurma Anlaşması 16 Mart 2023 tarihinde Ankara'da düzenlenen Olağanüstü TDT Zirvesi'nde son halini aldı ve imzalandı. Onay sürecinin tamamlanmasının ardından Anlaşma 24 Şubat 2024 tarihinde yürürlüğe girdi (TDT, t.y.).

Fon, 18 Mayıs 2024 tarihinde İstanbul'da ilk Yönetim Kurulu Toplantısını gerçekleştirerek faaliyetlerine resmen başladı. Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, Türk Devletleri'nin ekonomik entegrasyon sürecinde tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

4.4. Küresel ve Bölgesel Güçlerin (Rusya, Çin, ABD, İran, AB) TDT Entegrasyonuna Bakışı

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) giderek artan kurumsallaşması, jeopolitik, ekonomik ve stratejik alandaki etkileri nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini giderek daha fazla çekmektedir. TDT'nin ticaret, ulaşım, enerji, yatırım ve bağlantılılık alanlarında işbirliğini genişletmesiyle birlikte, dış aktörler Türk dünyasına yönelik politikalarını yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Rusya, Çin, ABD, İran ve Avrupa Birliği'nin tepkileri, hem işbirliği fırsatlarını hem de değişen bölgesel güç dengeleriyle ilgili endişeleri yansıtmaktadır.

Rusya, Türk entegrasyonunu genel olarak Sovyet sonrası alanda sahip olduğu tarihsel etki perspektifinden değerlendirmektedir. Moskova, birçok TDT üyesiyle işbirliği ilişkilerini sürdürmekte ve belirli ekonomik işbirliği biçimlerini desteklemekte olsa da, Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki siyasi veya ekonomik etkisini azaltabilecek girişimler konusunda temkinli davranmaya devam etmektedir. Orta Koridor ve Zengezur Koridoru gibi projeler, Rus topraklarını baypas eden alternatif ulaşım rotaları sağladıkları için özellikle önemlidir. Sonuç olarak Rusya, ortaya çıkan bağlantı girişimlerine uyum sağlarken bölgesel etkisini korumaya çalışmaktadır (Bayramol, 2025).

Çin, TDT entegrasyonuna büyük ölçüde ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) mimarı olan Çin, Orta Koridor'u Doğu Asya'yı Avrupa pazarlarına bağlayan tamamlayıcı bir güzergâh olarak görmektedir. Türk devletleri arasındaki bağlantının güçlendirilmesi, ticareti, lojistiği ve altyapı gelişimini kolaylaştırabilir ve bu da Pekin'in daha geniş ekonomik hedefleriyle uyumludur. Bununla birlikte Çin, Sincan'daki istikrarı etkileyebilecek veya bölgesel ekonomik çıkarlarına meydan okuyabilecek her türlü siyasi gelişmeye karşı dikkatli olmaya devam etmektedir (Rolland, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri, Türk devletleri arasında artan bölgesel işbirliğini genel olarak olumlu karşılamaktadır; özellikle de bu işbirliği ekonomik çeşitlilik, enerji güvenliği ve Orta Asya ülkelerinin egemenliğine katkıda bulunduğunda. Washington, geleneksel olarak tek bir bölgesel güce aşırı bağımlılığı azaltan ulaşım ve enerji projelerini desteklemiştir. Bu bağlamda, Trans-Hazar ulaşım ve enerji koridorları gibi girişimler, bölgesel dayanıklılığı ve pazar entegrasyonunu güçlendiren mekanizmalar olarak olumlu karşılanmaktadır (Starr, 2007).

İran, Türk entegrasyonu konusunda daha temkinli bir yaklaşım benimsemektedir. Tahran, Zengezur Koridoru ve diğer bağlantı projelerinin bölgesel ulaşım güzergâhları

ve jeopolitik etki üzerindeki potansiyel etkileri nedeniyle bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. İranlı politika yapıcılar, alternatif koridorların İran'ın Asya ile Avrupa arasındaki transit ülke olarak stratejik rolünü zayıflatabileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. Aynı zamanda İran, TDT üye ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini sürdürmeyi ve mümkün olduğunda bölgesel ticaret girişimlerine katılmayı amaçlamaktadır (Koolae ve Rashidi, 2024).

Avrupa Birliği (AB), Türk Devletleri Teşkilatına yönelik doğrudan bir entegrasyon politikası ortaya koymaktan ziyade, Avrupa ile Orta Asya arasındaki ulaştırma ve ticaret bağlantılarının güçlendirilmesini stratejik bir öncelik olarak değerlendirmektedir. AB'nin Küresel Geçit stratejisi kapsamında desteklediği Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru, Avrupa ile Orta Asya arasında daha sürdürülebilir ve öngörülebilir bir ticaret güzergâhının oluşturulmasını amaçlamaktadır (European Commission, 2023).

Genel olarak, küresel ve bölgesel güçler Türk Devletleri Teşkilatı entegrasyonuna tek tip bir şekilde karşı çıkmıyor ya da destek vermiyor. Aksine, bu güçlerin tutumları ticaret yolları, enerji güvenliği, bölgesel etki ve jeopolitik rekabetle ilgili stratejik hesaplamalar tarafından şekilleniyor. Çin, AB ve ABD, bağlantıların güçlendirilmesinden doğacak ekonomik faydaları ön plana çıkarırken, Rusya ve İran ise bölgesel güç dengelerinde yaşanabilecek olası değişikliklere ilişkin endişeler nedeniyle daha temkinli bir tutum sergiliyor. Sonuç olarak, Türk Devletleri Teşkilatının gelecekteki gelişimi, sadece üye devletlerin taahhütlerine değil, aynı zamanda bu önemli dış aktörlerin değişen tutumlarına da bağlı olacaktır.

4.5. TDT'nin Entegrasyon Düzeyi ve Karşılaşılan Zorluklar ve Fırsatlar

2021 yılında Türk Konseyi'nden Türk Devletleri Teşkilatı'na dönüşmesinden bu yana, örgüt kurumsal, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel entegrasyon yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türk Dünyası Vizyonu 2040'ın kabul edilmesi, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması ve ulaştırma, ticaret, gümrük, dijitalleşme, eğitim ve enerji alanlarında işbirliği mekanizmalarının hayata geçirilmesi sayesinde TDT, bir diyalog platformundan daha kapsamlı bir bölgesel örgüte dönüşmüştür. Bununla birlikte, mevcut entegrasyon düzeyi, Avrupa Birliği gibi yüksek düzeyde kurumsallaşmış bölgesel örgütlerin seviyesinin altında kalmaktadır; bu da TDT'nin bölgesel entegrasyon açısından hâlâ gelişme aşamasında olduğunu göstermektedir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, üye devletler ticaret engellerinin kaldırılmasına, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına ve Orta Koridor ile Trans-Hazar Uluslararası

Ulaşım Güzergâhı gibi ulaşım koridorlarının geliştirilmesine giderek daha fazla öncelik vermiştir. Bu girişimler, üye devletler arasındaki bağlantıları güçlendirmiş ve Avrasya ticaret ağları içinde Türk dünyasının stratejik önemini artırmıştır. Ayrıca, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması, yatırım, girişimcilik ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ'ler) desteklemek için kurumsal bir mekanizma sağlamış ve böylece bölge içindeki ekonomik entegrasyonu güçlendirmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.).

Bu başarılarla rağmen, daha derin bir entegrasyonun önündeki birçok zorluk devam etmektedir. Başlıca engellerden biri, üye ülkelerin ekonomik yapıları, kalkınma düzeyleri ve dış politika öncelikleri arasındaki önemli farklılıklardır. Türkiye çeşitlendirilmiş bir sanayi ekonomisine sahipken, birçok Orta Asya üyesi enerji ihracatına ve emtia temelli büyümeye büyük ölçüde bağımlı kalmaktadır. Bu yapısal farklılıklar, ekonomik uyum ve politika koordinasyonunun hızını sınırlayabilir. Ayrıca, coğrafi mesafeler ve altyapı eksiklikleri, bölgesel ticaret ve bağlantılılık önünde lojistik engeller oluşturmaya devam etmektedir.

Siyasi ve jeopolitik faktörler, TDT bünyesindeki bütünleşme süreci açısından önemli zorluklar oluşturmaktadır. Türk dünyası; Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve İran gibi aktörlerin stratejik çıkarlarının kesiştiği rekabetçi bir Avrasya coğrafyasında yer almaktadır (Özdemir, 2024; Jane, 2025). TDT üyelerinin örgüte yönelik beklentileri ve dış politika öncelikleri bütünüyle örtüşmemekte; üye devletler ortak hedefler doğrultusunda iş birliği yaparken kendi ulusal çıkarlarını ve farklı dış politika ilişkilerini de sürdürmektedir (Erkan Aydın ve Liu, 2024). Bu farklılıklar, ortak politikaların geliştirilmesini üye devletler arasındaki uzlaşmaya ve siyasi iradeye bağımlı hâle getirmektedir. Kurumsallaşma bakımından TDT; TÜRKSOY, Türk Akademisi, TÜRKPA, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve Türk Yatırım Fonu gibi Türk iş birliği kuruluşlarıyla koordinasyon içerisinde faaliyet göstermektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.b). Bununla birlikte TDT'nin mevcut karar alma yapısı, Avrupa Birliği'ndeki gibi uluslarüstü bir yetki devrine dayanmamakta; örgütün bütünleşme doğrultusunda ilerlemesi büyük ölçüde üye devletlerin uzlaşmasına ve ortak siyasi iradesine bağlı kalmaktadır (Jane, 2025).

Aynı zamanda, Türk Devletleri Teşkilatı daha derin bir entegrasyon için önemli fırsatlara sahiptir. Üye devletler topluca 175 milyonu aşan bir nüfusu, önemli doğal kaynak rezervlerini, stratejik ulaşım güzergâhlarını ve hızla büyüyen pazarları temsil etmektedir. Orta Koridor'un genişlemesi, dijital işbirliğinin artması, enerji bağlantı projeleri ve artan bölge içi yatırım akışları, gelecekteki entegrasyon için önemli temeller

oluşturmaktadır. Ayrıca, ortak dil, tarih ve kültür bağları işbirliğini kolaylaştırmakta ve Türk dünyasının ortak kimliğini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, Türk Devletleri Teşkilatı ılımlı ancak istikrarlı bir şekilde ilerleyen bir entegrasyon düzeyine ulaşmıştır. Ekonomik eşitlendirme, kurumsal gelişme, ulaşım bağlantıları ve kültürel işbirliği daha fazla entegrasyon için güçlü fırsatlar sunarken, yapısal ekonomik eşitsizlikler, jeopolitik rekabet ve kurumsal sınırlamalar önemli zorluklar olmaya devam etmektedir. TDT'nın uzun vadeli başarısı, kültürel yakınlığı sürdürülebilir ekonomik, siyasi ve kurumsal işbirliğine dönüştürme ve böylece Türk Dünyası Vizyonu 2040'ta belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunma yeteneğine bağlı olacaktır.

5. SONUÇ

Türk Birliği düşüncesinin analizi, üç temel ayrımı zorunlu kılar. Birinci ayrım kültürel birlik ile siyasal birlik arasındadır. Gaspıralı'nın dil ve eğitim merkezli yaklaşımı, kültürel dolaşım ve ortak bilinç üretimini hedeflerken, siyasal birlik meselesini ikincil planda bırakır. Akçura ise imparatorluk krizi bağlamında Türkçülüğü siyasal bir seçenek olarak tartışır. Gökalp'in yaklaşımı bu iki boyut arasında kültürel sosyolojiye dayalı bir sentez kurmaktadır.

İkinci ayrım Türkçülük ile Turancılık arasındadır. Türkçülük, çoğu durumda milletin kültürel ve siyasal örgütlenmesine ilişkin bir modernleşme programıdır. Turancılık ise bu programın daha geniş coğrafi ve idealist ufkunu temsil eder. Ancak Turancılık, her zaman doğrudan siyasal birleşme anlamına gelmez. Gökalp'in Turan yorumunda görüldüğü gibi Turan, çoğu zaman uzak bir kültürel ideal ve ortak ufuk kavramıdır.

Üçüncü ayrım klasik milliyetçi birlik modelleri ile Sovyet dönemi alternatif birlik modelleri arasındadır. Galiyevizm, Türk ve Müslüman halkların birliğini etnik romantizmden çok sömürgecilik karşıtı devrimci dayanışma temelinde düşünülmektedir. Bu nedenle Galiyev'in yaklaşımı, Türk Birliği fikrinin ideolojik çeşitliliğini gösteren önemli bir örnektir. Galiyevizm'i Türkçülük veya Turancılığın doğrudan sol versiyonu olarak nitelenmek mümkün olsa da, bu nitelendirme onun sınıfsal ve anti-emperyalist boyutlarını gölgeleyecek biçimde kullanılmamalıdır.

Bu tartışma, Türk Birliği düşüncesinin tek bir tarihsel özden doğmadığını göstermektedir. Fikir, farklı dönemlerde farklı sorunlara verilen yanıtlar etrafında gelişmiştir. Osmanlı krizine yanıt olarak Türkçülük; Rusya Müslümanlarının kültürel geriliği ve dağımlığına yanıt olarak Ceditcilik ve Gaspıralı çizgisi; Sovyet merkeziyetçiliği ve sömürgecilik sorununa yanıt olarak Galiyevizm; Soğuk Savaş sonrası bağımsız Türk devletlerinin dış politika ve kalkınma ihtiyaçlarına yanıt olarak Türk Devletleri Teşkilatıdır.

Bu araştırma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kültürel iş birliği temelli bir platformdan ekonomik, siyasi ve stratejik iş birliği boyutları gelişen bölgesel bir organizasyona dönüşme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, TDT'nin son yıllarda ulaştırma, ticaret, enerji ve yatırım alanlarında somut kurumsal mekanizmalar geliştirdiğini göstermektedir. Bu durum, bölgesel entegrasyonun zaman içerisinde belirli sektörlerden başlayarak diğer alanlara yayılacağını savunan

Neofonksiyonalist yaklaşımın temel varsayımlarıyla örtüşmektedir. Özellikle Orta Koridor, Zengezur Koridoru ve Türk Yatırım Fonu gibi girişimler ekonomik iş birliğinin kurumsallaşmasına katkı sağlayarak entegrasyon sürecinin derinleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Araştırma bulguları, TDT'nin Avrupa Birliği benzeri supranasyonal bir yapıdan ziyade devletlerin egemenliklerini koruduğu hükümetlerarası bir iş birliği modeli geliştirdiğini göstermektedir. Bu sonuç, Moravesik'in (1998) liberal hükümetlerarası yaklaşımını desteklemektedir. Çünkü TDT bünyesinde alınan kararların büyük ölçüde üye devletlerin siyasi iradesine bağlı olduğu ve ulusal çıkarların iş birliğinin yönünü belirlediği görülmektedir. Benzer şekilde Türk Devletleri Teşkilatı'nın entegrasyon sürecinin Avrupa Birliği örneğinden farklı olarak büyük ölçüde devlet merkezli ve hükümetlerarası bir karakter taşıdığını, entegrasyonun kapsam ve hızının üye devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendiğini ileri sürmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, ekonomik entegrasyonun TDT'nin geleceği açısından belirleyici bir unsur hâline geldiğidir. Özellikle Türk Yatırım Fonu'nun kurulması ve ticaret koridorlarının geliştirilmesi, ekonomik karşılıklı bağımlılığı artırarak bölgesel bütünleşmeyi güçlendirme potansiyeline sahiptir. Bu sonuç, bölgesel entegrasyonun sürdürülebilirliği için ekonomik iş birliğinin kritik önem taşıdığını vurgulayan Hettne'nin Yeni Bölgeselcilik yaklaşımıyla uyumludur. Nitekim Cornell ve Starr Avrasya'da ulaştırma ağlarının geliştirilmesinin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi yakınlaşmayı da teşvik ettiğini ileri sürmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen Orta Koridor ve Zengezur Koridoru projeleri, TDT'nin jeoekonomik önemini artıran temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. Kazancı ve Barun'un çalışmasında da belirtildiği üzere, söz konusu koridorlar Çin ile Avrupa arasındaki ticaret akışını hızlandırma potansiyeline sahip olup Türk devletlerinin küresel lojistik ağlarındaki stratejik konumunu güçlendirmektedir. Bu çalışma da benzer şekilde ulaştırma entegrasyonunun ekonomik entegrasyonu destekleyen temel araçlardan biri olduğunu ortaya koymuştur.

Bununla birlikte araştırma, TDT'nin entegrasyon sürecinin çeşitli yapısal zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Üye devletler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıkları, kurumsal kapasite eşitsizlikleri ve dış politika önceliklerindeki farklılaşmalar entegrasyonun derinleşmesini sınırlandırmaktadır. Hartzenberg (2011), bölgesel entegrasyonun başarısının yalnızca siyasi iradeye değil, aynı zamanda üye ülkelerin kurumsal kapasitesine, yönetim kalitesine, altyapı yatırımlarına ve ekonomik yapılarının uyumuna bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle kurumsal kapasite

farklılıklarının entegrasyon süreçlerinde önemli engeller oluşturduğunu belirtmektedir. Bu bulgu, bölgesel örgütlerin başarısının yalnızca ortak kimliğe değil aynı zamanda ekonomik yakınsama ve kurumsal kapasiteye de bağlı olduğunu ortaya koyan Hartzenberg değerlendirmeleriyle paralellik göstermektedir.

Araştırmada ayrıca Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve İran gibi aktörlerin TDT entegrasyonuna yönelik yaklaşımlarının entegrasyon sürecini etkileyen önemli dış faktörler olduğu belirlenmiştir. Özellikle Rusya ve İran'ın bölgesel nüfuz kaygıları nedeniyle daha temkinli bir yaklaşım sergilediği, buna karşın Avrupa Birliği ve Çin'in ulaştırma ve ticaret bağlantıları nedeniyle daha pragmatik bir tutum benimsediği görülmektedir. Bu sonuç, bölgesel entegrasyon süreçlerinin yalnızca iç dinamiklerle değil aynı zamanda dış güçlerin stratejik hesaplarıyla da şekillendiğini vurgulayan Yeni Bölgeselcilik literatürünü desteklemektedir.

Araştırma kapsamında TDT'nin henüz Avrupa Birliği düzeyinde derinleşmiş bir entegrasyon modeli oluşturmadığını; ancak kültürel iş birliğinden ekonomik ve stratejik iş birliğine doğru ilerleyen dinamik bir bölgesel organizasyon niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, Türk Yatırım Fonu ve ulaştırma koridorları gibi girişimler entegrasyonun geleceği açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu fırsatların sürdürülebilir bir bütünleşmeye dönüşebilmesi için ekonomik iş birliğinin artırılması, kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi ve üye devletler arasında politika uyumunun geliştirilmesi gerekmektedir.

Alan yazın incelendiğinde, bölgesel entegrasyon teorilerinin büyük ölçüde Avrupa Birliği bütünleşme sürecini açıklamak amacıyla geliştirildiği ve uygulandığı, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi Türk dünyası merkezli bölgesel organizasyon yapılarının ise bütünleşme teorileri ekseninde sınırlı sayıda çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Bu araştırma, söz konusu literatür boşluğundan hareketle Türk Devletleri Teşkilatı'nı fonksiyonalizm, yeni fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık, federalizm ve yeni bölgeselcilik gibi temel entegrasyon teorileri perspektifinde tarihsel, siyasal ve ekonomik boyutlarıyla bütüncül olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Araştırma bulguları, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) ortak tarih, dil ve kültür temelinde şekillenen bir iş birliği platformundan, ekonomik, siyasi ve stratejik boyutları giderek güçlenen çok yönlü bir bölgesel organizasyona dönüşme sürecinde olduğunu göstermektedir. Bu dönüşüm, klasik bölgesel entegrasyon teorilerinin öngördüğü doğrusal bir bütünleşme modelinden ziyade, tarihsel kimlik, kültürel yakınlık, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve jeopolitik gerekliliklerin birlikte şekillendirdiği çok katmanlı bir entegrasyon sürecine işaret etmektedir. Bu yönüyle TDT, Avrupa

Birliği'nin supranasyonel yapısından farklı olarak, üye devletlerin egemenliklerini koruduğu ve iş birliğinin ortak çıkarlar doğrultusunda geliştirildiği esnek bir hükümetlerarası entegrasyon modeli sergilediği görölmektedir. Nitekim Leuffen, Rittberger ve Schimmelfennig (2022), günümüz bölgesel örgütlerinin tek tip entegrasyon modeli yerine farklılaşmış ve değişken hızlarda ilerleyen bütünleşme süreçleri geliştirebildiğini belirtmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bütünleşme sürecinin yalnızca ekonomik gerekçelerle açıklanamayacağıdır. Ortak tarih, ortak dil, kültürel miras ve medeniyet bilinci, ekonomik iş birliğini destekleyen temel sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Anderson'un (1983/2020) hayali cemaatler yaklaşımı ile Wendt'in (1999) sosyal inşacı perspektifi dikkate alındığında, ortak kimliğin uluslararası iş birliği süreçlerinde güven, aidiyet ve ortak hareket kapasitesini artırdığı görölmektedir. Bu nedenle TDT'nin kurumsal gelişimi yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değil, aynı zamanda ortak kimlik üretme kapasitesi üzerinden de değerlendirilmelidir. Çalışma boyunca incelenen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi de bu anlayışı yansıtarak kültürel, eğitimsel ve toplumsal iş birliğini ekonomik ve siyasi hedeflerle birlikte ele almaktadır.

Bunun yanında çalışma, ekonomik entegrasyonun TDT'nin geleceğini belirleyecek temel politika alanı olduğunu göstermektedir. Özellikle ulaştırma koridorlarının geliştirilmesi, gümrük süreçlerinin kolaylaştırılması, dijital bağlantısallığın güçlendirilmesi ve Türk Yatırım Fonu gibi finansal mekanizmaların oluşturulması, bölgesel ekonomik bütünleşmenin kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bretschger ve Steger (2004), ekonomik entegrasyonun yalnızca ticaret hacmini artırmadığını, aynı zamanda üretim ağlarının bütünleşmesini ve uzun dönemli bölgesel kalkınmayı desteklediğini ifade etmektedir. Benzer biçimde Sapir (2011), ekonomik bütünleşmenin sürdürülebilir olabilmesi için ulaştırma altyapısı, sermaye hareketliliği ve ortak yatırım mekanizmalarının eş zamanlı gelişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu değerlendirmeler, araştırmada ulaşılan bulgularla büyük ölçüde benzemektedir.

Araştırmanın değerlendirmeleri, TDT'nin ekonomik bütünleşmesinin aynı zamanda Avrasya jeopolitiğinde yeni bir bağlantısallık modeli oluşturduğunu da göstermektedir. Özellikle Orta Koridor'un geliştirilmesi, Türk devletlerinin Avrupa ile Asya arasında alternatif bir lojistik güzergâh oluşturmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum yalnızca ticaret hacmini artıran ekonomik bir proje değil, aynı zamanda bölgesel jeopolitiği yeniden şekillendiren stratejik bir girişim niteliği taşımaktadır. Rolland

(2017) ile Cornell ve Starr (2021), Avrasya ulaştırma ağlarının ülkeler arasında ekonomik bağımlılığı artırırken siyasi iş birliğini de teşvik ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ulaştırma entegrasyonu, TDT'nin gelecekteki kurumsal derinleşmesinin en önemli itici glerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, araştırma sonuçları TDT'nin önünde önemli yapısal sınırlılıkların bulunduğunu da ortaya koymaktadır. ye ülkelerin ekonomik büyüklükleri, dış ticaret yapıları, enerji kaynakları, kurumsal gelişmişlik düzeyleri ve dış politika öncelikleri birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar, ortak politika üretme kapasitesini zaman zaman sınırlandırabilmektedir. Williamson (1985), kurumsal yapıların etkinliğinin ortak hedeflerden çok uygulama kapasitesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Hartzenberg (2000), bölgesel entegrasyonun başarısının yalnızca siyasi iradeye değil, kurumsal kapasite, altyapı ve ekonomik uyuma bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle TDT'nin gelecekte daha derin bir entegrasyon düzeyine ulaşabilmesi için kurumsal koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın ulaştığı bir diğer önemli sonuç ise TDT'nin geleceğinin büyük ölçüde dış aktörlerle kuracağı dengeye bağlı olduğudur. Rusya, Çin, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İran gibi aktörler, Avrasya coğrafyasındaki ekonomik ve stratejik çıkarları doğrultusunda TDT'nin gelişimini yakından takip etmektedir. Bu nedenle örgütün başarısı yalnızca ye ülkeler arasındaki iş birliğine değil, aynı zamanda çok yönlü dış politika stratejileri geliştirebilmesine de bağlıdır. Yeni Bölgeselcilik yaklaşımının savunduğu gibi, günümüz bölgesel örgütleri küresel sistemden bağımsız hareket eden yapılar değil; aksine küresel g dengeleriyle sürekli etkileşim içerisinde bulunan kurumsal aktörlerdir. Bu bağlamda TDT'nin dış politika esnekliğini koruyarak bölgesel çıkarlarını ortak zeminde sürdürebilmesi, örgütün kurumsal sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Bu araştırmanın genel değerlendirmesi dikkate alındığında, Türk Devletleri Teşkilatı'nın henüz tam anlamıyla derinleşmiş bir ekonomik ve siyasi birlik oluşturduğu söylenemese de, bölgesel entegrasyon sürecinde önemli bir kurumsallaşma aşamasına ulaştığı grlmektedir. Özellikle son yıllarda kabul edilen strateji belgeleri, ulaştırma projeleri, yatırım mekanizmaları ve sektörel iş birliği alanları, örgütün yalnızca kültürel dayanışmayı önceleyen bir yapı olmaktan çıkarak çok boyutlu bölgesel yönetişim modeli geliştirme yönünde ilerlediğini göstermektedir. Dolayısıyla TDT'nin gelecekteki başarısı; ortak kimliğin güçlendirilmesi, ekonomik karşılıklı bağımlılığın artırılması, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve ye devletler arasında politika uyumunun sağlanması bağlı olacaktır. Mevcut göstergeler değerlendirildiğinde,

TDT'nin Avrasya'da yükselen bölgesel örgütlerden biri olarak ekonomik, siyasi ve stratejik önemini artırma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir.

5.1. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneri

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın entegrasyon sürecini mevcut literatür, resmî belgeler, strateji dokümanları ve ilgili raporlar çerçevesinde değerlendiren kavramsal bir araştırma niteliğindedir. Dolayısıyla araştırmanın bulguları, yararlanılan kaynakların kapsamı ve güncelliği ile sınırlıdır. Çalışmada herhangi bir saha araştırması, anket, mülakat veya nicel analiz gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca TDT'nin entegrasyon düzeyi değerlendirilirken örgütün henüz gelişim sürecinde olması nedeniyle bazı politika ve projelerin uzun dönemli sonuçları değerlendirilememiştir. Bunun yanında, çalışmada ele alınan değerlendirmeler mevcut bilgi ve belgeler ışığında yapılmış olup üye devletlerin gelecekteki politika tercihleri ve bölgesel gelişmeler entegrasyon sürecinin yönünü değiştirebilecek niteliktedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, Türk Devletleri Teşkilatı'nın ekonomik, siyasi ve kurumsal entegrasyon düzeyinin ampirik veriler kullanılarak incelenmesi önerilmektedir. Özellikle üye ülkeler arasındaki ticaret hacmi, yatırım akımları ve ulaştırma projelerinin etkileri nicel yöntemlerle analiz edilebilir. Ayrıca karar vericiler, akademisyenler ve uzmanlarla gerçekleştirilecek görüşmeler aracılığıyla entegrasyon sürecinin daha derinlemesine değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra TDT'nin Avrupa Birliği, ASEAN ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi diğer bölgesel örgütlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, örgütün entegrasyon kapasitesi ve gelecekteki gelişim potansiyeline ilişkin daha kapsamlı sonuçlar ortaya koyabilir.

KAYNAKÇA

- Administration of the President of the Kyrgyz Republic. (t.y.). *History*. Official Website of the President of the Kyrgyz Republic. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://president.kg/en/about/history> adresinden erişilmiştir.
- Akçapa, M. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü ve yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ake, C. (1967). Political integration and political stability: A hypothesis. *World Politics*, 19(3), 486-499.
- Aksu, H. (2025). Çokkültürlülük Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 12(120), 1195-1201.
- Akyener, O. (2024). *Kızılelma-II: Türk dünyasında ortak kimlik inşası*. TESPAM Yayınevi.
- Alpdoğan, F. F. (2022). Hüseyin Nihal Atsız: “Bir entelektüelin portresi ve panzehir olarak Türkçülük”. *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, (4), 22–38. <https://izlik.org/JA92AF25TY>
- Anderson, B. (2020). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayımlanma tarihi 1983).
- Archer, M. S. (1985). The myth of cultural integration. *British Journal of Sociology*, 333-353.
- Asker, A., ve Çiçek, A. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı için stratejik kamu diplomasisi önerisi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı), 65-95. <https://doi.org/10.16985/mtad.1611609>
- Aslan, R. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Avrasya'da artan önemi: Ekonomi politik açıdan bir değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı), 96–120. <https://doi.org/10.16985/mtad.1603945>
- Aslan, R. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Avrasya'da artan önemi: Ekonomi politik açıdan bir değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı), 96–120. <https://doi.org/10.16985/mtad.1603945>
- Atabay, M. (2025). İsmail Gaspıralı'nın düşüncelerinin II. Dünya Savaşı sırasında Türk dünyası aydınlarına etkileri. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 24(38), 36–44.

- Avcu, S. A. (2025). *Entegrasyon teorileri ışığında Türk Devletleri Teşkilatı'nın değerlendirilmesi*. ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 323–344.
- Aydın, M. (2004). *Turkish foreign policy: Framework and analysis* (SAM Papers No. 1/2004). Center for Strategic Research (SAM). chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mustafaaydin.gen.tr/wp-content/uploads/2011/02/Turkish-Foreign-Policy-Framework-and-Analysis.pdf
- Aygün, M. F. (2014). Avrupa Birliği entegrasyon teorileri ışığında Türkiye-Suriye-Ürdün-Lübnan arasındaki yüksek düzeyli dörtlü işbirliği konseyi'nin değerlendirilmesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ufuk Üniversitesi.
- Balkır, C. ve Soyaltın, D. (2018). *Avrupalaşma: Tarih, kavram, kuram ve Türkiye uygulaması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bar Sadeh, R. (2026). Protecting Soviet Muslims: Muhajir activism and the minority treaties, *Past ve Present*, 1917–1934. gtaf034. https://doi.org/10.1093/pastj/gtaf034
- Baş, M. F., ve Akyurt, M. A. (2022). Kavramlarla oynamak: Ziya Gökalp düşüncesinde ulusötesi kategoriler ve “beynelmileliyet” kavramı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(2), 461–491. https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0070
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E., ve Yokuş, E. (2017). “Türk Dünyası Birliği” Algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85. https://doi.org/10.19060/gav.379576
- Bayramol, E. (2025). Türk dünyasının birliği Türk devletleri teşkilatı ve Rusya. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 121-143.
- Bennigsen, A. A., ve Wimbush, S. E. (1979). *Muslim national communism in the Soviet Union: A revolutionary strategy for the colonial world*. University of Chicago Press.
- Berkes, N. (2025). *Türkiye’de çağdaşlaşma* (A. Kuyaş, Haz.; 38. bs.). Yapı Kredi Yayınları.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
- Bilgiç, O. (2025). Ekonomik Güvenlik ve Karşılıklı Bağımlılık Açısından İran ve Suudi Arabistan Arasındaki Jeopolitik Rekabete Bir Kuşak Bir Yol Girişimi’nin Etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 51(21), 149-175.

- Binbaş, O. (2025). *İdealler ile gerçeklik arasında Türk Devletleri Teşkilatı: Yapısı ve amacı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Bond, R. (2022). *Understanding Migrant Incorporation: Assimilation and Multiculturalism. In Understanding International Migration: Social, Cultural and Historical Contexts* (ss. 49-74). Cham: Springer International Publishing.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Branch, A. P. ve Øhrgaard, J. C. (1999). Trapped in the supranational-intergovernmental dichotomy: A response to Stone Sweet and Sandholtz. *Journal of European Public Policy*, 6(1), 123–143. <https://doi.org/10.1080/135017699343838>
- Bretschger, L., ve Steger, T. M. (2004). The dynamics of economic integration: Theory and policy. *International Economics and Economic Policy*, 1(2), 119-134.
- Brou, D. ve Ruta, M. (2011). Economic integration, political integration or both? *Journal of the European Economic Association*, 9(6), 1143–1167. <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2011.01037.x>
- Burgess, M. (2000): *Federalism and European Union: the Building of Europe, 1950-2000*, Londra, Routledge.
- Burley, A. M., ve Mattli, W. (1993). Europe before the court: A political theory of legal integration. *International organization*, 47(1), 41-76.
- Bütüner, Z. (2017). Osmanlı’dan Nihal Atsız’a Türkçülük ve Turancılık fikrinin tarihî evreleri. *Erciyes, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (476), 1–10
- Büyükboyacı, Ş. (2025). İsmail Gaspıralı’nın öncülüğünde Türkistan’da eğitimi modernleştirme çabaları: Usul-i Cedid hareketi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (63), 309–342. <https://doi.org/10.35237/suitder.1625039>
- Cornell, S. E., ve Starr, S. F. (2021). *The new geopolitics of Central Asia: Connectivity and regional cooperation*. Central Asia-Caucasus Institute.
- Çalen, M. K. (2019). Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e göre Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Türk milliyetçiliğinin doğuş dönemi için bir dönemleştirme teklifi. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1–28.
- Çay, M. M. (2020). Türkiye’de Sultan Galiyev algısı üzerine bir değerlendirme. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 124 (244), 103-146.

- Çevik, H., ve Buz, S. (2022). Sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyet: Ankara'daki Suriyelilerin deneyimleri bağlamında bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 509-536.
- Dayıoğlu, A. G. (2024). Comparative analysis of Turkish Pan-Turkism and Hungarian Turanism. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (56), 55–74.
- Dinçer, M. (2023). Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi: Ukrayna-Rusya Savaşı'nın AB Enerji Politikası Üzerindeki Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 394-433. doi: 10.18074/ckuiibfd.1181369.
- Düğün, T. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı'nın hedefleri: 2040 Vizyon Belgesi üzerinden içerik analizi. *XI. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 1259–1268). 28 Temmuz 2026 tarihinde https://www.utudas.org/Makaleler/1176895233_XI.%202C.%20145.pdf adresinden erişilmiştir.
- Encyclopaedia Britannica. (t.y.-a). *Flag of Hungary*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Hungary> adresinden erişilmiştir.
- Encyclopaedia Britannica. (t.y.-b). *Turkmenistan*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Turkmenistan> adresinden erişilmiştir.
- Erat, V. (2018). Çok kültürlülük ve ayrımcılık arasında: Avrupa ülkelerinin entegrasyon politikalarında eğitim alanı. *Mukaddime*, 9(Özel Sayı 1), 79–94. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.466453>
- Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız: Türkçülüğün mistik önderi*. Panama Yayıncılık.
- Erdem, T. (2020). Milliyetçilik. İçinde T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (ss. 28–52). Otorite Kitap.
- Erdem, T. (2022). *Türk milliyetçiliği*. İçinde T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* (ss. 329–350). Otorite Yayınları.
- Eren, E., ve Yantur, P. (2022). Karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifinde Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle dış ticaret ilişkilerinin ekonomi politik analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 443-466.
- Ergin, M. (2003). *Orhun âbideleri*. Hisar Kültür Gönüllüleri. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf
- Erkan Aydın, M., ve Liu, Y. (2024). Organization of Turkic States: Diverse motivations for a common aim. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 33(1), 35–54. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2024.33.1363769>

- Erkem, P. (2024). Modernist milliyetçilik perspektifinden İsmail Gaspıralı'nın eğitim reformu ve Cedid hareketinin Özbekistan bölgesindeki yansımaları. *İmgelem*, Özbekistan Özel Sayısı, 1–36. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1521677>
- European Commission. (2023, June 30). *Global Gateway: EU-funded study opens the way for major investment in sustainable transport connections between Central Asia and Europe*. 28 Temmuz 2026 tarihinde https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/global-gateway-eu-funded-study-opens-way-major-investment-sustainable-transport-connections-between-2023-06-30_en adresinden erişilmiştir.
- Faure, S. B. H. ve Lequesne, C. (2023). Introduction: Understanding the European Union in the 21st century. S. B. H. Faure ve C. Lequesne (Ed.), *The Elgar companion to the European Union* (ss. 1–11) içinde. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800883437.00007>
- Fenna, A., ve Schnabel, J. (2024). What is federalism? Some definitional clarification. *Publius: The Journal of Federalism*, 54(2), 179-200.
- GalaxMaps. (2021, March 26). *Turkic languages distribution map* [Map]. Wikimedia Commons. 28 Temmuz 2026 tarihinde https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkic_Languages_distribution_map.png adresinden erişilmiştir.
- Garrett, G., ve Tsebelis, G. (1996). An institutional critique of intergovernmentalism. *International organization*, 50(2), 269-299.
- Gazi, A. K. (2019). *Entegrasyon teorileri bağlamında Avrupa bütünleşmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Georgeon, F. (1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Government Portal of the Republic of Uzbekistan. (t.y.). *The state symbols*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://gov.uz/en/pages/symbols> adresinden erişilmiştir.
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gömeç, S. Y. (2014). Atsız Beg'in ilim dünyası ve millî meseleler. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 5(30), 141–154.
- Grigoriadis, I. N., ve Opçin-Kıdal, A. (2020). Imagining Turan: Homeland and its political implications in the literary work of Hüseyinzade Ali [Turan] and Mehmet Ziya [Gökalp]. *Middle Eastern Studies*, 56(3), 482–495. <https://doi.org/10.1080/00263206.2019.1706167>

- Gül, S. K. ve Küçük, T. (2025). Cumhuriyet sonrası dönemde Türk milliyetçiliği: Hüseyin Nihal Atsız üzerinden bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 132–154. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1670835>
- Gül, S. K., ve Küçük, T. (2025). Cumhuriyet sonrası dönemde Türk milliyetçiliği: Hüseyin Nihal Atsız üzerinden bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 132–154. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1670835>
- Güenal, V. A., ve Çelen, G. (2022). Turancı ve sosyalist: Sultan Galiyev'in Turan Sosyalist Devleti tasarısının incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 83–97.
- Gündoğdu, S. (2023). Türkiye'nin jeopolitik açılımı: Bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(03), 266-279.
- Güngör, A., ve Ergün, M. (Eds.). (2025). *Lojistik Ekonomisi: Akış, Rekabet ve Strateji*. Duvar Yayınları. Özellikle Orta Koridor'un jeopolitik ve lojistik önemine ilişkin bölümler.
- Haas, E. B. (1958). *The uniting of Europe: Political, social and economic forces 1950–1957*. Stanford University Press.
- Haas, E. B. (1964). *Beyond the nation-state: Functionalism and international organization*. Stanford University Press.
- Haas, E. B. (1970). The study of regional integration: Reflections on the joy and anguish of pretheorizing. *International Organization*, 24(4), 606–646. <https://doi.org/10.1017/S0020818300017495>
- Hamzić, V. (2016). Mir-Said Sultan-Galiev and the idea of Muslim Marxism: Empire, Third World(s) and praxis. *Third World Quarterly*, 37(11), 2047–2060. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1166048>
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). *Preparation for a revolution: The Young Turks, 1902–1908*. Oxford University Press.
- Hartzenberg, T. (2011). *Regional integration in Africa* (Staff Working Paper No. ERSD-2011-14). World Trade Organization. <https://doi.org/10.30875/fad9df15-en>
- Hettne, B. (2005). *Beyond the new regionalism*. *New Political Economy*, 10(4), 543–571. <https://doi.org/10.1080/13563460500344484>

- Heywood, A. (2010). *Siyaset* (B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu ve A. Yayla, Çev.; B. Kalkan, Ed.; 3. baskı). Adres Yayınları.
- Hoffmann, S. (1966). Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. *Daedalus*, 95(3), 862–915. <https://www.jstor.org/stable/20027004>
- Horata, O. (2017). Türk Dünyası'nın Kültürel Ufukları: Tarihsel Bağlam İçinde Genel Bir Değerlendirme. *Bilig*, 82, 117-131. <https://izlik.org/JA86CT33CL>
- Hoyt, E. E. (1961). Integration of culture: A review of concepts. *Current Anthropology*, 2(5), 407-426.
- Ilievski, N. (2015). The significance of the concept Multi-speed Europe as a model for the political integration of the European Union. MA th., Law faculty, University St Clement of Ohrid, Bitola.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar I: Klasik dönem (1302-1606)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300–1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). (t.y.). *Ülke profili: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti/> adresinden erişilmiştir.
- İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi [İNSAMER]. (t.y.). *Kazakistan*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-kazakistan/> adresinden erişilmiştir.
- Jane, M. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı Supranasyonal Bir Aktör Olabilir mi?: Türk Birliği Yaklaşımları Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(Türk Devletleri Teşkilatı), 168-192. <https://doi.org/10.16985/mtad.1604296>
- Jourdain, J. (2015). How Crucial Was the 'Empty Chair Crisis' in the Course of European Integration. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2015/08/22/how-crucial-was-the-empty-chair-crisis-in-the-course-of-european-integration/>
- Jupp, J. (2025). Shifting dilemmas: Multiculturalism and integration policies in Europe. In *Migration and integration in Europe, Southeast Asia, and Australia* (ss. 57-73). Routledge.

- Karaömerlioğlu, M. A., ve Yolun, M. (2020). Turkish nationalism and the evolutionary idea (1923–1938). *Nations and Nationalism*, 26(3), 743–758. <https://doi.org/10.1111/nana.12600>
- Kazancı, B. A., ve Barun, İ. K. (2023). *İpek Yolu üzerinde alternatif güzergâhın Türkiye açısından önemi: Olası Türk koridoru*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2), 570–581.
- Khalid, A. (1998). *The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia*. University of California Press.
- Kılınç, S. (2026). Türk dünyası dayanışmasının tarihsel sürekliliği: 1920’lerden Türk Devletleri Teşkilatı’na. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 105–124. <https://doi.org/10.59182/tudad.1809520>
- Ko, A. K., Rhoads, E. L., Tinilarwin, N., Aung, W. B., ve Khaing, Y. T. (2024). Beyond federalism? Inclusion, citizenship, and minorities without territory in Myanmar’s Spring Revolution. *Journal of Contemporary Asia*, 54(5), 938-961. <https://doi.org/10.1080/00472336.2024.2367497>
- Kontacı, E. (2019). “Avrupa Birliği Anayasası” ve Düşündürdükleri: Siyasî Entegrasyon Temelli Bir Kavramlaştırma Denemesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 650-659.
- Koolae, E., ve Rashidi, A. (2024). The Zangezur Corridor and Threats to the Interests of the Islamic Republic of Iran in the South Caucasus. *Caucasus Analytical Digest*, (136), 3-6.
- Köksoy, F. (2020). İki adam bir kuram: Haas ve Schmitter ile neofonksiyonalizmin Karayipler Topluluğu’na yansıması. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 22–41. <https://doi.org/10.18354/esam.656250>
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı. (t.y.). *KKTC bayrağının ölçüleri*. Erişim tarihi 11 Ağustos 2026, <https://www.mebnet.net/KKTCBayragi>
- Kyrgyzstan Tourism. (t.y.). *The flag of the Kyrgyz Republic*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://kyrgyzstan-tourism.com/blog/kyrgyz-flag/> adresinden erişilmiştir.
- Landau, J. M. (1995). *Pan-Turkism: From irredentism to cooperation* (2nd rev. ed.). Indiana University Press.
- Leuffen, D., Rittberger, B., ve Schimmelfennig, F. (2022). *Integration and differentiation in the European Union: Theory and policies* (2nd ed.). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-76677-1>

- Leuffen, D., Rittberger, B., ve Schimmelfennig, F. (2022). Intergovernmentalism. In *Integration and differentiation in the European Union: Theory and policies* (ss. 63-88). Cham: Springer International Publishing.
- Lindberg, L. N. (1963). *The political dynamics of European economic integration*. Stanford University Press.
- Mammadlı, İ. (2022). *Türk cumhuriyetlerinin işbirliği ve sosyo-ekonomik potansiyeli bağlamında Türk Devletleri Teşkilatı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Mammadov, R. (2019). *An application of theories of European integration to the South Caucasus region: In search of universal patterns in regional integration* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marinov, E. (2014). Economic integration theories and the developing countries. R. Dautov, P. Gkasis, A. Karamanos, T. Lagkas, A. Prodromidou ve A. Ypsilanti (Ed.), *Infusing research and knowledge in South-East Europe: Proceedings of the 9th Annual South-East European Doctoral Student Conference* (ss. 164–177) içinde. South-East European Research Centre. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/63310/>
- Meral, V. (2022). İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Basımında Türkçülük-Turancılık Faaliyetleri. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 91-105.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan. (13 Aralık 2024). *History of Uzbekistan*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://gov.uz/en/mfa/sections/view/14471> adresinden erişilmiştir.
- Mohan, M., ve George, R. M. (2025). The mechanics of integration: Analysing European Union through neo-functionalist theory. *Journal of Polity ve Society*, 17(1), 71–84. <https://journalspoliticalscience.com/index.php/i/article/view/1075>
- Moravcsik, A. (1991). Negotiating the Single European Act: National interests and conventional statecraft in the European Community. *International Organization*, 45(1), 19–56. <https://doi.org/10.1017/S0020818300001387>
- Moravcsik, A. (1999). *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press.

- Morkoç, A. (2026). İsmail Gaspıralı'nın kadın anlayışının arka planı ve yansımaları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 26(1), 277–300. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1890093>
- Namal, Y. (2022). Hüseyin Nihal Atsız'ın Turancılık anlayışı üzerine bir değerlendirme. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 33–50.
- Office of the Historian. (t.y.). *A guide to the United States' history of recognition, diplomatic, and consular relations, by country, since 1776: Hungary*. U.S. Department of State. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://history.state.gov/countries/hungary> adresinden erişilmiştir.
- Olisah, C. I., Okafor, C. O. ve Zachariah, J. O. (2022). Turkey and non-membership of the European Union: Issues, prospects, and challenges. *International Journal of Innovative Research and Development*, 11(7), 107–115. <https://doi.org/10.24940/ijird/2022/v11/i7/JUL22017>
- Oran, İ. B. (2025). Türk devletleri ve enerji krizinin yansımaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 137(271), 115–138. <https://doi.org/10.55773/tda.1430552>
- Oriakhi, F. O. U., ve Aniche, E. T. (2022). The dilemma of African integration: A critique of post-neofunctionalism and governance deficits. *International Journal of Arts, Humanities and Social Sciences Studies*, 7(4), 27–41.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı'yı yeniden keşfetmek*. İstanbul: Kronik Kitap
- Ortaylı, İ. (2020). *Orta Asya'nın bozkırlarından Avrupa'nın kapılarına Türklerin tarihi*. Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2022). *Türklerin Tarihi 2: Anadolu'nun Bozkırlarından Avrupa'nın İçlerine*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özdemir, A. (2024). *Enerji bağlamında Türkiye'nin Türkmenistan politikası (1991–2023)*. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 15(1), 95–112.
- Özdemir, Ç. (2024). Rethinking Eurasian geopolitics: Assessing Türkiye's influence and the Organization of Turkic States' impact. *Bilig*, (110), 79–106. <https://doi.org/10.12995/bilig.11004>
- Özden, N., Temel, M., Doğaner, Y., Aslan, Z., Bilgin, M. S., Umar, Ö. O., İlgazi, A., Bal, H., Hacısalihoğlu, M., Satan, A., Çetin, N., ve Güzel Mumyalmaz, H. (Ed.). (2023). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi-II: Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*. Atatürk Araştırma Merkezi. <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/TURKIYE-CUMHURİYETİ-TARİHİ-2a.pdf>

- Özkan, A. (2026). Sultangaliyevciliğin doğusunda Türklük, İslam ve sömürgeler diktatoryası. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (27), 1-26. <https://doi.org/10.54842/ustich.1532617>
- Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve basındaki tartışmalar. *Selçuk İletişim*, 11(1), 212–236. <https://doi.org/10.18094/josc.345500>
- Öztürk, N. K. (1992). Federalizm ve Türkiye. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(4), 65-76.
- Parla, T. (1985). The social and political thought of Ziya Gökalp, 1876–1924. E. J. Brill.
- Pendik, İ. (2025). Aydınlanma düşüncesinin erken dönem Türk milliyetçiliğine etkisi: Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. *Anasay*, 9(32), 115–135. <https://doi.org/10.33404/anasay.1737177>
- Pendik, İ. (2025). Aydınlanma Düşüncesinin Erken Dönem Türk Milliyetçiliğine Etkisi: Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. *Anasay*, (32), 115-135.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. Free Press.
- President of the Republic of Azerbaijan. (t.y.). *History of Azerbaijan*. 28 Mart 2026 tarihinde <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/history> adresinden erişilmiştir.
- President of the Republic of Azerbaijan. (t.y.). *National symbols of the Republic of Azerbaijan*. Official Website of the President of the Republic of Azerbaijan. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/symbols> adresinden erişilmiştir.
- President of the Republic of Kazakhstan. (t.y.). *National flag of Kazakhstan*. Official Website of the President of the Republic of Kazakhstan. 28 Temmuz 2026 tarihinde https://www.akorda.kz/en/state_symbols/kazakhstan_flag adresinden erişilmiştir.
- Ravanoğlu Yılmaz, S. (2022). Nihal Atsız Türkçülüğü ve Milliyetçi Hareketin yol ayrımı. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 784–797. <https://doi.org/10.30784/epfad.1128529>
- Republic of Türkiye Directorate of Communications. (2021, November 12). *Joint declaration of the 8th summit of the Organisation of Turkic States*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/joint->

declaration-of-the-8th-summit-of-the-organisation-of-turkic-states adresinden erişilmiştir.

- Ridwanulloh, M. S., Maulana, K., Al Adawiyah, R., ve Apriyanto, S. (2025). Religious Moderation from a Multiculturalism Perspective: A Systematic Literature Review. *Journal Corner of Education, Linguistics, and Literature*, 5(001), 410-421. <https://doi.org/10.54012/jcell.v5i001.606>
- Rolland, N. (2017). *China's Eurasian century? Political and strategic implications of the Belt and Road Initiative*. Seattle: National Bureau of Asian Research.
- Rosamond, B. (2000): *Theories of European Integration*, New York, Palgrave Macmillan Press.
- Safdar, S., Chahar Mahali, S. ve Scott, C. (2023). A critical review of multiculturalism and interculturalism as integration frameworks: The case of Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 93, 101756. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101756>
- Said, A. S., ve Kicha, D. I. (2024). Implementing health system and the new federalism in Somalia: challenges and opportunities. *Frontiers in Public Health*, 12, 1-8. 1205327. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1205327>
- Sanlı, F. S. (2010). *Türkçülük akımında “din” olgusu üzerine aykırı bir yaklaşım: Hüseyin Nihal Atsız ve fikirleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Sapir, A. (2011). European integration at the crossroads: A review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa's *Theory of economic integration*. *Journal of Economic Literature*, 49(4), 1200–1229. <https://doi.org/10.1257/jel.49.4.1200>
- Scheff, T. J. (2007). A concept of social integration. *Philosophical Psychology*, 20(5), 579–593. <https://doi.org/10.1080/09515080701549314>
- Schmitter, P. C. (1969). Three neo-functional hypotheses about international integration. *International Organization*, 23(1), 161–166.
- Selçuk, S., ve Özçelik, M. H. (2020). Gaspıralı İsmail Bey ve Modern Eğitim Anlayışı. *Aydın Türklük Bilgisi*, 6(1), 71-84. <https://izlik.org/JA49AL75SF>
- Sertkaya, O. F. (2014). *Hüseyin Nihâl Atsız: Hayatı ve eserleri*. Ötüken Neşriyat.
- Shelton, A. J., ve Dwiwardani, C. (2024). Multiculturalism and diversity in integration journals: A content analysis of JPT and JPC, 1973–2020. *Journal of Psychology and Theology*, 52(2), 141-156. <https://doi.org/10.1177/009164712211261>
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların etnik kökeni* (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.

- Söylemez, K. E., ve Erdal, L. (2024). Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve Türk Akım. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 9(1), 31-47. <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.11404097>
- Starr, S. F. (2007). *The New Silk Roads: Transport and trade in Greater Central Asia*. Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute.
- Şahin, Ç. (2025). Türk Dünyası 2040 Vizyonu öncesi ve sonrasında TDT enerji iş birliği. *XII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 815–826). <https://doi.org/10.65765/utudas.1116>
- Şehitoğlu, R., ve Karakuş, A. (2023). Political spill over and harmonization/integration: The case of the European Union. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 295–309.
- Şensoy, G. (2018). *Ekonomik entegrasyon teorileri çerçevesinde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye ilişkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tahsin, E. (2007). *Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde AB ve Latin Amerika entegrasyonlarının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taras, R. (Ed.). (2022). *Challenging multiculturalism: European models of diversity*. Edinburgh University Press.
- Tekgün, B., ve Aslan, R. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişimine dış ticaret üzerinden ekonometrik bir bakış. *Akademik Hassasiyetler*, 12(29), 464–492. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1708424>
- Tekne, K. (2026). Ceditçilik Hareketi Ekseninde Türk Dünyasında İstişare ve İşbirliği Yılları: Xx. Yüzyıldan Günümüze Bir Değerlendirme. *Avrasya Etüdleri*, (65), 1-22.
- Tellal, E. (2001). Mirsaid Sultan Galiyev. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(1), 105-133. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001819
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve “dilde birlik” fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 31–45.
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve “Dilde Birlik” fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 31-45.
- Topal, O. F., ve Ongur, H. O. (2024). Rethinking Turanism beyond expansionism. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 44(1), 49–65. <https://doi.org/10.1215/1089201X-11141567>

- Toprak, E. (2007). Neo fonksiyonalizmden yapısalcılığa: Entegrasyon kuramları ışığında Türkiye-Avrupa Birliği uyumu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 69–89.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/u/d/news/5-ek--turk-dunyasi-2040-vizyonu.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Entegrasyon. *Güncel Türkçe Sözlük*. 27 Mart 2026 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.a). *İşbirliği alanları*. 27 Şubat 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari> adresinden erişilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.b). *İlişkili kurumlar*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/tr/iliskili-kurumlar> adresinden erişilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.c). *Bayrak ve amblem*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/tr/bayrak-ve-amblem> adresinden erişilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.d). *Ekonomik işbirliği*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi. (2009). *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması*. 28 Temmuz 2026 tarihinde https://turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf adresinden erişilmiştir.
- Türkeş, İ., ve Şahin, G. (2023). Karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkileri: Ortak çıkarlar, beklentiler ve farklılıklar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (75), 102-119. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1133103>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (t.y.). *Bayrak*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/> adresinden erişilmiştir.
- Ware, N. C., Hopper, K., Tugenberg, T., Dickey, B. ve Fisher, D. (2008). A theory of social integration as quality of life. *Psychiatric Services*, 59(1), 27–33. <https://doi.org/10.1176/ps.2008.59.1.27>
- Ware, N. C., Hopper, K., Tugenberg, T., Dickey, B., ve Fisher, D. (2008). A theory of social integration as quality of life. *Psychiatric Services*, 59(1), 27-33.

- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Williamson, O. E. (1985). *The economic institutions of capitalism*. Free Press.
- World Bank Group. (t.y.). *Uzbekistan*. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://www.worldbank.org/ext/en/country/uzbekistan> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2025a). *Azerbaijan*. World Bank Data. 28 Haziran 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/azerbaijan> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2025b). *Kazakhstan*. World Bank Data. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/kazakhstan> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2026a). *Kyrgyz Republic*. World Bank Data. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2026b). *Türkiye*. World Bank Data. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/turkiye> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2026c). *Hungary*. World Bank Data. 28 Temmuz 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/hungary> adresinden erişilmiştir.
- World Bank. (2026d). *Turkmenistan*. 13 Haziran 2026 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/turkmenistan> adresinden erişilmiştir.
- Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları, 1919–1938*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M. (2015). Nihâl Atsız'ın târih algısı ve Türk târihi hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 10(9), 469–484. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8534>
- Yılmazata, M. (2025). Evaluating Sino-US interests in the Indo-Pacific region: A neo-functional perspective. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23(55), 175–200. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1482178>
- Yimenu, B. (2024). Federalism and state restructuring in Africa: a comparative analysis of origins, rationales, and challenges. *Publius: The Journal of Federalism*, 54(1), 6-33.
- Yücel, G., ve Bölükbaşı, Y. Z. (2019). Türk milliyetçiliğinde yol ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık davası. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5–34.
- Zulkarnain, Z., Ulinnuha, R., ve Abdullah, R. (2024). Social inclusion as a challenge of multiculturalism in Germany: A study on muslim minorities. *Alfuad Jurnal Sosial Keagamaan*, 8(2), 135 -149.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İkrâm BEKAR

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi (Devam Ediyor)

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler ve
Yayınlar :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : İl Emniyet Müdürlüğü

Tarih : 29.07.2026